

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ «ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

Θέμα Εργασίας:

«Η φιλοσοφική διάσταση του εγκλήματος και η ηθική του εγκλεισμού»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της

(ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ ΖΑΧΑΡΟΥΛΑ)

Διπλωματούχου Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών, το
έτος 2009.

Επιβλέπων Καθηγητής: κα. Ξηρογιάννη Παναγιώτα.
Βαθμίδα Καθηγητή

Καλαμάτα, Ιούνιος 2013.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

➤ ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
➤ ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
➤ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
✓ Φραντς Κάφκα	
▪ Δίκη.....	6
▪ Σωφρονιστική αποικία.....	14
✓ Αλμπέρ Καμύ	
▪ Ο ξένος.....	24
✓ Ντοστογιέφσκυ	
▪ Έγκλημα και τιμωρία.....	32
✓ Η φιλοσοφική διάσταση του εγκλήματος.....	39
➤ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
• Νόμος και ηθική. Γραπτό και άγραφο δίκαιο. Σωκράτης.....	41
➤ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
• Η έννοια της ηθικής και της ελευθερίας του εγκληματία και η ηθική του εγκλεισμού.....	45
➤ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
✓ Η ποινή και η θανατική ποινή για τον Μπεκαρία και τον Φουκώ.....	49
• Η ποινή για τον Μπεκαρία.....	49
• Η ποινή για τον Φουκώ.....	58
• Η έννοια της θανατικής ποινής.....	63
➤ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	
• Φυλακή. Η λειτουργία της και λύσεις.....	73
➤ ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	80
➤ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	83
➤ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	85

➤ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το στοιχείο που καθιστά ενδιαφέρουσα τη συγγραφή μιας διπλωματικής εργασίας με θέμα τη φιλοσοφική διάσταση του εγκλήματος και την ηθική του εγκλεισμού, είναι το γεγονός ότι μέχρι τώρα, το συγκεκριμένο θέμα αποτελεί αντικείμενο του δημόσιου λόγου.

Στην παρούσα εργασία θα διερευνηθεί η φιλοσοφική διάσταση του εγκλήματος στα φιλοσοφικά έργα του Ντοστογιέφσκυ, Αλμπέρ Καμύ, Φραντς Κάφκα. Ακόμα θα γίνει αναφορά στη δίκη του Σωκράτη, η οποία κατά τον Stone παρομοιάζεται με την δίκη του Χριστού. Και ο Χριστός και ο Σωκράτης κατέκτησαν την αθανασία μέσα από το μαρτύριό τους. Για την χριστιανική θεολογία, η σταύρωση ολοκλήρωσε τη θεία αποστολή. Για τον Σωκράτη όμως ούτε το μαρτύριο θα ήταν αρκετό.¹

Σύμφωνα με τις απόψεις του Φουκώ και Μπεκαρία, θα παρουσιαστεί η έννοια της ηθικής και της ελευθερίας του εγκληματία και του εγκλεισμού καθώς και γενικότερα η έννοια των σωφρονιστικών καταστημάτων και των ποινών παραβατικών συμπεριφορών.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να τεθεί ο προβληματισμός για το ζήτημα των εγκλημάτων, σχετικά με την νομιμότητα και τη σκοπιμότητα της πολιτειακής παρέμβασης. Όσο η εχθρότητα θα νικά τη φιλότητα στο αέναο διαλεκτικό παιχνίδι της ιστορίας, η φυλακή ή τα όποια υποκατάστατά της θα είναι εδώ. Όταν δεν μπορεί να εξαλειφθεί κάτι, τουλάχιστον μπορεί να ιστορηθεί ελπίζοντας...

¹ Πρβλ. Stone I. F., σ.17-18.

➤ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις ομάδες των πρωτογόνων, η συμπεριφορά που καταδικάζεται αυστηρότερα είναι εκείνη που θεωρείται ότι προσβάλλει τις υπερφυσικές δυνάμεις. Ακόμη και πράξεις σχετικά ασήμαντες, όπως η παράβαση των κυνηγετικών κανόνων, σχετίζονται με υπερφυσικές δοξασίες ή με θρησκευτικές αντιλήψεις και ερμηνεύονται ως ιεροσυλία. Στους νεότερους χρόνους, η Ιερά Εξέταση και οι δίκες μαγείας δίνουν ακόμη μία απόδειξη της ισχύος των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Στα μέσα του 17^{ου} αι., οι Κουακέροι, στην αποικία της Μασαχουσέτης, τιμωρούνταν με φυλάκιση και με θάνατο ως βλάσφημοι αιρετικοί και στη Γαλλία έναν αιώνα αργότερα – στην εποχή του Βολταίρου και του Ρουσσώ – πραγματώνονταν θανατικές εκτελέσεις για το έγκλημα της ιεροσυλίας. Η κοινωνική αντίδραση για την προσβολή των θεοτήτων εξασθενεί όσο αυξάνει η γνώση και η κατανόηση των φυσικών φαινομένων, αλλά ακόμη και σήμερα η διδασκαλία επιστημονικών θεωριών που διαψεύδουν τις Γραφές θεωρείται από ομάδες αντικοινωνική και σε μερικά κράτη αποτελεί μάλιστα και παράβαση του ποινικού νόμου.

Οι ποινικοί νόμοι όλου του κόσμου περιλαμβάνουν την προδοσία, το φόνο, ορισμένα σεξουαλικά παραπτώματα καθώς και σοβαρές περιπτώσεις προσβολής της ιδιοκτησίας και δίνουν στα αδικήματα αυτά τον ίδιο περίπου ορισμό. Στην περίπτωση ορισμένων από τα αδικήματα αυτά - κακουργήματα, εγκλήματα – ο ποινικός νόμος δίνει μια αρκετά ακριβή εικόνα των κριτηρίων αντικοινωνικής συμπεριφοράς που επικρατούν στην ομάδα. Το κράτος, όμως, αναγκάζεται, όταν η κοινωνική ζωή γίνει εξαιρετικά περίπλοκη, να προσθέσει στα αδικήματα του ποινικού νόμου και πράξεις άλλες, οι οποίες αποτελούν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ορισμένων τύπων κοινωνικής οργάνωσης.

Η αντικοινωνική συμπεριφορά μπορεί να θεωρηθεί φαινόμενο γενικό και μέρος αναπόσπαστο της κοινωνικής ζωής. Η έκτασή της, όμως, οι ιδιάζουσες μορφές της εκδήλωσής της και η αντίδραση που προκαλεί αποτελούν στοιχεία μεταβλητά και εξαρτώνται άμεσα από το βαθμό του πολιτισμού και από την κοινωνική οργάνωση της εκάστοτε ομάδας.

Η Φυλακή είναι ένα σύστημα, άγνωστο για τους περισσότερους - αφού υπάρχουν άνθρωποι που ποτέ στην ζωή τους δεν πέρασαν ποτέ ούτε έξω από Φυλακή -

που διατηρεί ένα μύθο και μια θέση στην κοινωνία για την έννοια της τιμωρίας, αντιστρόφως ανάλογης αυτής που ονειρεύονταν οι μεταρρυθμιστές του Διαφωτισμού και ειδικότερα ο Μπεκαρία και ήθελαν να εμφυσήσουν μέσα στην νέα κοινωνία που οραματίζονταν. Για τον Φουκώ το διακύβευμα ήταν πάντα η συστηματική της πειθαρχίας και της επιτήρησης που κατέκλυσε την κοινωνία και μπόλιασε τις συνήθειες και τις λειτουργίες των απλών ανθρώπων, λαϊκών και μικροαστών, συντηρητικών και προοδευτικών. Ο Φουκώ σε όλα τα έργα του επιχειρούσε να μελετήσει την εξουσία όχι σε μια λογική θέσης – αντίθεσης εξουσίας ατόμου, αλλά με γνώμονα και οδηγό τις σχέσεις και τα πλέγματα μεταξύ των ανθρώπων σε διαπροσωπικό, οικογενειακό, φιλικό περιβάλλον, και συγχρόνως εντός των ενδοκοινωνικών δομών στη δουλειά, στο δρόμο, στις καθημερινές κινήσεις και συγκρούσεις. Και να τονίσει ο Φουκώ, να αποκαλύψει και να παραδώσει στην κοινή θέα τις συνεχείς συγκρούσεις κυριαρχίας μεταξύ των κοινωνιών τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Γιατί πέρα από την κρατική και ταξική κυριαρχία - μια εύκολη διαπίστωση και θέση για να αντιτεθεί κανείς - που καταγράφεται στο ατομικό υποσυνείδητο είτε ως ένα σύστημα είτε σαν μια κοινωνική τάξη - εν προκειμένω η αστική - είτε ως μια ιδεολογία, είτε ως μια θρησκεία, υπάρχουν δεκάδες μικρές κυριαρχίες μεταξύ των ανθρώπων στις διαπροσωπικές και κοινωνικές σχέσεις, που δεν έχουν μια νομιμοποιημένη μορφή αλλά υπάγονται σε μια φυσική – για αυτούς που την αποδέχονται – υποταγή και πειθαρχία, σε μια νόρμα όπως θα την χαρακτήριζε ο Φουκώ.

• ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

• Η ΔΙΚΗ

Ο Φραντς Κάφκα γεννήθηκε το 1883 στην Πράμα και πέθανε το 1924 στη Βιέννη.² Ο ίδιος δημοσίευσε ελάχιστα από τα έργα του, ανάμεσα σε αυτά είναι « Η κρίση» (1913), « Η μεταμόρφωση» (1916) , « Στην αποικία των τιμωρημένων» (1919). Στον Μπροντ και στον Πούλιτζερ οφείλεται η δημοσίευση όλων των έργων του, παρά την αντίθετη γνώμη που είχε εκφράσει ο ίδιος : «Η δίκη» (1925), «Ο πύργος» (1926), « Αμερική» (1927) και αργότερα τα άπαντά του (1935 έως 1937 και 1946 έως 1958).³

Η αρνητική στάση του απέναντι στα έργα του είναι χαρακτηριστική της προσωπικότητάς του και προέρχεται από την οδυνηρή του αδυναμία να δεχτεί τη ζωή με όλες της τις εκδηλώσεις. Πολλές φορές ταυτίζει το πρόβλημα της εκλογής με την αγωνιώδη αναζήτηση της ελευθερίας. Ο άνθρωπος του Κάφκα βρίσκεται μετέωρος μπροστά στο απόλυτο αυτό πρόβλημα εκλογής, όπου η ελευθερία και η εκλογή συμπίπτουν. Είναι λοιπόν πάντα ένοχος, σύμφωνα με μια δικαιοσύνη που του είναι ακατανόητη και την απονέμει μια γραφειοκρατία, η οποία του φαίνεται αποκρουστική και μικρόψυχη.⁴

Ο πρωταγωνιστής του μυθιστορήματος Γιόζεφ Κ. στο αριστούργημα του Φραντς Κάφκα «Η Δίκη» συλλαμβάνεται ένα πρωί καθώς βρίσκεται στο δωμάτιο και περιμένει το πρωινό του, από δύο άγνωστους που χτυπούν την πόρτα του και του ανακοινώνουν ότι ήρθαν να τον οδηγήσουν στον ανακριτή. Χωρίς καθυστερήσεις και με λίγες εξηγήσεις, οι φύλακες τον συλλαμβάνουν.⁵ Ξαφνικά η ισορροπία της ζωής του ανατρέπεται. Σίγουρα θα επρόκειτο για παρεξήγηση, είναι αδύνατον να έχει κάνει κάτι κακό ο Γιόζεφ Κ. Μετά την ανάκριση αφήνεται προσωρινά ελεύθερος, ωστόσο έχει χάσει

² Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 5.

³ Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ.σ. 5-6.

⁴ Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 6.

⁵ Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 7.

πια την ηρεμία του. Δεν τον έχουν κατηγορήσει φανερά για τίποτα, όμως έχει την αίσθηση ότι τον θεωρούν ένοχο.

Ο Γιόζεφ Κ. ξεκινάει μια απέραντη περιπέτεια. Στην καρδιά του μυθιστορήματος είναι η πάλη και η αγωνία του Γιόζεφ Κ. να καταλάβει και να εξηγήσει «γιατί» κατηγορείται. Οι απαντήσεις που παίρνει παραμένουν ορθολογικές, τεκμηριωμένες αλλά και συνάμα δίχως ουσία. Η αγωνία του πρωταγωνιστή να εκφράσει τους προβληματισμούς του αμφιταλαντεύονται σε ένα πλαίσιο από έτοιμες απαντήσεις που πρέπει να αποδεχτεί. Κανόνες και αποφάσεις έλαβαν χώρα γι' αυτόν αλλά δίχως αυτόν.

Σε αυτή την ακατανόητη εξέλιξη των πραγμάτων η πίεση που ασκείται για την ελευθερία του Γιόζεφ Κ. ξεπερνάει τους περιορισμούς του. Αφορά μια εξήγηση που ποτέ δεν του δίνεται και έτσι βρίσκεται αναγκασμένος να δεχτεί μια πραγματικότητα που του προσφέρεται ως «απόλυτη». Η δυσφορία και η ανάγκη για δικαιοσύνη παραμένουν έμφυτες και έτσι παρενοχλούν τον Γιόζεφ Κ. να αντιδρά αλλά και να προσπαθεί να προσαρμοστεί.

Όταν μετά από λίγες μέρες τον καλούν και πάλι για ανάκριση, ο Γιόζεφ Κ. βρίσκεται σ' ένα τεράστιο μουντό δικαστήριο, αντιμέτωπος με μία ομάδα από γέρους δικαστές που τον τυραννούν με τις ερωτήσεις τους. Απόλυτα βέβαιος για την αθωότητά του προσπαθεί με όσες δυνάμεις διαθέτει να υπερασπιστεί τον εαυτό του και φεύγει από το δικαστήριο με την εντύπωση ότι τους έχει πείσει.

Η απρόσωπη έκφραση της εξουσίας μέσα από την εξάσκηση αρχών και κανόνων συνθέτουν ένα πλαίσιο από διαδικασίες τα οποία ξεπερνούν τον ατομικισμό και την ουσία της ύπαρξης του. Για τον Γιόζεφ Κ., η φρίκη της εξουσίας εκδηλώνεται μέσα από ορθολογικές απαιτήσεις που δεν δικαιολογούνται στην ανθρώπινη λογική. Η μόνη λογική είναι ο φόβος της συνέπειας που βασίζεται στην εξάσκηση δύναμης και των νόμων που ο Γιόζεφ Κ. δήθεν παρέβλεψε. Όταν η δεσποινίς Μπύρστνερ αποδέχεται να βοηθήσει τον Γιόζεφ Κ. σαν σύμβουλός του αναφέρει «Ναι, αλλά αν πρόκειται να γίνω σύμβουλος

σας, θα πρέπει να ξέρω περί τίνος πρόκειται»⁶ στο οποίο ο Γιόζεφ Κ. απαντά «Αυτό δεν το ξέρω ούτε εγώ ο ίδιος».⁷

Στην αρχή του μυθιστορήματος, όταν ανακοινώνεται στον Γιόζεφ Κ. ότι είναι κατηγορούμενος, μέχρι το τέλος της ιστορίας, επικρατεί ένα ανεξήγητο χάος. Όλα είναι ρευστά, απροσδιόριστα, ασαφή και συγχρόνως επίβουλα, απειλητικά και επικίνδυνα. Τίποτα δεν είναι σταθερό, συγκεκριμένο και σαφές. «Δεν επιτρέπεται να φύγετε, είστε υπό κράτησιν», «όλα αυτό δείχνουν»⁸ είπε ο Γιόζεφ Κ. «Μήπως θα μπορούσα όμως να μάθω το λόγο;» «Δεν είμαστε εμείς αρμόδιοι να σας απαντήσουμε. Παρακαλώ πηγαίνετε στο δωμάτιό σας και περιμένετε εκεί. Για την ώρα φτάνει να ξέρετε ότι κινήθηκε η διαδικασία εναντίον σας. Τα υπόλοιπα θα τα πληροφορηθείτε εν καιρώ. Ήδη υπερβαίνω τα όρια των καθηκόντων μου με τις φιλικές συμβουλές που σας δίνω. Ελπίζω να μην μας ακούει κανείς άλλος εκτός από τον Φραντς, ο οποίος διάκειται εξίσου φιλικά απέναντί σας, παρά τους αυστηρούς κανονισμούς της υπηρεσίας. Αν η τύχη εξακολουθήσει να σας χαμογελά το ίδιο ευνοϊκά όπως στην επιλογή των φυλάκων σας, δεν έχετε να φοβηθείτε τίποτα ως προς την έκβαση αυτής της υπόθεσης».⁹

Το γεγονός ότι ο Γιόζεφ Κ. είναι ένοχος, αποτελεί μια αναπόσπαστη ιδιότητά του, το κύριο χαρακτηριστικό του, την ταυτότητά του. Ο ίδιος αρνείται αρχικά την ενοχή του, αλλά όσο προχωρεί η διαδικασία, τόσο αφήνεται να παρασυρθεί από τα γεγονότα με ένα μοιρολατρικό τρόπο, σαν να παραδέχεται κάπου στο βάθος της συνείδησής του ότι έχει τελικά αυτή την ιδιότητα. Το δικαστήριο, όπως και ό,τι είναι δηλαδή έξω από αυτόν, τον θεωρεί ένοχο. Είναι κατηγορούμενος και οι ελπίδες αθώωσής του είναι μηδαμινές, ανύπαρκτες σχεδόν. Ο Γιόζεφ Κ. κυκλοφορεί στην πόλη με τη σφραγίδα του ένοχου. Όλοι το ξέρουν αυτό τώρα. Η ενοχή του δεν χρειάζεται αποδείξεις. Απλώς υπάρχει.

Είναι αδύνατον πια να νιώσει ήσυχος και πιστεύει πως ένας δικηγόρος θα μπορούσε να αποδείξει ότι είναι άσχετος με την κατηγορία την οποία ακόμη δεν γνωρίζει. Όμως ο δικηγόρος, όργανο της εξουσίας ο ίδιος, σπρώχνει τον Γιόζεφ Κ. βαθύτερα στο

⁶ Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 30.

⁷ Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 30.

⁸ Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 9.

⁹ Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 9.

λαβύρινθο που έχει μπλεχτεί. Αναζητά τότε τη βοήθεια ενός φίλου του ζωγράφου αλλά επικαλείται κι έναν ιερέα μήπως θα μπορούσαν λόγω της ιδιότητάς τους να επηρεάσουν ευνοϊκά τους δικαστές, μάταια όμως.

Το παράπλευρο δικαστήριο λειτουργεί παράλληλα με την επίσημη Δικαιοσύνη, δεν έχει όμως καμιά σχέση με αυτήν. Έχει τους δικούς του νόμους που είναι όμως ασαφείς και σκοτεινοί. Ο ένας από τους δύο φύλακες που ήρθαν να τον συλλάβουν, εξηγεί στο Γιόζεφ Κ.:

«Η υπηρεσία μας, δεν αναζητεί με δική της πρωτοβουλία τους πολίτες με ένοχη συνείδηση, αλλά, όπως ορίζει ο νόμος, έλκεται από την ενοχή. Αυτός είναι νόμος απαράβατος».¹⁰

Πρόκειται, με άλλα λόγια, για ένα δικαστήριο εγκατεστημένο στη συνείδηση, αόρατο και άυλο μεν, αλλά υπαρκτό και μάλιστα ασύγκριτα ισχυρότερο από ένα κανονικό δικαστήριο. Πράγματι από αυτό το δικαστήριο δεν μπορεί να ξεφύγει καμιά ένοχη συνείδηση και είναι πολύ δύσκολο, σχεδόν ακατόρθωτο να απαλλαγεί από την κατηγορία που τη βαρύνει.

Ο Γιόζεφ Κ. ως κατηγορούμενος στερείται των δημοκρατικών δικαιωμάτων του. Οι δικαιολογίες του είναι άσκοπες- μάταιες. Εννοείται ότι ένα τέτοιο δικαστήριο ελάχιστη σημασία δίνει στους συνηγόρους υπεράσπισης. Η κατηγορία και η συνακόλουθη ενοχή είναι αυτά που βαρύνουν εδώ, η υπεράσπιση είναι περιττή, κάτι σαν παρωδία, γι αυτό θα είναι ισχνή και προσχηματική και φυσικά αναποτελεσματική. Ο Γιόζεφ Κ. πρέπει να μάθει να υπερασπίζεται μόνος του τον εαυτό του, με άλλα λόγια θα σταθεί ανυπεράσπιστος μπροστά στους δικαστές του.

Ένα δικαστήριο συνείδησης δεν φυλακίζει, αφήνει τον κατηγορούμενο να περιφέρεται ελεύθερος, αλλά τον παρακολουθεί άγρυπνα. Η σύλληψή του είναι κάτι «πνευματικό», όχι όπως συλλαμβάνεται ένας κλέφτης, αυτό λέει στον Γιόζεφ Κ. η κυρία Γκρούμπαχ, η ιδιοκτήτρια της πανσιόν. Με άλλα λόγια ο Γιόζεφ Κ. μπορεί να κυκλοφορεί ελεύθερος, αλλά κυκλοφορεί με το στίγμα του κατηγορούμενου (και αυτή είναι η βαθιά αίσθηση κάθε ενοχικού ατόμου). Υποσυνείδητα ο Γιόζεφ Κ. ομολογεί το ενοχικό του συναίσθημα, όταν λέει στην κυρία Γκρούμπαχ:

¹⁰Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 24.

«Αν θέλετε να διαφυλάξετε την αξιοπρέπεια του σπιτιού σας, πρέπει πρώτα από όλα να διώξετε εμένα».¹¹

Τέλος μια φράση πολύ αποκαλυπτική για τη σχέση του ενοχικού ατόμου με την εξουσία είναι η φράση που βάζει ο συγγραφέας στο στόμα της δεσποινίδας Μπύρστνερ, καθώς συζητά με τον Γιόζεφ Κ.: «Οι δίκες ασκούν μια παράξενη έλξη σε όλους τους ανθρώπους».¹² Όχι βέβαια σε όλους τους ανθρώπους, αλλά στους ενοχικούς οπωσδήποτε.

Η πρώτη ανάκριση πραγματοποιείται σε ένα απομακρυσμένο σπίτι που δεν έχει καμιά σχέση με δικαστικά μέγαρα. Ο ευρύτερος χώρος αποτελείται από γκρίζες, λαϊκές πολυκατοικίες. Ο Γιόζεφ Κ. νιώθει να τον παρακολουθεί ο ανακριτής πίσω από κάποιο παράθυρο, καθώς αυτός είναι ακόμα στο δρόμο (αίσθηση διαρκούς παρακολούθησης, χαρακτηριστικό της παρανοειδούς διαταραχής). Η αίθουσα, ένας χώρος μεγάλος για τελετές, είναι κατάμεστη από κόσμο που θα παρακολουθήσει τη διαπόμπευση του Γιόζεφ Κ.

Στην πρώτη αποδοκιμασία: «Αργήσατε μία ώρα και πέντε λεπτά»¹³, λέει ο ανακριτής στον Γιόζεφ Κ. Αυτός παραιτείται αμέσως από την υπεράσπιση του εαυτού του. Ελπίζει ωστόσο να κερδίσει τη συμπάθεια του κόσμου, αλλά, όπως θα αποδειχθεί, αυτό είναι αδύνατο. Όταν δηλώνει την ανώτερη επαγγελματική του θέση, προκαλεί τα γέλια του κόσμου (εξευτελισμός, γελοιοποίηση). Γελά κι αυτός (αυτοταπείνωση). Ο ανακριτής όμως αντιτείνει ότι ο Γιόζεφ Κ. είναι ελαιοχρωματιστής (ταπείνωση) και αυτό το λέει με κατηγορηματικό τρόπο. Ο κόσμος παρακολουθεί άγρυπνα κάθε κίνησή του (η ηδονή τού να είσαι θήραμα). Ο Γιόζεφ Κ. εκφωνεί ένα λογύδριο προσπαθώντας να ενισχύσει κάπως την αξιοπρέπειά του, αλλά φοβάται ότι οι υπάλληλοι του Δικαστηρίου θα διαδώσουν την είδηση της σύλληψης και θα δυσφημίσουν το όνομά του (γενική διαπόμπευση στην ευρύτερη κοινωνία).

Παρατηρεί ότι ο ανακριτής κάνει νόημα με το βλέμμα σε κάποιον από το πλήθος και το καταγγέλλει με θάρρος (που απλώς θα αυξήσει τον εξευτελισμό και τη γελοιοποίησή του):

¹¹ Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 24.

¹² Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 24.

¹³ Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 42.

«Μόλις τώρα ο κύριος ανακριτής έκανε σε κάποιον από σας ένα κρυφό νεύμα. Υπάρχουν λοιπόν άτομα ανάμεσά σας που παίρνουν εντολές από εδώ πάνω».¹⁴

Εδώ έχουμε ένα σαφέστατο σύμπτωμα παρανοειδούς διαταραχής, κατά την οποία το άτομο κυριαρχείται από μεγάλη καχυποψία για τους άλλους και διαβάζει κρυμμένα μειωτικά ή απειλητικά μηνύματα σε άσχετες παρατηρήσεις ή γεγονότα.

Στη συνέχεια ο παρανοϊκός ιδεασμός του εντείνεται. Λέει με δυνατή φωνή ότι έχει καταλάβει πως εδώ κρύβεται μια μεγάλη οργάνωση που διαθέτει πλήθος ανωτέρων και κατωτέρων υπαλλήλων – ιεραρχία - ακόμη και δημίους και συλλαμβάνει αθώους που δεν μπορούν να υπερασπίσουν τον εαυτό τους και που εξευτελίζονται σε δημόσιες συναθροίσεις :

«Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πίσω από όλες αυτές τις δραστηριότητες του εν λόγω δικαστηρίου, όπως φυσικά και πίσω από τη δική μου σύλληψη και τη σημερινή ανάκριση κρύβεται μια μεγάλη οργάνωση».¹⁵

Οι δικαστές είναι πρόσωπα χαμένα στην απροσδιοριστία και στην αχλή. Ο Γιόζεφ Κ. δεν τους βλέπει, ακούει μόνο γι αυτούς και ό,τι ακούει είναι πάντα τρομαχτικό. Ο Γιόζεφ Κ. κινείται σε ακαθόριστα κτηριακά συγκροτήματα γραφείων, όπου ενοικούν μυστηριώδη πρόσωπα, κλητήρες, κατηγορούμενοι και συνεργαζόμενοι με αυτό το παράπλευρο δικαστικό σύστημα, όλοι με αμφίβολες και σκοτεινές αρμοδιότητες. Το χάος περιέχει μια διαρκή απειλή, ένα συνεχή κίνδυνο και ο Γιόζεφ Κ. νιώθει ανίκανος να το αντιμετωπίσει.

Ούτε η επιστήμη, ούτε η τέχνη, ούτε η θρησκεία μπορούν να τον βοηθήσουν. Ολόκληρο το περιβάλλον του, ολόκληρος ο κόσμος γίνεται προέκταση του δικαστηρίου. Στον κάθε συμπολίτη του βλέπει κι έναν δικαστή, στο κάθε βλέμμα και μια κατηγορία. Αρχίζει να πιστεύει πως όλοι τον κατασκοπεύουν, ψάχνοντας να βρουν ακόμη και στις πιο απλές πράξεις του αποδείξεις ενοχής. Σιγά σιγά βεβαιώνεται πως η δίκη ήδη γίνεται, με κατηγορούμενο τον ίδιο, για ένα έγκλημα που δεν γνωρίζει. Βλέποντας πως καμία

¹⁴ Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 47.

¹⁵ Βλ. Φραντς Κάφκα (2006), σ. 48.

προσπάθειά του δεν καρποφορεί, περιμένει υπομονετικά τη μέρα που θα μάθει την ποινή που θα του επιβάλουν.

Ένα βράδυ δύο μαυροντυμένοι άνδρες του ζητούν να τους ακολουθήσει ως την άκρη της πόλης. Ανίκανος πια να καταλάβει αλλά και να αντιδράσει, ο Γιόζεφ Κ. τους ακολουθεί σ' ένα έρημο λατομείο, για να εκτελεστεί σε λίγο ψυχρά και απάνθρωπα με μια μαχαιριά στο στήθος.

Σαν τον Γιόζεφ Κ. ο καθημερινός πολίτης νιώθει ότι δικάζεται κάθε στιγμή από ένα σύστημα που τον ξεπερνά με αποτέλεσμα να μην μπορεί να βρει απαντήσεις. Τέτοιες απαντήσεις δεν αφορούν το αν θα πληρώσει τον λογαριασμό αλλά γιατί αναγκάζεται να υποστεί συνέπειες που δεν δημιούργησε. Ο πολίτης γίνεται ο τελικός αποδέκτης των αποφάσεων αλλά και έχει τις λιγότερες απαντήσεις που εξηγούν τους λόγους.

Αυτή η συσσώρευση αγωνίας κατακλύζει τις προσδοκίες και πίστη για μια χώρα και ένα σύστημα που τον αντιπροσωπεύουν. Ο πολίτης καλείται να στηρίξει ένα σύστημα το οποίο τον συνθλίβει αλλά και που πρέπει να αναγκαστεί να πιστέψει ότι τον αντιπροσωπεύει.

Αυτή είναι η μεγαλύτερη αντίφαση που δημιουργεί τεράστια κενά και πληγές που αμαυρώνουν την κοινωνική ταυτότητα αλλά και ευεξία των πολιτών. Το μόνο ουσιαστικό σημείο έναρξης για την ανόρθωση της κοινωνικής ευημερίας σήμερα είναι η κατανόηση της αγωνίας του ατόμου έτσι όπως εκδηλώνεται από τον Γιόζεφ Κ.

Ο Κάφκα είναι ο φιλόσοφος που ξεκινά από την πραγματικότητα για να την αναγάγει σε έναν κόσμο ανοίκειο, πλαισιωμένο από καθημερινές μορφές που, ενώ δεν έχουν τίποτα το υπερφυσικό, τις διακρίνει κάτι το εξωπραγματικό. Εδώ ισχύει η λογική του εφιάλτη, όπου τα πλέον παράλογα πράγματα τα δέχεται κανείς ως απολύτως φυσικά. Ο Κάφκα μετατρέπει τη φιγούρα του πατέρα, έναν γραφειοκρατικό μηχανισμό ή το ανώνυμο πλήθος σε σχήματα σχεδόν φασματικά, τα οποία προκαλούν αφόρητη ψυχική ασφυξία. Ως γνωστόν, στη μεν «Μεταμόρφωση» ένας εργαζόμενος νέος μεταμορφώνεται σε γιγάντιο έντομο. Αποδεχόμενος παθητικά τη μοίρα του, πνίγεται μέσα σε ένα ντελίριο

φρικτών ενοχών για το τι θα πουν οι γονείς του, ο εργοδότης του, το πώς ντρόπιασε έτσι την οικογένειά του. Κανένας συμβολισμός και καμία μεταφορά: πρόκειται για ένα πραγματικό πελώριο μαμούρι, που οι γονείς αποκλείουν στο παιδικό δωμάτιο. Ο θάνατός του στο τέλος γίνεται δεκτός απ' όλους με ανακούφιση. Στη «Δίκη», ένας τραπεζικός υπάλληλος απειλείται διαρκώς από έναν αόρατο, αλλά πανταχού παρόντα, κρατικό μηχανισμό, ο οποίος στο τέλος τον οδηγεί στον αφανισμό, ο οποίος γίνεται επίσης δεκτός με ανακούφιση, κυρίως από τον ίδιο που θέλει πια να τελειώσει το μαρτύριό του.¹⁶

Οι ψυχαναλυτές μίλησαν για παραλλαγές οιδιπόδειου συνδρόμου εντός του έργου το Κάφκα. Οι μαρξιστές το καταδίκασαν εξαιτίας της ηττοπάθειας απέναντι στους καπιταλιστικούς μηχανισμούς. Μαρξιστές άλλων σχολών το επαίνεσαν, επειδή αποτυπώνει ανάγλυφα την αλλοτρίωση του ατόμου μέσα στον καπιταλισμό. Οι φιλόσοφοι μίλησαν με όρους υπαρξιστικής φιλοσοφίας: για την «Αγωνία» της «Επιλογής» και την «Αποξένωση» του ατόμου μέσα σε έναν κόσμο όπου κυριαρχεί η «Κακή πίστη». Οι θεολόγοι διέγνωσαν την απουσία Θεού και πίστης. Υπήρξαν κι εκείνοι που τον κατέταξαν στους συγγραφείς του παραλόγου. Ο Γκέοργκ Λούκατς τον αποκάλεσε κορυφαίο ρεαλιστή, ενώ σύμφωνα με κάποιον άλλο κριτικό, «ο Κάφκα απλώνει παντού το σκοτάδι αφήνοντας όμως όλα τα φώτα αναμμένα». Ο κατάλογος είναι ατελείωτος και αν φανερώνει κάτι είναι το μεγαλείο ενός έργου που μέσα στους πολύπλοκους κώδικές του είναι ανοιχτό σε κάθε είδους ερμηνεία. Καμία ερμηνεία όμως δεν θα μπορέσει ίσως να εξαντλήσει ένα πρόβλημα της υπαρξιακής αγωνίας και του άγχους του σύγχρονου ανθρώπου.

Η δίκη και η καταδίκη του Γιόζεφ Κ. για ένα έγκλημα που δεν διέπραξε ή τουλάχιστον που δεν γνώριζε ότι διέπραξε, είναι μια ανοιχτή κριτική του συγγραφέα προς τη δύναμη της εξουσίας, αυτής που δίνει την αίσθηση στον κάθε πολίτη ότι όλα είναι πιο δυνατά απ' αυτόν και ότι κάθε αντίσταση είναι περιττή. Όπως ο Γιόζεφ Κ. έτσι κι ο κάθε άνθρωπος αφήνεται να παρασυρθεί από την εξουσία που τον απογυμνώνει από τα δικαιώματά του, του στερεί τη διάθεση για αντίσταση, αχρηστεύει κάθε νόμο και στο τέλος τον συνθλίβει.

¹⁶ Βλ. Εφημερίδα «Η καθημερινή» (2013). «Το πολύπλοκο φαινόμενο Φραντς Κάφκα»

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

• ΣΤΗ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΗ ΑΠΟΙΚΙΑ

Το φιλοσοφικό έργο του Κάφκα « Στη σωφρονιστική αποικία» γράφτηκε το 1914 στην αρχή του Α' Πολέμου και εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1919. Το 1914 ήταν μια σημαντική χρονολογία τόσο για τον Κάφκα όσο και για τον κόσμο, αφού άρχισε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Σε προσωπικό επίπεδο η υγεία του Κάφκα, επιδεινώθηκε οριστικά, ακυρώθηκε ο γάμος του με τη Φελίτσε Μπάουερ και άρχισε τη συγγραφή της «Δίκης».¹⁷ Οι έννοιες της ενοχής και της τιμωρίας, λοιπόν, υπήρχαν στο μυαλό του ως άμεσο προσωπικό βίωμα, διότι ένιωθε υπεύθυνος για τη λήξη του αρραβώνα και για ό,τι άλλο ακολούθησε μετά.

«Στη σωφρονιστική αποικία» εκφράζει την έκπληξή του για την ευχαρίστηση που προκαλούν οι εκτελέσεις και η διαδικασία του βασανισμού. Η άσκηση της βίας εν τέλει με νομότυπες προφάσεις όταν οι ίδιοι οι νόμοι παραπαίουν. Υπονοούνται, επιπλέον, οι συνέπειες στην περίπτωση που ο νόμος υπόκειται στην αυθαιρεσία και στην υποκειμενική ερμηνεία.

Ο Κάφκα στο φιλοσοφικό του έργο, διαγράφει μια πορεία αιμάτινη, από την πολιτική καταγγελία στην οντολογική διερώτηση περί της ανθρώπινης ύπαρξης. Η ιστορία εξελίσσεται σε μια ερημική και άγονη κοιλάδα άρα ο εγκλεισμός του ανθρώπου είναι στο ίδιο του το φυσικό περιβάλλον. Επίσης εγκλεισμός στο ολοκληρωτικό κοινωνικό σύστημα εντός του οποίου ζει. Η σχέση της σωφρονιστικής αποικίας με τα κάθε μορφής στρατόπεδα συγκέντρωσης σε όλο το φάσμα του 20^{ου} αιώνα, αλλά και σήμερα είναι εμφανής. Αλλά και ο εγκλεισμός του ανθρώπου μέσα στο ίδιο του το σώμα. Πρόκειται για μια δυνατότητα διαφυγής από μια συγκεκριμένη ψυχοκοινωνική συνθήκη ύπαρξης, κατά πόσο μπορεί ένας στρατιώτης του Βιετνάμ να ξεχάσει... ή να διαφύγει από το ήδη υπάρχον βίωμα της διαπραχθείσας βαρβαρότητας...¹⁸

¹⁷ Βλ. Murray Nicholas, σ. 41.

¹⁸ Βλ. Franz Kafka, (2009), σ. 84.

Στη «Σωφρονιστική Αποικία» ένας ερευνητής επισκέπτεται μια αποικία, αποδεχόμενος την πρόσκληση του διοικητή της με σκοπό να παρακολουθήσει μια δημόσια εκτέλεση. Είναι οργανωμένη σε ένα στεγνό και αμμώδες νησί, μία δαντική κόλαση χωρίς περιθώρια διαφυγής. Υποψήφιο θύμα ένας στρατιώτης, ο οποίος τιμωρήθηκε για απειθαρχία και ανυπακοή ανωτέρου. Ο κατάδικος θα υποστεί ένα φριχτό βασανιστήριο. Ένας εγγραφέας - ένα εργαλείο βασανισμού - θα χαράζει πάνω στο κορμί του το απόσπασμα του νομικού κώδικα που παρέβη. «Το μηχάνημα αποτελείται από τρία τμήματα. Το κάτω μέρος ονομάζεται «κρεβάτι», το πάνω «σχεδιαστής» και αυτό εδώ στη μέση «εγγραφέας».¹⁹ Υπεύθυνος για τη σωστή λειτουργία του φριχτού στη σύλληψη μέσου βασανισμού και πολύπλοκου στη χρήση μηχανήματος είναι ένας αξιωματικός ο οποίος γεμάτος περηφάνια εξηγεί στον παρατηρητή πώς το μηχάνημα αυτό με τη βοήθεια ειδικών βελόνων και κατάλληλου προγραμματισμού χαράσσει στο κορμί του τιμωρημένου την εκάστοτε ποινή.

«Οι βελόνες του είναι τοποθετημένες όπως στη σβάρνα του γεωργού και λειτουργεί όπως αυτή, αν και σε περιορισμένο χώρο και πολύ πιο καλλιτεχνικά. Ο κατάδικος είναι ξαπλωμένος στο κρεβάτι. Ολόκληρη η επιφάνεια του κρεβατιού είναι καλυμμένη από ένα στρώμα βαμβάκι. Ξαπλώνουμε το κατάδικο, γυμνό φυσικά, μπρούμυτα πάνω στο βαμβάκι. Με τα λουριά αυτά τον κρατάμε δεμένο από τα χέρια, τα πόδια και τον λαιμό. Εδώ στην κορυφή του κρεβατιού ο άνθρωπος ακουμπάει το κεφάλι του. Στο σημείο αυτό υπάρχει ένα μικρό τσόχινο βούλωμα, που ρυθμίζεται εύκολα για να μπαίνει αμέσως στο στόμα του. Σκοπός του είναι να εμποδίσει τον άνθρωπο να φωνάξει ή να δαγκώσει τη γλώσσα του. Ο κατάδικος δεν μπορεί παρά να βάλει την τσόχα στο στόμα του, αλλιώς το λουρί του λαιμού θα του τσακίσει τον σβέρκο».²⁰

Εν προκειμένω συζητείται η κατάργησή του μετά το θάνατο του παλιού Διοικητή της αποικίας και σχεδιαστή του. Πρόκειται για ένα αξίωμα με χαρακτηριστικά απολυταρχίας, εφόσον συγκεντρώνει στο πρόσωπό του όλες τις ιδιότητες και εξουσίες. Ο νέος διοικητής, όμως, δεν εγκρίνει αυτήν τη μέθοδο σωφρονισμού. Έχει καλέσει, λοιπόν, έναν παρατηρητή να αξιολογήσει με αντικειμενικά κριτήρια τη διαδικασία. Αναπόφευκτα

¹⁹ Βλ. Franz Kafka, (2009), σ. 11.

²⁰ Βλ. Franz Kafka, (2009), σ. 12.

αναπτύσσεται κλίμα καχυποψίας εκ μέρους του μοναδικού αξιωματικού, που παραμένει πιστός στον παλιό Διοικητή και υποστηρίζει με πάθος το παλιό καθεστώς. Αυτός ισχυρίζεται, επίσης, ότι υπάρχουν οπαδοί του, αλλά κρύβονται από φόβο εξαιτίας του νέου καθεστώτος.

Παρουσία του παρατηρητή θα εκτελεστεί ένας στρατιώτης που απέτυχε να ανταποκριθεί στα καθήκοντά του. Είχε αποκοιμηθεί εν ώρα σκοπιάς. Τρόμαξε, ξυπνώντας αιφνίδια στην έφοδο, και επιτέθηκε στον ανώτερό του. Διακρίνεται εκεί η λεπτή ειρωνεία του Κάφκα για την ξύλινη πειθαρχία του στρατού και για το παράλογο της ποινής. Η τιμωρία θα είναι δυσανάλογη. Θα δεθεί στο μηχάνημα και θα βασανιστεί μέχρι θανάτου. Πιο συγκεκριμένα, ο κατάδικος δένεται στο κρεβάτι, ενώ ο περιστρεφόμενος εγγραφέας χαράζει πάνω του τρυπώντας τον το νόμο τον οποίο παραβίασε. Σε αυτή την περίπτωση είναι: Σεβασμός στους Ανωτέρους!²¹ Ο αξιωματικός με ακρίβεια, ψυχραιμία και πλήρη διαύγεια περιγράφει περήφανος, σχεδόν ενθουσιασμένος, τη μέθοδο στον παρατηρητή.

Η άγνοια του κατάδικου για την ίδια την καταδίκη όπως και για το είδος της τιμωρίας που τον περιμένει προκαλεί εντύπωση στον παρατηρητή. Το σύστημα αποφάσισε αυταρχικά χωρίς να επιτραπεί απολογία. Ο κατάδικος αδυνατεί να καταλάβει για τον επιπλέον λόγο ότι ο αξιωματικός μιλά σε άλλη γλώσσα στον παρατηρητή: Γαλλικά. Συμβολίζει ενδεχομένως τους κώδικες της εξουσίας και των σχεδιασμών της, που περισφίγγουν ακατανόητα το μέσο άνθρωπο. Από την άλλη, ενδέχεται ο Κάφκα να υπονοεί την Bagne de Cayenne ή διαφορετικά «Νήσος του Διαβόλου», γνωστή από την υπόθεση του Εβραίου αξιωματικού Ντρέιφους.²²

Μοιάζει εξωανθρώπινος ο κυνισμός και η διαστροφική ψυχραιμία στις περιγραφές του αξιωματικού. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ως εδώ ότι πρόκειται για μία ιδιότυπη περίπτωση ατόμου με ιδιοσυγκρασία βασανιστή, το οποίο ένα εξίσου διαστροφικό σύστημα χρησιμοποιεί ως εκτελεστικό όργανο. Ο συγγραφέας προχωρά,

²¹ Βλ. Franz Kafka, (2009), σ. 15.

²² Βρισκόταν στον Ατλαντικό απέναντι από τη Γαλλική Γουιάνα, την υπερπόντια γαλλική αποικία στη Ν. Αμερική. Ιδρύθηκε επί Ναπολέοντα Γ' το 1852. Γενικότερα φυλακίζονταν τόσο ποινικοί όσο και πολιτικοί κρατούμενοι. Σταμάτησε οριστικά να λειτουργεί μετά το Β' Πόλεμο.

όμως, περαιτέρω. Ο αξιωματικός αποκαλύπτει στον παρατηρητή μεσαιωνικές εικόνες. Η εκτέλεση παλαιότερα γινόταν εν μέσω πλήθους, σαν να επρόκειτο για γιορτή. Οι άνθρωποι άκουγαν τις κραυγές του πόνου, νιώθοντας την ικανοποίηση ότι ζουν σε μία ευνομούμενη κοινωνία που απονέμει δικαιοσύνη. Η μέθοδος βασανισμού, επομένως, επικροτείται από τη συγκεκριμένη κοινωνία ως προϊόν της, δεν επιβάλλεται. Εδώ υπονοούνται ίσως οι εμμονές, η στάση της μιλιταριστικής κοινωνίας και η υπεράσπιση του Α' Πολέμου από μία σεβαστή μερίδα πληθυσμού.

Ο απομονωτισμός και η έλλειψη ανανέωσης των ιδεών μπορούν να οδηγήσουν στην αυθαιρεσία, στην αποκτήνωση και να καταδικάσουν ένα κοινωνικό σύνολο στην παρακμή. Ο παρατηρητής γι' αυτό ίσως να κλήθηκε από το νέο Διοικητή ως εξωτερικός και αντικειμενικός κριτής. Χρειαζόταν να επέμβει διακριτικά σε καθιερωμένες βεβαιότητες. Ο αξιωματικός επέμενε, για παράδειγμα, ότι διέκρινε τη φράση «να είσαι δίκαιος» στις σημειώσεις του παλιού Διοικητή, που μόνο εκείνος μπορούσε να διαβάσει. Όταν, όμως, η ισχύς του νόμου υπόκειται σε υποκειμενικά κριτήρια παύει να διασφαλίζει τους πολίτες. Ο αξιωματικός, πλέον, ερμηνεύει με δικό του τρόπο τη δικαιοσύνη.

Στη συνέχεια και μετά από μία μακρά συζήτηση του αξιωματικού με τον παρατηρητή, και αφού γίνεται αντιληπτό ότι ο παρατηρητής δεν ενθουσιάζεται από τον τρόπο λειτουργίας του μηχανήματος και συγχρόνως δεν θεωρεί αναγκαία την ύπαρξη μιας τέτοιας μεθόδου, ο αξιωματικός απελευθερώνει τον κατάδικο και παίρνει αυτός τη θέση του, υποβάλλοντας τον εαυτό του στο μαρτύριο του μηχανήματος. Η επίδειξη του μηχανήματος θα γίνει πάνω στο σώμα του τελευταίου υπερασπιστή του. Η ποινή που θα χαραχτεί τώρα στο δικό του κορμί είναι: «να είσαι δίκαιος».²³ Εξαιτίας, όμως, μιας απροσδόκητης βλάβης, το μηχάνημα αυτοδιαλύεται αφού αρχίζει να λειτουργεί ακανόνιστα με αποτέλεσμα να καταξεσχίσει το σώμα του αξιωματικού.

Μετά το θάνατο του αξιωματικού ο παρατηρητής σπεύδει να βρει τον τάφο του πρώην Διοικητή. Οι παρευρισκόμενοι κοροϊδεύουν την επιτύμβια επιγραφή. Το αμήχανο γέλιο τους μοιάζει με απολογία για το πού βρίσκονταν τελικά όλοι οι υποστηρικτές για τους οποίους μιλούσε ο αξιωματικός, για το αν ήταν δική του φαντασία ή μήπως

²³ Βλ. Franz Kafka, (2009), σ. 36.

παραπέμπει στη «διά μαγείας» εξαφάνιση των θιασωτών.²⁴ ανάλογη με τη μεταπολεμική - του Β' Πολέμου - «εξαφάνιση» των ναζί και των υποστηρικτών τους και την άρνηση ανάληψης των ευθυνών τους.

Το έργο του Κάφκα, «Στη σωφρονιστική αποικία» είναι «σωματικό». Η αρρώστια της φυματίωσης τον κάνει να νιώθει ως φυλακή το ανήμπορο σώμα του. Ο Κάφκα δε στρατεύτηκε εξαιτίας της κατάστασης της υγείας του²⁵. Η ασθένειά του, που αναδεικνύει πιο ανάγλυφα την ιδιοσυγκρασία του, καταλήγει είδος τιμωρίας. Από κάτι τόσο προσωπικό επεκτείνεται στο милитарισμό του πολέμου. Τα δύο αυτά σε συνδυασμό βρίσκουν την έκφρασή τους στο σωφρονισμό, όπως προκύπτει από τον εγκλεισμό και το βασανιστήριο. Είναι μία σωματική διαδικασία αυτή. Το σώμα τιμωρείται, βασανίζεται και ακυρώνεται. Έτσι συμβαίνει στον πόλεμο και στο φυσικό θάνατο. Εδώ δεν αναφέρεται σε φυσικό θάνατο αλλά σε εκβιασμένο, και μάλιστα με ακραίο τρόπο. Ξεκινώντας από το σωματικό στοχεύει και καταλήγει στον ψυχοπνευματικό θάνατο και τον ηθικό εξευτελισμό.

Το σώμα είναι το όριο για τον έξω κόσμο, που φυλακίζει ή προστατεύει το πνεύμα. Παραβιάζοντας κανείς το σώμα, εισχωρεί στην ψυχή και αφήνει ανεξίτηλα σημάδια. Το βασανιστήριο είναι μία αντιδραστική στηλίτευση. Εξουδετερώνοντας τη σωματική αντίσταση και αντίδραση με το δέσιμο, τον περιορισμό ή τις βαθιές πληγές, το άτομο παραμένει έρμαιο των χειρισμών των άλλων πάνω στο δικό του σώμα. Εκμηδενίζεται ακαριαία η αξιοπρέπεια και το αίσθημα ασφάλειας του ατόμου.

Ο αξιωματικός για την φρίκη του βασανιστηρίου εκφράζεται με εμφανή τη χαρά, γεγονός που δεικνύει τη νοσηρότητα του χαρακτήρα του. Η κορύφωση της νοσηρότητας προσδιορίζεται στον εγγραφέα και στον αυτοβασανισμό του αξιωματικού. Η αίσθησή της παραπέμπει στα μετέπειτα ναζιστικά στρατόπεδα θανάτου.²⁶ Στον πόλεμο γενικότερα, στη φυλάκιση, στο βασανισμό, στην εξορία και σε νησιά-φυλακές. Υπάρχει, επίσης, ένα κλίμα επιτηδευμένης και διαστροφικής βίας. Το εξωφρενικό μεταμορφώνεται σε φυσιολογικό, ενώ το φυσιολογικό γίνεται εξωφρενικό και αφύσικο. Σύντομα την

²⁴ Βλ. Πρινς Αλόις, (2005), σ.σ. 236-237.

²⁵ Βλ. Βάγκενμπαχ Κλάους, σ. 69.

²⁶ Βλ. Nicholas Murray, σ.σ. 298-299.

εντύπωση ότι δε συμβαίνει τίποτα διαψεύδει ο εκκωφαντικός ήχος του χαλασμένου γραναζιού.

Ο αξιωματικός «Στη σωφρονιστική αποικία» αυτοτιμωρείται θέλοντας να αποδείξει την πίστη του στην αξία του μηχανήματος θυσιαζόμενος στον ιερό βωμό του. Καταλαβαίνει ότι η εποχή των μεθόδων που εφάρμοζε ξεπεράστηκε και θέτει μόνος του ένα τέλος. Επιθυμεί να επιδείξει πίστη στις αρχές του. Ίσως ο συμβολισμός να εντοπίζεται στην επιρροή του μηχανήματος πάνω στο άτομο. Το μηχάνημα, δηλαδή, να έχει συντονιστεί με τη λειτουργία του εγκεφάλου του. Άνθρωπος και μηχάνημα έγιναν ένα. Ο βασανιστής, δηλαδή, εξισώνεται με τη μέθοδο βασανισμού. Γι' αυτό στην τελευταία του «έξοδο» συνέπεσε η καταστροφή του μηχανήματος με το σωματικό επίλογο του αξιωματικού. Και μόνο τότε σταμάτησε να ακούγεται το χαλασμένο γρανάζι. Εκείνος αποτελούσε το γρανάζι που έλειπε από το μηχάνημα και όλα επανήλθαν στη θέση τους. Ο αξιωματικός βρήκε τη λύτρωση στην αυτοτιμωρία του. Γι' αυτό πεθαίνει αμέσως και δεν υποφέρει. Δε θα μπορούσε να ζήσει στη μετα-βασανισμού εποχή.

Ο κατάδικος «Στη σωφρονιστική αποικία» αγνοεί το λόγο της καταδίκης του και κυρίως το γεγονός ότι είναι καταδικασμένος. Είναι επομένως έρμαιο στην κρίση και στις αποφάσεις των άλλων, σαν να μην τον αφορά η τύχη του. Αδυνατεί, επιπλέον, να απολογηθεί. Αποφασίστηκε για λογαριασμό του η ακαταλληλότητα ένταξής του στη συγκεκριμένη κοινωνία και με συνοπτικές διαδικασίες εφαρμόζεται ο αποκλεισμός και η ακύρωσή του. Όπως συνέβη αργότερα στο ναζιστικό καθεστώς με όσους δεν εντάσσονταν στα πρότυπά του. Όπως πιθανόν να ένιωθε ο Κάφκα εξαιτίας επιπλέον της σωματικής του αδυναμίας. Υπάρχει μία έννοια βιομηχανοποίησης εντός του φιλοσοφικού κειμένου. Η κοινωνία είναι βιομηχανία ανθρώπινων προϊόντων.

Η αυτοκαταστροφή του μηχανήματος δείχνει την αποδοκιμασία του συγγραφέα έναντι κάθε κακοποίησης της ανθρώπινης ιδιοσυγκρασίας. Καταδικάζει το θρίαμβο της μετριότητας και ίσως αυτό να υποδεικνύει η απώθηση του κατάδικου και του στρατιώτη από τον παρατηρητή στο τέλος. Δεν τους παίρνει μαζί του φεύγοντας από την αποικία. Ο κατάδικος είναι πρώην στρατιώτης. Και οι δύο, όμως, ως φύλακες ενός διεστραμμένου συστήματος σωφρονισμού και απονομής δικαιοσύνης το εφάρμοσαν και το υπηρέτησαν χωρίς, στην ουσία, να το κατανοούν. Γεγονός που τους καθιστά επιρρεπείς

στη διαιώνισή του και γι' αυτό επικίνδυνους. Επομένως, αν και υπήρξαν εν μέρει θύματά του, θα μπορούσαν να γίνουν οι δεινότεροι εκφραστές του. Το υγιές κομμάτι της κοινωνίας, που αντιπροσωπεύει ο παρατηρητής, τους απορρίπτει με τη σειρά του.

Ο σαδισμός του βασανιστηρίου, που προκαλεί ηδονή και ικανοποίηση, μπορεί και να ικανοποιεί τελικά το δημόσιο αίσθημα αντί να το εξεγείρει. Εκτονώνει ενδεχομένως την ανάγκη του για επικράτηση και εκδίκηση, φτάνοντας στον εκμηδενισμό του αντιπάλου, που εδώ είναι ο κατάδικος. Εκείνος αντιπροσωπεύει έναν αντίπαλο της κοινωνίας και των χρηστών ηθών της, αποτελώντας ωστόσο προϊόν της. Τον παραλογισμό της διαδικασίας ο Κάφκα τον υπογραμμίζει με την ασήμαντη κατηγορία. Οι άνθρωποι ακυρώνουν την ύπαρξη, ευτελίζοντάς τη με το βασανισμό, και κυρίως διασκεδάζοντας με το μαρτύριο. Το διήγημα προβάλλει την εν δυνάμει αποκτήνωση του ανθρώπου. Μία αποκτήνωση αποδεδειγμένη στον πόλεμο. Ο συγγραφέας καταδικάζει το αίσθημα ηρωισμού και δικαίου που νιώθει το άτομο-κατηγορος στην αποκτήνωσή του. Αυτό τον εξισώνει με τον εκάστοτε κατάδικο. Ο βασανιστής τελικά ξεπερνά το μέτρο του δικαίου. Θα έπρεπε ο ίδιος να καταδικαστεί, αλλά σε περιόδους μιλιταριστικής βίας το απαιτούμενο μέτρο χάνεται.

Εντός του φιλοσοφικού κειμένου αυτό που γράφτηκε το 1914, ο Κάφκα χρησιμοποιεί κατά την πάγια τεχνική του το μοτίβο του χρονικά και χωροταξικά απροσδιόριστου για να προβληματιστεί και να προβληματίσει σε γενικότερο επίπεδο. Μέσα από μια συγκεκριμένη ιστορία, ο προβληματισμός επεκτείνεται θέτοντας αλλά και αναζωπυρώνοντας ζητήματα οντολογικού περιεχομένου, περνώντας από το ειδικό στο γενικό.

Η Σωφρονιστική Αποικία του Κάφκα θα έλεγε κανείς ότι καταδεικνύει φαινόμενα που στιγματίσαν την ιστορική μνήμη του 20^{ου}, όπως τα Γκούλαγκ, Άουσβιτς, Γκουαντάναμο, λευκά κελιά, ξερονήσια κλπ. πολύ πριν αυτά παρουσιαστούν.²⁷

Η έρευνα επικεντρώνεται στο ζήτημα του εγκλεισμού του σύγχρονου ανθρώπου στην ίδια του την ύπαρξη, στα γρανάζια του κοινωνικού του σώματος. Ζώντας

²⁷ Πρβλ. Franz Kafka, (2009), σ.43.

εντός των ορίων μιας σύγχρονης αλλοτριωμένης και αλλοτριωτικής κοινωνίας της καταστολής, το ίδιο το σώμα του ανθρώπου μετατρέπεται σε μια εν δυνάμει σωφρονιστική μηχανή. Προβάλλοντας την κοινωνικά θεσμοθετημένη αναγκαιότητα της καταστολής, «εγγράφει» στις στιβάδες της ύπαρξης του τα ηθικά προτάγματα και τις αξίες/νόμους που επιβάλλονται. Ο Κάφκα θεωρεί τον άνθρωπο εγκλεισμένο μέσα στο ίδιο του το σώμα, να μηχανοποιείται εφ' όλης της ύλης. Θεωρεί την ύπαρξη του να περιχαρακώνεται, να περιορίζεται σε συγκεκριμένες μηχανικές και κοινωνικά αποδεκτές λειτουργίες.²⁸

Η αδυνατότητα εξέγερσης εναντίον του εγκλεισμού - αλλά και εναντίον της ίδιας της κοινωνίας - σηματοδοτεί και των προσδιορισμό των ορίων του βαθύ-προσωπικού δυναμικού του ατόμου. Πρόκειται για τον άνθρωπο-μηχανή κατανάλωσης, τον άνθρωπο-εμπόρευμα, αντιλαμβανόμαστε την κλίμακα της ανθρώπινης ύπαρξης στα προσδιορισμένα, ασφαλή και πλήρως αποδεκτά όρια του κοινωνικού γίνεσθαι. Οι κατασταλτικοί και αλλοτριωτικοί μηχανισμοί «εγγράφουν» στη δομή των ατόμων συγκεκριμένους κώδικες συμπεριφοράς, συγκεκριμένα ηθικά και αξιακά προτάγματα εκ των προτέρων ορισμένα, αναγκάζοντας τους ανθρώπους να λειτουργούν μέσα από μια υποτιθέμενη «οργανικότητα», με μια εκ των προτέρων διαμορφωμένη και προσδιορισμένη – άρα ακίνδυνη – αυθορμησία.²⁹

Η κοινωνική μηχανή της Σωφρονιστικής Αποικίας δε δέχεται καμία παρέκκλιση. Ο καθένας οφείλει να είναι απόλυτα αφομοιωμένος στο συγκεκριμένο πλαίσιο που του αναλογεί και του επιβάλλεται. Κάθε εκτός των ορίων συμπεριφορά πρέπει να καταστέλλεται άμεσα. Ο άνθρωπος μαθαίνει μέχρι θανάτου τους ηθικούς και αξιακούς κώδικες που του επιβάλλονται ή τους νόμους που τυχόν παραβιάζει. Η όποιας μορφής διαφορετικότητα, κι αυτή δεν μπορεί να παρεκκλίνει από τα συγκεκριμένα και εκ των προτέρων θεσμοθετημένα αξιακά πρότυπα και όρια. Εν τέλει, ένας στρατός ομοιογενών ανθρώπινων αντικειμένων, με την κάθε πιθανή διαφορετικότητα αποκλεισμένη, με ίδιες ανάγκες, επιθυμίες, ιδέες, λειτουργίες είναι το ιδανικό των σύγχρονων κοινωνιών.³⁰

²⁸ Βλ. Franz Kafka, (2009), σ.44.

²⁹ Βλ. Franz Kafka, (2009), σ.44.

³⁰ Βλ. Franz Kafka, (2009), σ.σ. 44-45.

Εξεγερσιακή δυναμική φαίνεται να υπάρχει, το ζήτημα όμως είναι που ριζώνει, από πού αναδύεται και πώς αναπτύσσεται... Οι κλωνοποιημένες ανθρώπινες υπάρξεις μπορεί να στερούνται συνείδησης, μπορεί να έχουν κατεστραμμένους τους ορίζοντες του σκέπτεσθαι και του πράττειν, δεν μπορούν όμως από την ίδια τους τη δομή να αφομοιωθούν πλήρως από τον κοινωνικό μηχανισμό. Η ίδια η δυναμική (και δύναμη) του φαινομένου ζωή, εξεγείρεται, συγκρούεται και διαρρηγνύονται από εκείνη τα όρια του κάθε εγκλεισμού. Στον Κάφκα μπορεί να μην υπάρχουν συνειδητά ή συνειδητοποιημένα επαναστατικά προτάγματα, υπάρχει όμως εξέγερση ζωική. Αυτό το ζωικό ορμέμφυτο που κατοικεί στον πυρήνα της ανθρώπινης ύπαρξης (ακόμα και αυτής της μηχανοποιημένης ύπαρξης) αντιδρά, εξεγείρεται, οδηγώντας τα άτομα άθελά τους σε παρεκκλίνουσες συμπεριφορές...³¹

Στη Σωφρονιστική Αποικία, ο μετέπειτα Κατάδικος-στρατιώτης κοιμάται στη σκοπιά αντιδρώντας στο στρατιωτικό πρωτόκολλο που τον θέλει να στέκεται νυχθημερόν έξω από την πόρτα του λοχαγού. Όταν ο λοχαγός τον επιπλήττει, αυτός μέσα από τον ύπνο του, του επιτίθεται με τρόπο που ποτέ δε θα επέτρεπε ο συνειδητός του βίος.³²

Πράξεις σαν κι αυτή δεν είναι συνειδητές με την πεπερασμένη έννοια του όρου. Πρόκειται για μια μορφή ενσώματης, διευρυμένης συνείδησης, φορέα του καταστροφικού και δημιουργικού ανθρώπινου δυναμικού, όχι αυστηρά περιχαρακωμένης στα όρια του ορθού και διαχειριστικού λόγου, αλλά αντίθετα, εκφραστή της διανοητικής και ταυτόχρονα ψυχοσωματικής-υπαρξιακής επιθυμίας. Σε αυτή τη δύναμη για ζωή, με όλες τις εγγενείς της τάσεις για καταστροφή και δημιουργία, να βρίσκεται η τελευταία ελπίδα του ανθρώπου για επιβίωση στον πλανήτη γη.³³

Ο κοινωνικός μηχανισμός αντιδρά, διευρυνόμενος, προσπαθεί να καταστείλει, να αφομοιώσει την κάθε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Δεν μπορεί, όμως, να είναι απανταχού παρόν. Παρά την καρκινική διόγκωση του ελέγχου και της καταστολής, η ανθρώπινη ύπαρξη φαίνεται να δικαιώνεται στις ρωγμές του κοινωνικού, στην εκ

³¹ Βλ. Franz Kafka, (2009), σ.σ. 45-46.

³² Βλ. Franz Kafka, (2009), σ. 46.

³³ Βλ. Franz Kafka, (2009), σ. 46.

προοιμίου αδυναμία οποιασδήποτε ασφυκτικής δομής να συμπεριλάβει και να περιορίσει την ολότητα του ανθρώπινου δυναμικού. Κάποια στιγμή ο μηχανισμός καταστρέφεται, παίρνοντας μαζί του τους ίδιους τους λειτουργούς του. Η ζωή εκρήγνυται, εκδηλώνεται με τον πιο δυναμικό τρόπο, γιατί πρέπει να συνεχιστεί! Κάθε όριο που της επιβάλλεται και τη δεσμεύει καταστρέφεται εκ των έσω. Κανένας μηχανισμός καταπίεσης δεν μπορεί να παραμείνει εφ' όρου ζωής. Το καθετί είναι φορέας του τέλους του! Χωρίς να ζητάμε τον παράδεισο επί της γης, το ίδιο το δυναμικό του φαινομένου ζωή επιβάλλει με τον πιο απρόσμενο τρόπο το προχώρημα του...³⁴

Ο φιλόσοφος θέλοντας να προβάλλει το όραμά του μέσα στα όρια της ευπρέπειας του καιρού του, δηλαδή μεταμορφώνοντας αυτό το όραμα σε μια ιστορία όπου ο κακός τιμωρείται τελικά - ο αξιωματικός πεθαίνει, η μηχανή καταστρέφεται- και οι καλοί επικρατούν, ο νυν διοικητής που θα καταργήσει αυτού του τύπου τις εκτελέσεις- παρουσιάζει το γνωστό μοτίβο της δικαιοσύνης και πώς αυτή απονέμεται. Ένα γνωστό μοτίβο και εδώ όπως και στη «Δίκη» είναι η Δικαιοσύνη και πώς αυτή απονέμεται. Οι ομοιότητες με τη «Δίκη» είναι εντυπωσιακές. Ο ένοχος δεν ξέρει την ποινή του, δεν ξέρει πως είναι αντικείμενο μιας καταδίκης, δεν του δόθηκε ποτέ η ευκαιρία να υπερασπίσει τον εαυτό του. Καταδικάζεται ωστόσο σε μαρτυρικό δωδεκάωρο θάνατο για ένα απλό πταίσμα, επειδή δεν πειθάρχησε στον ανώτερό του. Παραλείπονται όλα τα ενδιάμεσα, ανάκριση, μάρτυρες, δίκη κλπ και περιγράφεται απευθείας η εκτέλεση. Επίσης το θέμα της υποταγής στους ανώτερους, η πειθαρχία, η υπακοή είναι γνωστά στοιχεία αυτής της περιγραφής του φιλοσόφου. Η ιδέα της δικαιοσύνης είναι εδώ ένα πολύ ισχυρό διεγερτικό, αλλά πρόκειται στην ουσία για πρόσχημα της δικαιοσύνης, όχι για πραγματική δικαιοσύνη.

Ο Κάφκα πραγματεύεται στη «Σωφρονιστική αποικία» αυτό το παλιό αλλά πανταχού παρόν ζήτημα του βασανισμού. Η σχέση του έργου με όλες τις μορφές ολοκληρωτισμού, εξορίας, εγκλεισμού ή βασανισμού είναι παραπάνω από προφανής. Η φανερότητα του συγγένεια με το συγκεκριμένο ζήτημα των βασανιστηρίων ανθρώπου από άνθρωπο για παραδειγματισμό είναι τρομακτικά αναγνωρίσιμη και διαχρονική. Η

³⁴ Βλ. Franz Kafka, (2009), σ. 47.

ωμότητα του κειμένου, η απόλυτα ρεαλιστική περιγραφή, η διάθεση από πλευράς συγγραφέα να μην κρύψει τίποτα, να μην συγκαλύψει, να μην αποσιωπήσει οδήγησε ήδη απ' την εποχή του σε ακραίες αντιδράσεις. Λέγεται ότι τον Νοέμβριο του 1916, στο Μόναχο, όταν ο Κάφκα διάβασε το διήγημα του σ' ένα μικρό κύκλο ακροατών, μεταξύ των οποίων ήταν και ο Rainer Maria Rilke, πολλές από τις ακροάτριες λιποθύμησαν κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης.

Η ηθικο-διδασκαλική του διηγήματος είναι ότι τελικά ο κακός τιμωρείται και το καλό θριαμβεύει. Η Θεία Δίκη είναι η Μηχανή η οποία στρέφεται κατά του μοχθηρού υπηρέτη της.

ΑΛΜΠΕΡ ΚΑΜΥ

- **Ο ΞΕΝΟΣ**

Ο Ξένος (L'Étranger) είναι ένα φιλοσοφικό έργο του συγγραφέα Αλμπέρ Καμύ που δημοσιεύτηκε το 1942. Το περιεχόμενό του αναφέρεται στο παράλογο καθώς και την αιτιοκρατία, τον μηδενισμό, τον νατουραλισμό, και τον στωικισμό. Το φιλοσοφικό έργο αυτό του Καμύ, κυκλοφόρησε εν μέσω του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου συγχρόνως με το «Ο Μύθος του Σίσυφου» κι αν «Ο μύθος του Σίσυφου» είναι η δοκιμαστική – θεωρητική προσέγγιση του παραλόγου, «Ο ξένος» αποτελεί την απεικόνιση του ίδιου του παραλόγου. Εξάλλου ο ίδιος ο Καμύ πίστευε ότι ένα μυθιστόρημα δεν είναι παρά φιλοσοφία σε εικόνες: «Σκέφτεται κανείς μόνο κατ' εικόνα. Αν θέλεις να είσαι φιλόσοφος, γράφε μυθιστορήματα».³⁵

Στο «ξένο», ο Καμύ ακολουθεί δύο βασικούς άξονες της σκέψης του, το συναίσθημα του παραλόγου και το αίτημα της εξέγερσης. Ο Μερσώ είναι ο πρωταγωνιστής του βιβλίου, ένας ασήμαντος γραφειοκράτης, χωρίς ιδεολογία, άθεος, ένας άβουλος άνθρωπος, αντικοινωνικός, χωρίς πάθη, φιλοδοξίες και φίλους, χωρίς όνειρα,

³⁵ Βλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη,(2006), σ. 152.

χωρίς κανένα ουσιαστικό δεσμό με τους γύρω του, κρύβει μέσα του ένα πραγματικό αγρίμι που εκφράζεται με την απουσία αντίδρασης στις κοινές συγκινήσεις, ζει μια αδιάφορη ζωή υποταγμένη στη μοίρα.³⁶ Ενότητα υπάρχει μόνο στο σύμπαν, ο άνθρωπος είναι καταδικασμένος να βιώνει το διχασμό. Και ο θάνατος δεν είναι παρά η οικουμενική απόδειξη αυτής της αλήθειας.

Ο Μερσώ αναπτύσσει σχέσεις επιφανειακές με τους γύρω του, όπως είναι ο δεσμός του με την Μαρί και η φιλία του με τον Ραϊμόν. Αρνείται όμως να συμμετάσχει ενεργά στη ζωή, προσπαθώντας να ελέγξει το πεπρωμένο, όπως κάνουν οι περισσότεροι άνθρωποι παλεύοντας, ελπίζοντας ή πιστεύοντας σε κάτι που θα την αλλάξει, γιατί υπάρχει μέσα του μια ενστικτώδης άρνηση που εκφράζεται με αδιαφορία και απραξία σε όσα του συμβαίνουν. Ζει σε μια κοινωνία παράξενα αυταρχική και καταπιεστική.

Από τη μια λοιπόν ένας άνθρωπος ξένος προς την ζωή, ξένος με τους γύρω, απορεί με τον τρόπο που οι άλλοι λειτουργούν, αισθάνονται και σκέφτονται, ο γέρο-Σαλαμανό, ο φύλακας, η Μαρί, ο εισαγγελέας, ο δικηγόρος κλπ, κι από την άλλη μια απολιθωμένη κοινωνία που καταδικάζει αυτούς που δεν ακολουθούν τις συναισθηματικές και ηθικές αξίες της και τις αμφισβητούν, δηλαδή όσους δεν λειτουργούν σύμφωνα με τους «κοινά» αποδεχτούς της όρους.

Ο Μερσώ πληροφορείται το θάνατο της μητέρας του κι ως εκ τούτου είναι υποχρεωμένος να ταξιδέψει μέχρι το Μαρέγκο για να παραστεί στην κηδεία της. Το τηλεγράφημα που έλαβε από το άσυλο που την φιλοξενούσε ήταν σαφές:

«Μητέρα απεβίωσε. Ενταφιασμός αύριο. Θερμά συλλυπητήρια».³⁷

Η κηδεία είναι θρησκευτική κι ο Μερσώ οφείλει να ακολουθήσει τη νεκρώσιμη πομπή. Ο Μερσώ αντιμετωπίζει το θάνατο της μητέρας του σχεδόν αδιάφορα αφού υποστηρίζει ότι δεν είχε τίποτα να περιμένει από αυτήν αλλά ούτε κι αυτή από τον ίδιο. Διακατέχεται από την περιφρόνηση του θανάτου και το πάθος του για τη ζωή.³⁸ Μέσα

³⁶ Βλ. Καμύ Αλμπέρ, (1998), σ.7.

³⁷ Βλ. Καμύ Αλμπέρ, (1998), σ.15.

³⁸ Βλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.152.

στην οπτική του Μερσώ που παρευρίσκεται στα γεγονότα από μια χαοτική απόσταση, απόσταση που κάνει αδύνατη τη συμμετοχή του. Το πρώτο πρόσωπο της αφήγησης δεν υπηρετεί την αμεσότητα ή την εγγύτητα ή την αυθεντικότητα των γεγονότων αλλά αναδεικνύει ακριβώς αυτό, την ολοκληρωτική αποστασιοποίηση από τα πάντα, την αδυναμία της συναισθηματικής συμμετοχής, αδυναμία, που φτάνει στα όρια του συναισθηματικού ακρωτηριασμού. Φυσικά, η επιλογή του θανάτου της μητέρας ως αφηγηματική εκκίνηση των δραστηριοτήτων του Μερσώ δεν είναι τυχαία, αφού μόνο οι δραματοποιημένες σκηνές μπορούν να παρουσιάσουν την απονέκρωση του Μερσώ στην ολότητά της. Και πράγματι, ο Μερσώ υπομένει όλα τα καθέκαστα της κηδείας απάνθρωπα απαθής. Ο Μερσώ δεν εκφράζει ποτέ ούτε την ελάχιστη νοσταλγική σκέψη για την μητέρα του. Το μόνο που μένει είναι μια απίστευτη ταλαιπωρία. Το μόνο που τον κρατά σ' αυτή την κηδεία, με το απαιτούμενο ξενύχτι της νεκρής, είναι η κοινωνική σύμβαση και τίποτε περισσότερο. Η έννοια του πόνου ή της απώλειας δεν έχει καμία θέση στις προτεραιότητες του Μερσώ. Εξάλλου, όλα είναι θέμα συνήθειας. Η μητέρα του έκλαιγε συνέχεια όταν πρωτοπήγε στο άσυλο. Ο Μερσώ είναι σίγουρος ότι από ένα σημείο και μετά θα έκλαιγε αν την απομάκρυναν από κει. Η μητέρα του είχε συνηθίσει το άσυλο και τη μοναξιά. Χώρια η απίστευτη ταλαιπωρία της μετακίνησης που θα του χαλούσε τις Κυριακές του. Όσο για την κηδεία ήταν εξουθενωτική. Ο εκτυφλωτικός ήλιος είναι ίσως η μοναδική ανάμνηση του Μερσώ. Η αϋπνία, το περπάτημα και το λιοπύρι δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο μηχανισμός που αποθεώνει την απάθεια, αφού πέρα από τη σωματική εξάντληση δεν υπάρχει τίποτε άλλο άξιο αναφοράς. Μοιραία, το τέλος της κηδείας γίνεται η μέγιστη ανακούφιση.³⁹

Την επόμενη μέρα της κηδείας, ο Μερσώ αρνείται να πενήσει το θάνατο της μητέρας του και επιλέγει να διασκεδάσει στην παραλία. Γνωρίζει την Μαρί και συνδέεται ερωτικά μαζί της. Ταυτόχρονα με τον αδιάφορο έρωτά του προς την Μαρί γεννιέται και η φιλία του με τον Ραϊμόν. Η Μαρί φαίνεται ερωτευμένη μαζί του. Όταν τον ρωτά αν την αγαπά ο Μερσώ απαντά αρνητικά αλλά προσθέτει ότι «αυτό δεν έχει καμία σημασία».⁴⁰ Η Μαρί απογοητεύεται αλλά συνεχίζει τις σχέσεις της μαζί του. Όταν μετά από καιρό τον

³⁹ Πρβλ. Καμύ Αλμπέρ, (1969), σ.σ. 25-43.

⁴⁰ Βλ. Καμύ Αλμπέρ, (1998), σ.52.

ρωτά αν θέλει να την παντρευτεί ο Μερσώ απαντά ότι αν το θέλει η ίδια θα το κάνει. Η Μαρί δεν αρκείται σ' αυτή την απάντηση. Θέλει να ακούσει λόγια αιώνιας αγάπης, που όμως ο Μερσώ δεν μπορεί να δώσει. Όταν τον ρωτά πώς μπορεί να την παντρευτεί, αφού στο βάθος δεν την αγαπάει, ο Μερσώ απαντά ότι αυτό δεν έχει σημασία. Η Μαρί μένει κατάπληκτη. Τον ρωτά αν θα απαντούσε θετικά σε οποιαδήποτε άλλη του έκανε πρόταση γάμου κι ο Μερσώ απαντάει ότι ναι, θα απαντούσε θετικά σε οποιαδήποτε γυναίκα του πρότεινε γάμο. Η Μαρί τον ρωτά πότε θέλει να παντρευτούνε κι ο Μερσώ της δίνει το ελεύθερο να το κανονίσει όπως θέλει. Κάπως έτσι ο Καμύ, φαινομενικά, ματαιώνει και τον έρωτα, αφού ο ήρωάς του, ουσιαστικά, είναι ανίκανος να παραχωρήσει τον εαυτό του σε οτιδήποτε. Όλα αυτά που κινούν τη ζωή όλων των ανθρώπων σκοντάφτουν πάνω στην τερατώδη αδιαφορία. Η γονική απώλεια, ο έρωτας, η συντροφικότητα, η φιλία, όλα γίνονται απόμακρα κάτω από το αμείλικτο βάρος της απάθειας, που εμφανίζεται ως έσχατη παθητικότητα. Ο Μερσώ δεν εντάσσεται ποτέ, πουθενά. Είναι ο άνθρωπος που φέρνει όλους τους άλλους σε αμηχανία. Είναι ο ξένος, ο απόλυτα, σχεδόν πρωτόγονα ξένος. Το παράλογο της συμπεριφοράς του κινείται τόσο φυσικά, θα λέγαμε νομοτελειακά, που από ένα σημείο και μετά δεν μας εκπλήσσει τίποτα. Εξάλλου, η δύναμη του παραλόγου είναι τόσο καθηλωτική που διεκδικεί τη σοβαρότητα μιας άλλης λογικής. Η αδιαφορία είναι η μοναδική δική του απάντηση στην ανυπαρξία μέλλοντος. Όμως φαίνεται εξίσου αδύνατο να φτάσει κανείς στο Μηδέν όσο και να αγγίζει το Απόλυτο.⁴¹

Ακολουθεί το έγκλημα-φόνος που διαπράττει ο Μερσώ σκοτώνοντας τον Άραβα χωρίς προφανείς λόγους, υπό το καθεστώς μιας αβέβαιης, σχεδόν αόρατης απειλής. Κι αυτό οφείλεται σε συμπτώσεις συνθηκών: ο εκτυφλωτικός ήλιος, η κούραση, η επιθετικότητα του Ραϊμόν και του Άραβα, το γεγονός ότι του έκρυβε την δροσερή πηγή πίσω από τον βράχο.⁴² Ο Μερσώ διατηρεί μια αισθησιακή έλξη για το Σύμπαν, ένα ενδιαφέρον για την λεπτομέρεια με αποκορύφωμα τη μαγεία που ασκεί πάνω του ο ήλιος. Ο ήλιος με το άπληστο πύρινο φως του που καταβροχθίζει τα πάντα, εξωθεί τον ήρωα του Καμύ στη δολοφονία του Άραβα.

⁴¹ Βλ. Καμύ Αλμπέρ, (1998), σ.8.

⁴² Βλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη,(2006), σ.152.

«...Είπα στα γρήγορα μπερδεύοντας λιγάκι τα λόγια μου και έχοντας πλήρη συναίσθηση του γελοίου πως το έκανα εξαιτίας του ήλιου».⁴³

Στη δίκη τον υπερασπίζεται ένας δικηγόρος που ορίζεται αυτεπάγγελτα. Η ηθική αναισθησία για τον φόνο του Άραβα, που υπογραμμίζει την απάθεια του Μερσώ μπροστά στο θάνατο των άλλων, υφαίνει τις προϋποθέσεις μιας δημόσιας αυτοκτονίας μέσω μιας δίκης και της απόφασης που ακολουθεί.⁴⁴ Ο Μερσώ συλλαμβάνεται και καταδικάζεται σε θάνατο.

Η θανατική καταδίκη του Μερσώ δεν είναι παρά το λογικό αποτέλεσμα της σύγκρουσης του ατόμου με τη συλλογικότητα. Η συλλογικότητα, κυρίαρχη από θέση αρχής, δεν οφείλει τίποτε στο άτομο. Δεν οφείλει ούτε να το κατανοήσει, ούτε να το αποδεχτεί. Φυσικά ο Μερσώ έχει διαπράξει έγκλημα και πρέπει να τιμωρηθεί. Ο Καμύ δεν θέτει θέμα δικαιοσύνης, ούτε φυσικά υπάρχει πρόθεση ανάσχυσης του απάνθρωπου της θανατικής ποινής. Εδώ είναι η ανάδειξη μιας βαθύτερης σύγκρουσης ηθικού περιεχομένου. Οι διάλογοι του Μερσώ τόσο με το δικηγόρο του, όσο και με το δικαστή είναι η πεμπτουσία της νέας ηθικής που εκφράζει ο ξένος. Όταν ο δικηγόρος του λέει ότι πολλοί τον κατηγορούν για ψυχρότητα στην κηδεία της μάνας του, ο Μερσώ απορεί. Δεν καταλαβαίνει τι σχέση έχει αυτό με την υπόθεση. Ο δικηγόρος απορεί με τον Μερσώ που δεν καταλαβαίνει. Ο Μερσώ αποκαλύπτει στο δικηγόρο ότι όταν δεν εκπληρώνονται σωστά οι σωματικές και φυσικές του ανάγκες αδυνατεί να συμμετέχει στα γεγονότα. Ο δικηγόρος τον ρωτά αν αγαπούσε τη μάνα του. Ο Μερσώ απαντά ότι την αγαπούσε, αλλά αυτό δεν έχει καμία σημασία. Ομοίως ο δικαστής εξοργίζεται με τον Μερσώ. Τον ρωτά αν πιστεύει στο θεό και μένει κατάπληκτος από την άρνησή του. Μένει κατάπληκτος από την απάθεια του Μερσώ. Του λέει ότι όλοι οι άλλοι εγκληματίες μετανιώνουν και συνθλίβονται από τις ενοχές. Ο Μερσώ απαντά, εντελώς αυθόρμητα, ότι οι άλλοι έχουν εγκληματήσει.

Δεν προσπαθεί καθόλου να υπερασπιστεί τον εαυτό του, παρακολουθεί σχεδόν με απάθεια σαν τρίτος την εξωτερική εμφάνιση ή τη συμπεριφορά των άλλων, ξαφνιάζεται

⁴³ Βλ. Καμύ Αλμπέρ, (1998), σ.8.

⁴⁴ Βλ. Καμύ Αλμπέρ, (1998), σ.9.

με το μίσος που του δείχνει ο εισαγγελέας, που του φαίνεται τόσο ανεξήγητο όσο και η φιλία που του πρότεινε ο Ραϊμόν.

Ωστόσο για τη δικαιοσύνη δεν υπάρχει τύχη. Ο εισαγγελέας εξιστορεί με τη σειρά τα γεγονότα που οδήγησαν τον Μερσώ να σκοτώσει, ισχυριζόμενος πως είχε απόλυτη επίγνωση των πράξεών του. Μάλιστα την επίγνωση αυτή τη στηρίζει, επικαλούμενος την εξυπνάδα του, για να πείσει πως πρόκειται για πράξη απεχθή και προμελετημένη, στηρίζει δε το παράλογο της αγόρευσής του στο γεγονός πως δεν δήλωσε ποτέ μετάνοια. Όλα αυτά οδηγούν το Μερσώ στην καταδίκη και στη λαιμητόμο σε μια δημόσια πλατεία εν ονόματι του γαλλικού λαού,⁴⁵ όχι τόσο γιατί διέπραξε ένα φόνο αλλά γιατί, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο εισαγγελέας στη δίκη του, «κήδεψε μια μάνα με καρδιά εγκληματία».⁴⁶

Η διαδικασία προσαρμογής του Μερσώ στο περιβάλλον της φυλακής ακολουθεί μια σταδιακή μεταστροφή από το καθεστώς του ελεύθερου ανθρώπου σ' εκείνο του εγκλείστου και χαρακτηρίζεται, αρχικά από μια αμφιταλάντευση ανάμεσα στις σκέψεις που κάνει «ως ελεύθερος άνθρωπος» και «στη συνέχεια», που «είχε αποκλειστικά σκέψεις φυλακισμένου».⁴⁷ Ο ίδιος σκέφτεται τον τρόπο που έζησε χωρίς να τον αναιρεί. Σκέφτεται τη μητέρα του και την κοινή τους μοίρα μπροστά στο θάνατο και για πρώτη φορά συναισθάνεται, αφού καταλαβαίνει την επιθυμία και την ανάγκη της να κάνει νέα αρχή, μιας κι αυτός είναι και ο δικός του πόθος.

Ο Μερσώ συμπεριφέρεται σύμφωνα με τις επιταγές της υπόστασής του. Είναι κουρασμένος και δεν μπορεί να συμμετέχει στο θρήνο της μητέρας του. Ανυπομονεί να φύγει από την κηδεία. Την επόμενη μέρα δεν βρίσκει τίποτε φυσικότερο από το να πάει για μπάνιο. Έχοντας απόλυτη συναίσθηση της φθαρτότητάς του, ξέρει καλά ότι αδυνατεί να τη νικήσει. Μοιραία, έχει απαλλαχθεί από την ηθική της αιωνιότητας. Η αγάπη προς τη μητέρα του δεν έχει σημασία. Ο γάμος του με τη Μαρί δεν έχει σημασία. Τελικά τίποτε δεν έχει σημασία, αφού η συνείδηση του εφήμερου σαρώνει τα πάντα. Το μόνο που

⁴⁵ Βλ. Καμύ Αλμπέρ, (1998), σ.116.

⁴⁶ Βλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.σ.152-153.

⁴⁷ Πρβλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.σ.166-167.

απομένει είναι οι επιταγές της ίδιας της ύπαρξής κι αυτό τον κάνει απολύτως ακατανόητο. Ο Μερσώ είναι ο παράλογος άνθρωπος, είναι δηλαδή αυτός που έχει απόλυτη συνείδηση της ύπαρξης, χωρίς να τρέφει καμία αυταπάτη. Είναι ο άνθρωπος που έχει απαλλαγεί από το βάρος του μέλλοντος. Αυτός που έχει τη δύναμη να υποτάσσεται στη δεδομένη ανθρώπινη μοίρα. Η συνείδηση του φθαρτού κι ο συμβιβασμός σ' αυτό δεν είναι παρά η μέγιστη απελευθέρωση. Η συνείδηση του παραλόγου της ύπαρξης δεν ματαιώνει τη δίψα για ζωή. Ο Μερσώ μπορεί να φέρεται ακατανόητα στην Μαρί, όμως δεν αρνείται τον έρωτα. Απολαμβάνει τα αγκαλιάσματά της. Χαίρεται τις βόλτες στις ακρογιαλιές. Αδυνατεί όμως να την ακολουθήσει συναισθηματικά στην αιωνιότητα του γάμου, αφού την έχει ματαιώσει. Όταν περνάει τις τελευταίες του μέρες στη φυλακή περιμένοντας την εκτέλεση θέλει να ζήσει. Θέλει να συμβεί ένα θαύμα και να γλιτώσει. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι μπορεί, έστω την τελευταία στιγμή, να αποδεχτεί την ηθική της αιωνιότητας του πλήθους που του προτείνει ο παπάς που τον επισκέπτεται. Ούτε ο θεός, ούτε η μεταθανάτιος ζωή, ούτε καμιά αιωνιότητα έχουν λογική για τον Μερσώ. Η αμείλικτη ηθική της προσωρινότητας δεν του το επιτρέπουν. Μόνο ο θάνατος καταδεικνύει το παράλογο της ζωής. Μόνο ο θάνατος γεννά τη συνείδηση του εφήμερου. Μόνο ο θάνατος μπορεί να αναδείξει τον παράλογο άνθρωπο. Τελικά ο Μερσώ δε φοβάται το θάνατο. Η συνείδηση του μαρτυρίου του τον απελευθερώνει. Η αποδοχή της μοίρας τον κάνει ανίκητο. Οι τελευταίες σκέψεις του Μερσώ είναι η αποθέωση της ύπαρξης.

«Για πρώτη φορά, από πολύ καιρό, σκέφτηκα τη μητέρα..... Τόσο κοντά στο θάνατο, η μητέρα έπρεπε να αισθάνεται ελευθερωμένη κι έτοιμη να ξαναζήσει το καθετί. Κανείς, κανείς δεν είχε το δικαίωμα να κλάψει πάνω σ' εκείνη. Το ίδιο κι εγώ αισθανόμουν έτοιμος να ξαναζήσω το καθετί.Για να ολοκληρωθεί το καθετί, για να αισθάνομαι λιγότερο μόνος, μου έμενε να ευχηθώ να είναι πολλοί θεατές την ημέρα που θα με εκτελούσαν, και που να με υποδέχονται με κραυγές μίσους».⁴⁸

Έρχεται αντιμέτωπος με τους φόβους του. Όπως κάθε άνθρωπος φοβάται τον θάνατο και τον τρόπο που αυτός θα επέλθει, γιατί η λαιμητόμος του στερεί την παραμικρή ελπίδα διαφυγής. Παρατηρεί την αδικία που διέπει το ποινικό σύστημα, καθώς πιστεύει

⁴⁸ Βλ. Καμύ Αλμπέρ, (1998), σ.130.

πως ήταν βασικό να δίνεται μια ευκαιρία στον κατάδικο. Μια μόνο στις χίλιες ήταν αρκετή για να διορθώσει πολλά πράγματα. Σκέφτεται την Μαρί. Παρόλ' αυτά δεν απελπίζεται και θυμώνει. Ξεσπά τον θυμό του στον κληρικό που τον επισκέπτεται, αρνούμενος την παρηγοριά που του προσφέρει.

Αποδέχεται τη ζωή όσο και το θάνατο, η επίγνωση αυτή κι ο θυμός, που ξεσπά, τον ελευθερώνει. Διαπιστώνει πως ο θυμός δεν θα τον απαλλάξει από το κακό και ξανοίχτηκε για πρώτη φορά στην τρυφερή αδιαφορία του κόσμου αφού ένιωσε την ομοιότητά του με τον κόσμο αυτό, ένιωσε πως είχε γίνει ευτυχισμένος. Δεν μετανοεί και η ευτυχία, που νοιώθει είναι ένα ακόμη στοιχείο του παραλόγου.

Ο Μερσώ συνειδητοποιεί το τη δυστυχία της φυλακής και το νόημα της τιμωρίας μέσα από τη στέρηση των ικανοποιήσεων που προσφέρουν το σώμα και οι αισθήσεις. Συνηθίζοντας όμως τη φυλακή και τις απαγορεύσεις της, καταλήγει να ακυρώνει το νόημα της ποινής του και, εντέλει,, να αποδυναμώνει τον σκοπό του νόμου. Ο Μερσώ σκέφτεται όταν του παίρνουν τα τσιγάρα:

«Δεν καταλάβαινα γιατί μου στερούσαν κάτι που δεν πείραζε κανέναν. Αργότερα κατάλαβα ότι ήταν και αυτό μέρος της τιμωρίας. Τότε όμως είχα πια συνηθίσει να μην καπνίζω οπότε δεν ήταν πλέον τιμωρία για μένα».⁴⁹

Η εικόνα της φυλακής αναιρεί κάθε συμβατική θεσμική διάκριση ανάμεσα σε τόπους εγκλεισμού και τόπους ελευθερίας, καταρρίπτοντας έτσι «όλες τις αυταπάτες της ελευθερίας που τις σταματούσε ο θάνατος». Όταν το συνειδητοποιεί αυτό ο Μερσώ, τότε νικά ολοκληρωτικά τη μοίρα του και είναι ευτυχισμένος.⁵⁰

Η αντίληψη του Καμύ για την άρνηση του πένθους δηλώνει την αποδοχή του θανάτου ως αναπόδραστο ορίου της ανθρώπινης ζωής και απ' αυτή την άποψη, η καταδίκη του Μερσώ καταγράφεται ως νίκη ενός πολιτισμού που αρνείται το θάνατο και

⁴⁹ Πρβλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.167.

⁵⁰ Πρβλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.171.

καταφάσκει σε μια ζωή που θέλει να τον αγνοεί και να προσανατολίζει τα νοήματα και τις αξίες της μέσα στην ίδια.⁵¹

Σε όλο το έργο το παράλογο είναι που κυριαρχεί. Γι αυτό θέλησε ο Καμύ να μιλήσει, για το παράλογο σε όλο του το μεγαλείο, το παράλογο μιας απολιθωμένης κοινωνίας και το προϊόν της που είναι η παράλογη συμπεριφορά των ανθρώπων της. Επιπλέον, το παράλογο χρησιμοποιεί για να περιγράψει την αίσθηση της ανούσιας ύπαρξης. Ίσως το μυθιστόρημα να χαρακτηρίζεται από μια έξαρση υπερβολής, αλλά πρέπει να αναλογιστεί κανείς πόσες φορές οι άνθρωποι έχουν σταθεί αντιμέτωποι με την κοινωνία και τις δομές της. Πόσες φορές έχασαν την ζωή τους μαχόμενοι, πόσες φορές διχάστηκαν με τον ίδιο τους τον εαυτό κι άλλες πόσες στάθηκαν ανίκανοι να κυριαρχήσουν στη ζωή τους ή ν' αλλάξουν την ροή της ιστορίας.

ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΥ

- **Έγκλημα και Τιμωρία.**

Ο Ντοστογιέφσκι το 1866, έγραψε ένα ψυχολογικό μυθιστόρημα, παρουσιάζοντας όλη την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης ψυχής, αρκετές δεκαετίες πριν την εμφάνιση του Φρόυντ και της επιστήμης της ψυχολογίας. Χωρίς να αποκλείει την επίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος - οικονομική εξαθλίωση, αναλφαβητισμός, διαφθορά δημόσιας διοίκησης... - θεωρεί ότι η ψυχή του ανθρώπου είναι άβυσσος κι ότι η αιτία του κακού τελικά βρίσκεται εντός στην ψυχή του ανθρώπου. Τα ανθρώπινα πάθη, όταν κυβερνούν την ψυχή, κάνουν τη συμπεριφορά του ανθρώπου απρόβλεπτη. Η λογική, αν και είναι απαραίτητος οδηγός του ανθρώπινου βίου, αδυνατεί από μόνη της να διαπλάσει τον ολοκληρωμένο άνθρωπο και την ιδανική κοινωνία. Στα αδιέξοδα της ψυχής μόνο η βαθιά πίστη στο Θεό κι η αληθινή αγάπη μπορούν να σώσουν τον απελπισμένο άνθρωπο. Ο Ντοστογιέφσκι όμως δεν μπορεί να δεχτεί την ύπαρξη ενός Θεού που ανέχεται τόση αδικία πάνω στη γη. Διχασμένος λοιπόν ο Ντοστογιέφσκι στο θέμα της ύπαρξης του

⁵¹ Βλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.170.

Θεού δέχεται ότι όποιος μπορεί να πιστεύει ειλικρινά στο Θεό, τότε έχει στήριγμα παρηγοριάς και ελπίδας στις δύσκολες ώρες του.

Με το «Έγκλημα και τιμωρία» ο Ντοστογιέφσκι θέτει ενώπιον μας το υπαρξιακό πρόβλημα. Ο φοιτητής της Νομικής Ρασκόλνικωφ, άτομο μορφωμένο, ευαίσθητο με φιλοσοφικές ανησυχίες εγκαταλείπει τις σπουδές του λόγω φτώχειας και εξαθλίωσης και βλέπει τη δολοφονία μιας γριάς τοκογλύφου, ως λύση για τη βελτίωση της οικονομικής του κατάστασης κι όχι μόνο. Με το φόνο αυτό, πιστεύει ακόμα, ότι θα απαλλάξει συνανθρώπους του απ την τοκογλύφο που τους απομυζούσε και τα χρήματά της θα τα διαθέσει σε εξαθλιωμένους ανθρώπους για να σωθούν από την αρρώστια, την έλλειψη εκπαίδευσης, δηλαδή για τον Ρασκόλνικωφ «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα». Ο ίδιος έγινε δολοφόνος διαμαρτυρούμενος για την κοινωνική αδικία και καταγγέλλοντάς την, προβληματίζεται αν σε τελευταία ανάλυση είναι ο ίδιος εγκληματίας, τη στιγμή που όσοι κάνουν τους πολέμους ευθύνονται για εκατομμύρια θανάτους σε όλο τον κόσμο.

Εξάλλου, σκέπτεται, μεγάλοι άντρες της ιστορίας δεν σκότωσαν για να πάρουν την εξουσία ή πόσοι άλλοι δεν αιματοκύλησαν τους λαούς σε μάχες. Οι σύγχρονοι συνήθως τους καταδικάζουν για τα εγκλήματα τους αλλά οι επόμενες γενιές μπορεί να τους στήσουν κι αγάλματα!⁵² Ξεκινώντας από ένα έγκλημα για το οποίο υπεύθυνη είναι η ίδια η κοινωνία, ο Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, στο πρόσωπο του θύτη, που είναι συγχρόνως και θύμα, προβάλλει την υπαρξιακή του αγωνία.

Ο Ντοστογιέφσκι (1821-1881) ανατέμνει την ανθρώπινη ψυχή που βρίσκεται σε οριακές καταστάσεις, όταν εγκληματεί αφαιρώντας την ανθρώπινη ζωή από άλλον άνθρωπο. Γι αυτό τον απασχόλησαν τα κίνητρα της εγκληματικής πράξης και η δυνατότητα λύτρωσης της ψυχής του ανθρώπου από την ειδεχθή πράξη του. Έτσι συλλαμβάνει την τραγική μορφή του Ρασκόλνικωφ, ο οποίος πιστεύει πως δεν είναι ένας κοινός εγκληματίας αλλά ένας «αδεολόγος» εγκληματίας.

Μετά τη διάπραξη όμως του εγκλήματος αρχίζει το μαρτύριο της τιμωρίας του. Στην αρχή τον κυριεύει ένας τρελός φόβος μήπως βρεθούν ενοχοποιητικά στοιχεία σε

⁵² Βλ. Ντοστογιέφσκι Φιοντόρ, (2006), σ.σ. 309-318.

βάρος του, όπως ίχνη αίματος. Η ψύχραιμη λογική του αρχίζει να τον εγκαταλείπει, φαντάζεται πως όλοι τον υποψιάζονται ως πιθανό δολοφόνο, και πέφτει σε παραληρήματα και παραισθήσεις που τον διαλύουν σωματικά και ψυχικά, ώστε το περιβάλλον του να πιστεύει ότι είναι άρρωστος ή μήπως τρελάθηκε. Απομονώνεται απ' όλους, κλείνεται στον εαυτό του και στα αδιέξοδα του ή όταν βρίσκεται μαζί τους έχει έντονες ψυχολογικές μεταπτώσεις, γίνεται απρόβλεπτος, επιθετικός ή βυθίζεται στη σιωπή του.

Η χειρότερη όμως τιμωρία του έρχεται αργότερα, όταν συνειδητοποιεί ότι δεν μπορεί να ξεπεράσει την εγκληματική του πράξη και να παίξει το ρόλο του ισχυρού ανθρώπου, όπως είχε σχεδιάσει κι όπως έκαναν τόσοι μεγάλοι άντρες της ιστορίας, που εγκλημάτησαν. Αυτή η αυτοτιμωρία, που επιβάλλει ο ίδιος στον εαυτό του, είναι βαρύτερη κι από την ποινή με την οποία τον τιμώρησε η ανθρώπινη δικαιοσύνη, στέλνοντας τον στα κάτεργα της Σιβηρίας, για να εκτίσει την ποινή του. Ο Ντοστογιέφσκι θεωρεί την τιμωρία αναπόφευκτη συνέπεια του εγκλήματος. Η λύτρωση για τον Ρασκόλνικωφ έρχεται πολύ αργότερα μέσα απ' τη μετάνοια και τη συγχώρεση. Η Σόνια, που τον ακολούθησε στην Σιβηρία, με την άδολη αγάπη της και την αγνή πίστη της στο Θεό κι η επιθυμία του ίδιου για τη συνέχιση της ζωής τον βοήθησαν να αποδεχτεί το μέγα σφάλμα του, να μετανιώσει και να ηρεμήσει η ψυχή του.

Η ιδεολογική και η ψυχολογική σύγκρουση των ηρώων του έργου παρουσιάζεται έντονη μέσα από τους δραματικούς διαλόγους που έχουν μεταξύ τους και τους εσωτερικούς μονολόγους τους ανιχνεύονται οι πιο μύχιες σκέψεις των ηρώων, που αναζητούν τα πραγματικά κίνητρα των πράξεων τους, κι όλα αυτά δοσμένα από διαφορετικές οπτικές γωνίες, κάθε ενδιαφερόμενου προσώπου. Έτσι παρουσιάζονται όλες οι πιθανές ερμηνείες της συμπεριφοράς των ηρώων, προσδίδοντας αντικειμενικότητα στο έργο.

Στο διάλογο Ρασκόλνικωφ - ανακριτή Πορφύρη Πέτροβιτς περιγράφονται οι δυσκολίες του ανακριτικού έργου. Προβάλλονται τα λεπτά όρια ανάμεσα στα οποία πρέπει να κινηθεί ο ανακριτής-δημόσιος λειτουργός κι ο ανακριτής- άνθρωπος. Όρια που του επιβάλλονται αφενός από τη δικονομία, που καθορίζει τη μεθοδολογία της ανάκρισης κι αφετέρου από την προσωπική του ελευθερία να συνδυάσει γεγονότα και ψυχολογικά στοιχεία για να βρει τα αποδεικτικά στοιχεία που ενοχοποιούν τον ύποπτο. Σημειωτέον ότι

την εποχή εκείνη μόνο τα γεγονότα θεωρούνταν ως αποδεικτικά στοιχεία ενώ η ψυχολογική διερεύνηση της προσωπικότητας του υπόπτου είναι η νέα αντίληψη στην ανάκριση, που μπορεί να κλονίσει την απόλυτη εμπιστοσύνη στα γεγονότα. Ο συγγραφέας προβάλλει τις προσπάθειες του νεαρού ανακριτή Πέτροβιτς που επιμένει στην ψυχολογική διερεύνηση της συμπεριφοράς του Ρασκόλνικωφ σε πείσμα του ισχυρού άλλοθι που παρουσιάζει.

Δίπλα στο Ρασκόλνικωφ κινούνται κι άλλοι ανθρώπινοι χαρακτήρες. Η Σόνια, μια αγγελική μορφή, που παρόλα τα κτυπήματα της μοίρας της, διατηρεί την πηγαία καλοσύνη της και την αγνή πίστη της στο θεό και προσφέρει απλόχερα την αγάπη της στον Ρασκόλνικωφ που τον σώζει στηρίζοντας τον. Ο Ραμουζίχιν, ο τύπος του φίλου που δεν τον εγκαταλείπει, η Ντούνια, η αδελφή του Ρασκόλνικωφ, μια σοβαρή κι όμορφη κοπέλα έτοιμη να βοηθήσει κάθε πάσχοντα, ο Πορφύρης Πέτροβιτς, ένα ανοιχτό μυαλό ανακριτή που πίσω από τη σκληρότητα που του επιβάλλει η θέση του κρύβει μέσα του στοιχεία ανθρωπισμού, ο Σβιντριγκάιλοφ, ένας άλλου τύπου εγκληματίας, και η αξιολύπητη μορφή του μέθυσου Μεντρεγκάλοφ, του πατέρα της Σόνιας, ο οποίος, ενώ έχει συνείδηση των ευθυνών του για τις οικογενειακές του δυστυχίες, αδυνατεί να απαλλαγεί από το πάθος του ποτού.

Ο Ντοστογιέφσκι καθίσταται με το έργο του επίκαιρος εγκληματολόγος αφού προσεγγίζει το έγκλημα ως ένα μέσο που επινόησε η προσωπικότητα για να προστατευθεί από κάποιο είδος «ενοχής», αυτό αποτελεί μια μορφή πάλης του απομονωμένου ανθρώπου κατά των συνθηκών που τον απομόνωσαν, με τελικό (μοιραίο) αποτέλεσμα ο καθένας να γίνεται «όργανο» του εαυτού του και να απομακρύνεται ταυτόχρονα από τον ίδιο, να μη βρίσκει δηλαδή ποτέ την ατομική του ολοκλήρωση.

Ο Ρασκόλνικωφ ως ήρωας-κλειδί των συμβολισμών της μάταιης ζωής και του «λυτρωτικού» εγκλήματος υφίσταται την ψυχολογική πίεση τόσο της ανθρώπινης όσο και της θείας δικαιοσύνης. Ο Ρασκόλνικωφ με το έγκλημά του επιβεβαιώνει ότι υπάρχει Θεός που επιτρέπει και το Κακό. Ακόμα και αν η πράξη του έχει ενστικτο-συναισθηματική αφετηρία - ορμές, επιθυμίες και εσωτερική βούληση - κι αν η αίσθηση της απόλυτης ελευθερίας τον οδήγησε στην παράνοια στο να προσκαλεί τον θεό να παρέμβει η οδύνη

που συνοδεύει το έγκλημά του, η εσωτερική του τιμωρία καταλήγει σε αυτο-αναίρεση της «υπεράνθρωπης» αποστολής του. Το «Έγκλημα και Τιμωρία» γυρεύει ένοχους και ενοχές αλλά ο εγκληματολόγος Ντοστογιέφσκι δεν ηθικολογεί. Τα εγκλήματα και οι εγκληματίες του Ντοστογιέφσκι δεικνύουν ωστόσο ότι η ζωή τους δεν στερείται αξιών.

Η φιλοσοφική στάση του Ντοστογιέφσκι, οι προσωπικές αλήθειες και ιδέες του κινούνται στο πλαίσιο του υπαρξισμού ή στη φιλοσοφία της υποστάσεως, στην ουσία της ζωής. Τραγωδός και ψυχαναλυτής ο Ντοστογιέφσκι απελευθερώνει τον «υπόγειο άνθρωπο»⁵³ και του δίνει την ευκαιρία να νικήσει το Κακό – αδικία - με το κακό - έγκλημα. Από το παράλογο μα γεννηθεί το λογικό, από την ανελευθερία η ελευθερία της εξέγερσης. Πρόκειται για μια ελευθερία που μπορεί να οδηγήσει στο Θεό ή στο Άπειρο (αν θέλει ο ίδιος ο άνθρωπος να γίνει Θεός).

Ο Ρασκόλνικωφ πολεμούσε μόνος του ενάντια στη μοίρα του και εξιλεώνεται μέσα από το φονικό αίμα αλλά και την αυτο-καταγγελία του. Ο Ρασκόλνικωφ δημιούργησε τη δική του ηθική πραγματικότητα (του υπεράνθρωπου) έξω και πέρα από συμμόρφωση σε μεταφυσικές αλήθειες. Η ιδεολογική αμηχανία υπερβαίνει τα όρια της όποιας ηθικής και το συγκινησιακό αποτέλεσμα ενός φόνου σχεδόν μηδενίζεται. Τα προσωπικά «ηθικά ιδανικά» κατισχύουν της κοινωνικής ηθικής αξιολόγησης. Το ακατανόητο της θείκης βούλησης απελευθερώνει την ηθική υποτέλεια.

Ο Ντοστογιέφσκι περιγράφει το ιδεολογικό έγκλημα πέραν του κοινωνικού περιβάλλοντος. Ο ιδεολογικός εγκληματίας διαθέτει μια ηθική αυτάρκεια γι' αυτό και ο σκοπός της πράξης του εμπεριέχεται σ' αυτήν και μόνο, εκπληρώνει δηλαδή μια εσωτερική ανάγκη, μια προσωπική δοκιμασία, συνιστά ένα μέσον αυτογνωσίας, αυτοεπιβεβαίωσης, μια ενδο-βυθοσκόπηση.

⁵³ Βλ. Ντοστογιέφσκι Αιμέ, (1971), σ. 25.

Ο Φρόνυτ, ο Ντοστογιέφσκι και ο Κάφκα αναζητούν στο υποσυνείδητο τις ενοχές που κυβερνάνε τη συμπεριφορά των ανθρώπων⁵⁴ και επιχειρούν να ερμηνεύσουν τις ακραίες ψυχικές καταστάσεις⁵⁵ μέσα από το δίπολο «Καλό-Κακό».

Οι ενοχές των ηρώων του Ντοστογιέφσκι μπορεί να ερμηνευτούν ψυχαναλυτικά καθώς οι περισσότεροι ήρωες του είναι δέσμιοι αυτών των ενοχών. Σηκώνουν το βάρος των ιδεών και των κοσμοθεωριών του συγγραφέα - που στέλνει τα δικά του μηνύματα - αλλά και οι ίδιοι κινούνται σ' ένα σκοτεινό σύμπαν, σ' ένα υπόγειο. Το Εγώ αντανakλάται σε πολλούς καθρέφτες συνείδησης - δύο, τρεις, ίσως και τέσσερις όπως στους Αδερφούς Καραμαζώφ - και πολλές φορές αγγίζει ακραία όρια. Το μυστικό της βουλήσεως και η σχέση της με το ασυνείδητο, το σωτήριο κακό που οδηγεί στη λύτρωση, η ηθική αγωνία που κρύβεται μέσα στο μηδενισμό ακόμα και η αληθευτική αξία της φαντασίωσης παγιδεύει και καθοδηγεί το «κατεχόμενο» άτομο.

Η πορεία του Ρασκόλνικωφ από την κόλαση στον παράδεισο περιλαμβάνει μυθικά στοιχεία και παγανιστικές δοξασίες ή και επίσημες θεολογικές απόψεις αλλά αναδεικνύει κυρίως τη βίαιη προσπάθεια του να απελευθερωθεί από τα δεσμά και να «συγγενεύσει» με τον Δημιουργό του καθιστάμενος «ισόθεος». Είναι δεδομένο ότι ο Ρασκόλνικωφ, κατά τη διαδικασία εκτέλεσης της πράξης του, διακατέχεται από ένα ψυχοδυναμικό χάσμα όπου όλα μοιάζουν μετέωρα αλλά και όλα τετελεσμένα.

Η ανθρωποκτόνος βούληση ως «έσχατον και οριακόν κακόν» αποδεικνύει την «αρνητική ενσυναίσθηση» (απάθεια) προς τα θύματα αφού δικαιούται να εξαφανίζει «ψείρες» που δεν αξίζει να ζουν.

⁵⁴Βλ. Κουνενάκη Πέγκυ, (12/3/95), «Ψυχανάλυση και Λογοτεχνία», Καθημερινή Κυριακής.

⁵⁵Πρβλ. Β. Σολωμού-Ξανθάκη, (20/1/02), «Ένας Πλάτων στη μετασοβιετική Ρωσία», Καθημερινή Κυριακής.

Ο Καραμαζώφ πιστεύει ότι το εξιλαστήριο θύμα είναι εξίσου ένοχο με τους άλλους.⁵⁶ Άλλωστε οι ρόλοι «κακοποιού» και «ευεργέτη» συχνά εναλλάσσονται όταν κάποιος κινείται με βάση ειδικό πεπρωμένο και κυρίως έξω από τις ανθρώπινες συνθήκες.

Αν η αυτοταπείνωση είναι χαρακτηριστικό των ηρώων του Ντοστογιέφσκι τότε ο ανακριτής μάλλον εμπόδιζε παρά διευκόλυνε τον Ρασκόλνικοφ στο να καταδικάσει μέσα του το έγκλημά του.⁵⁷ Ο Ντοστογιέφσκι προσπαθεί να αντιληφθεί το χαρακτήρα των εγκληματιών με τον τρόπο που οι ίδιοι βλέπουν τον εαυτό τους και τους άλλους. Μέσα από τον εγωκεντρισμό, την αστάθεια του χαρακτήρα, την επιθετικότητα και τη συναισθηματική απάθεια αναζητεί τον πυρήνα της προσωπικότητάς τους, και μέσω αυτής να δικαιολογεί της αντιδράσεις τους.

Αποφασισμένος να παραδοθεί ο Ρασκόλνικοφ, σε έναν αποκαλυπτικό διάλογο ψυχών με την αδερφή του, ομολογεί την πράξη του αλλά αρνείται ουσιαστικά τον εγκληματικό χαρακτήρα της. Υπερασπίζεται τα ανθρώπινα κίνητρά του, αλλά στρέφεται εναντίον του εαυτού του, που αποδείχτηκε μικρόψυχος. Έγκλημα δεν είναι γι αυτόν ο φόνος αλλά η ομολογία του, αυτή η παραδοχή που τον οδηγεί στην παράδοση και τον κατατάσσει για πάντα στην κατηγορία των «κοινών ανθρώπων». «Ήθελα το καλό των ανθρώπων» υποστηρίζει ο Ρασκόλνικοφ, «και θα έκανα εκατοντάδες και χιλιάδες καλές πράξεις σε αντιστάθμισμα της μιας μου αυτής ανοησίας, ανικανότητας μάλλον γιατί όλη αυτή η ιδέα δεν ήταν και τόσο ανόητη, όπως φαίνεται τώρα ύστερα από την αποτυχία. Με την ανοησία αυτή το μόνο που ήθελα ήταν να γίνω ανεξάρτητος, να κάνω το πρώτο βήμα, να αποκτήσω τα μέσα, και από εκεί και ύστερα όλα θα ξεπλένονταν από το ασύγκριτα μεγαλύτερο όφελος. Όμως εγώ δεν μπόρεσα να αντέξω ούτε στο πρώτο βήμα γιατί είναι ένας παλιάνθρωπος και τίποτε παραπάνω! Να ποια είναι όλη η ουσία! Δεν θα συμεριστώ την άποψη σας. Αν τα κατάφερνα θα με σταφανώνανε τώρα όμως... στη φυλακή!»⁵⁸

«Όντας πια στη φυλακή, όντας ελεύθερος», ο Ρασκόλνικοφ, επιμένει ότι η ύπαρξή του δεν θα είχε νόημα, αν δεν είχε πιστέψει, όπως πίστεψε, «σε μια ιδέα, σε μια

⁵⁶Βλ. Girard René, (1991), σ.336.

⁵⁷ Πρβλ. Νίτσε Φρ., (1990), σ. 77.

⁵⁸ Πρβλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (1999),σ.211.

ελπίδα, ακόμη και σε μια αυταπάτη». Επιμένει πως το μόνο στοιχείο που τον διακρίνει από τους μεγάλους άντρες είναι ότι εκείνοι «προχώρησαν ως το τέλος και γι' αυτό είναι αθώοι και έχουν δίκιο», ενώ αυτός δεν άντεξε και ομολόγησε την πράξη του.⁵⁹

- **Η φιλοσοφική διάσταση του εγκλήματος.**

Ο λόγος της λογοτεχνίας για το έγκλημα δεν συναρτάται χρονικά με τις κοινωνικές πρακτικές της κατασκευής του, ούτε βρίσκεται υποχρεωτικά σε αναφορά μαζί τους. Υφίσταται δηλαδή κάποια απόσταση ανάμεσα στην πραγματικότητα και τον λόγο. Εδώ το έγκλημα βρίσκεται μέσα στην επικράτεια του λόγου, συντελείται δια του λόγου και υφίσταται ταυτόχρονα ως πράξη και λόγος. Αυτό οφείλεται στην ικανότητα του λογοτεχνικού έργου να αυτοσυγκροτεί τη δική του πραγματικότητα, σε αντίθεση με τον επιστημονικό λόγο που αναφέρεται διαρκώς σε μια προϋπάρχουσα εμπειρική πραγματικότητα, με την οποία μάλιστα οφείλει να έρθει σε επιστημονική ρήξη προκειμένου να την καταστήσει αντικείμενο μελέτης και να την ερμηνεύσει. Οι πραγματικότητες που συστήνει η λογοτεχνία συγκροτούνται ταυτόχρονα με τις διαδικασίες της γραφής και της ανάγνωσης και τοποθετούνται πέρα από εμπειρικά επαληθεύσιμα γεγονότα, δεν δεσμεύονται δηλαδή από εξωτερικά κριτήρια για το αληθές και το ψευδές.⁶⁰

Ο Καμύ αποδίδει μια ιδιαίτερη σημασία στη λογοτεχνική έννοια της φυλακής: η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στη φυλακή και «σ' έναν άλλο κόσμο» γίνεται διαπερατή, εφόσον και τις δύο περιοχές διατρέχει η ίδια υπαρξιακή αγωνία του παραλόγου.⁶¹

Η έννοια του εγκλήματος και της αντιμετώπισής του, ο νόμος και το δίκαιο αποτέλεσαν πρωτεύοντα αντικείμενα εστίασης στην Ελληνική και Ρωμαϊκή φιλοσοφία. Ο Πλάτωνας περιλαμβάνει εμμέσως μια θεωρία του εγκλήματος στη γενικότερη ηθική

⁵⁹ Πρβλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (1999),σ.212.

⁶⁰ Πρβλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.σ.163-164.

⁶¹ Πρβλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.168.

φιλοσοφία του. Στην προσέγγιση της ψυχής ως τρισυπόστατης, ο Πλάτωνας εντοπίζει τη λογική (με αρετή τη σοφία), το θυμοειδές (με αρετή την ανδρεία) και το επιθυμητικό (με αρετή τη σωφροσύνη). Η σωφροσύνη είναι η ελεγκτική ή τροχοπεδική αρετή, που θέτει μέτρο στις επιθυμίες ώστε να κατισχύει ο λόγος. Στο αγαθό πρόσωπο, η σωφροσύνη έχει υπό έλεγχο τις επιθυμίες, ενώ στο ακόλαστο έκλυτο ή ανήθικο πρόσωπο ο λόγος υποχωρεί μπροστά στις επιθυμίες. Ο Mackenzie εντοπίζει τις εκδοχές της εγκληματικότητας στον Πλάτωνα: το έγκλημα ως άγνοια και το έγκλημα ως ψυχική αποδιοργάνωση. Και στις δύο εκδοχές η εγκληματικότητα κατανοείται ως έλλειμμα του χαρακτήρα. Ουσιαστικά, ο Πλάτων εντάσσει το έγκλημα στην ευρύτερη κατηγορία του κακού ή της ανηθικότητας, βλέπει το έγκλημα ως κακό ή ανήθικο.⁶²

Σύμφωνα με τον Rfuhl (1994), κατά τον ευρωπαϊκό Μεσαίωνα, η φιλοσοφική αντίληψη του εγκλήματος ως κακού υποχώρησε για να αντικατασταθεί από μια θεολογική αντίληψη του εγκλήματος ως αμαρτίας. Η αντίληψη αυτή επικράτησε στην Ευρώπη από τον τρίτο αιώνα ως τον 17^ο ή και 18^ο αιώνα μ.Χ. για να προωθηθεί και επιβληθεί σε χώρες όπως οι Ισπανία, Πορτογαλία, Γαλλία, Ολλανδία και Αγγλία. Το έγκλημα γίνεται αντιληπτό ως εμφανές κακό. Στη θεολογία της περιόδου, ο ανθρώπινος κόσμος κατανοείται ως το πεδίο σύγκρουσης των δυνάμεων του καλού και του κακού, με τον άνθρωπο να είναι συνδεδεμένος σε αυτή τη σύγκρουση. Τα άτομα που ενδίδουν στο έγκλημα, ουσιαστικά αμαρτάνουν, ενδίδουν στις δυνάμεις του κακού. Αυτό γίνεται είτε με τη θέλησή τους, είτε με το να έλκονται και αν υποχωρούν στους πειρασμούς του κακού. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα άτομα αποτυγχάνουν να απολαύσουν δύο δώρα του θεού, τη λογική και την επιλογή. Είναι όμως δυνατό τα άτομα να ενδώσουν στο έγκλημα γιατί καταλαμβάνονται από δαιμονικές δυνάμεις. Για τον Σολομών (1981), στη μεσαιωνική θεολογία το έγκλημα είναι συναρτημένο με τα επτά θανάσιμα αμαρτήματα: λαιμαργία, αλαζονεία, τεμπελιά, απληστία, θυμό, λαγνεία και φθόνος.⁶³

Κατά τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, περιλαμβάνοντας στοιχεία τόσο από την Πλατωνική φιλοσοφία όσο και την μεσαιωνική θεολογία, αναδύθηκε η κλασικιστική

⁶² Πρβλ. Λάζος Γρηγόρης, (2007), σ.11.

⁶³ Πρβλ. Λάζος Γρηγόρης, (2007), σ.σ.11-12.

αντίληψη του εγκλήματος και η έμφαση αποδίδεται στην προσωπική ευθύνη και την ελεύθερη επιλογή του ατόμου:

«Καθώς όλα τα άτομα είναι ορθολογικά, ηδονιστικά και ελεύθερα στον αυτό βαθμό, το καθοριστικό χαρακτηριστικό του εγκληματία ήταν ο υπολογισμός ότι το έγκλημα παρέχει περισσότερες ανταμοιβές σε σύγκριση με τη συμμόρφωση.»⁶⁴

• ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.

• Νόμος και ηθική. Γραπτό και άγραφο δίκαιο. Σωκράτης.

Η Απολογία Σωκράτους είναι ένα σύγγραμμα του Πλάτωνος, το οποίο πιθανότατα γράφτηκε το 397 π.Χ. ή 396 π.Χ.⁶⁵

Ο Σωκράτης είναι σφοδρός πολέμιος του σοφιστικού κινήματος και του επιστημονισμού της εποχής του και αφιέρωσε όλη του τη ζωή στην ηθική αγωγή των συμπολιτών του.⁶⁶ Ο Σωκράτης είναι συνεπής και σταθερός στον τρόπο της ζωής του καθώς και στις αρχές που πρεσβεύει για τον ατομικό και δημόσιο βίο του ανθρώπου εν γένει. Όπως έζησε και έδρασε κατά τον προηγούμενο βίο του, έτσι συμπεριφέρεται και κατά τη δίκη του, καθώς αποφεύγει την δικανική ρητορική, αφού πιστεύει ότι υπηρετεί την αληθοφάνεια και στοχεύει στην εύνοια των ακροατών και χρησιμοποιεί τη φιλοσοφική ρητορική η οποία υπηρετεί την αλήθεια. Αν και ο ίδιος αρνήθηκε ότι είναι διδάσκαλος, εν τούτοις με την όλη φιλοσοφική δράση του στην πόλη των Αθηνών ήταν ουσιαστικά διδάσκαλος των συμπολιτών του. Πρεσβεύει ότι πρώτη προτεραιότητα στη ζωή κάθε ανθρώπου δεν αποτελούν ο πλούτος, η δόξα και η τιμή από την κατοχή αξιωμάτων, αλλά προβάδισμα έχει η αλήθεια, το δίκαιο, η μέριμνα της ψυχής, πώς δηλαδή θα αποβεί ηθικά άριστη και η αποφυγή των κακών πράξεων. Μόνον ο ενάρετος άνθρωπος μπορεί, κατά τον Σωκράτη να είναι και χρηστός πολίτης. Ο ρόλος του δηλαδή ήταν παιδαγωγικός. Συνεπώς

⁶⁴ Πρβλ. Λάζος Γρηγόρης, (2007), σ.12.

⁶⁵ Βλ. Θεοδωρακόπουλος Ιωάννης, (1964), σ.98.

⁶⁶ Βλ. Μανουσόπουλος Π. Γεώργιος, (2009), σ.18.

με τη διδασκαλία του ισχυρίζεται ότι οδηγεί τους νέους στην αυτογνωσία, στην αρετή και στην υπεύθυνη πολιτική συμπεριφορά και δράση, πράγμα που ασφαλώς ενισχύει την τη σωστή λειτουργία της πραγματικής δημοκρατίας.⁶⁷

Ο Σωκράτης απολογείται στην Ηλιαία το 399 π.Χ. Οι Μέλητος, Άνυτος και Λύκων τον κατηγορήσαν ότι δεν σεβόταν τους θεούς της πόλης και ότι με τη διδασκαλία του διέφθειρε τους νέους. Ο πρώτος κατάθεσε την γραφήν ασεβείας εναντίον του Σωκράτη, τη γραπτή καταγγελία, τη μήνυση δηλαδή στον άρχοντα βασιλέα, αρμόδιο για θέματα θρησκείας. Έδωσε ενώπιον αυτού την διωμοσίαν - τον όρκο δηλαδή που έδιναν οι διάδικοι κατά το στάδιο της ανάκρισης - και ανέπτυξε εκτενέστερα το κατηγορητήριο εναντίον του φιλοσόφου κατά την ημέρα της δίκης. Οι άλλοι δύο αγόρευσαν στο δικαστήριο ως «συνήγοροι» του Μελήτου, και βοήθησαν - με την συνεπικουρία ιδεολογικών, πολιτικών και θρησκευτικών αιτιών, προσωπικής αντιπάθειας και άλλων σκοπιμοτήτων της πολιτικής - ιστορικής συγκυρίας - στο να κριθεί ένοχος αρχικά ο Σωκράτης στο κατηγορητήριο. Συνέβαλαν αυτά και στην θανατική καταδίκη του με τη συνδρομή της υπερήφανης στάσης του καθ' όλη τη διάρκεια της δίκης, του τρόπου της απολογίας του και της όλης τακτικής που ακολούθησε κατά την ακροαματική διαδικασία της δίκης. Ο Κικέρων θεωρεί ότι ο αγέρωχος τρόπος της απολογίας του Σωκράτη οφείλεται στη βαθειά πίστη του για τη θεϊκή προέλευση της ψυχής, δηλαδή την αθανασία της, στην ψυχική του ανωτερότητα και στη βεβαιότητά του ότι μετά τον επίγειο βίο η ζωή συνεχίζεται, τρόπον τινά στους ουρανούς.⁶⁸

Ο φιλόσοφος εισάγεται σε δίκη με την κατηγορία:

«Σωκράτη φησίν αδικείν τους τε νέους διαφθείροντα και θεούς ους η πόλις νομίζει ου νομίζοντα, έτερα δε δαιμόνια καινά.» δηλαδή

«Ο Σωκράτης λένε ότι παρανομεί επειδή διαφθείρει τους νέους και επειδή δεν πιστεύει στους θεούς που πιστεύει η πόλη, αλλά σε καινούριες θεότητες.»⁶⁹

⁶⁷ Πρβλ. Μανουσόπουλος Π. Γεώργιος, (2009), σ.σ.64-65.

⁶⁸ Πρβλ. Μανουσόπουλος Π. Γεώργιος, (2009), σ.σ. 47-48.

⁶⁹ Πρβλ. Αρχαία Ελληνική γραμματεία «οι Έλληνες», (1992), σ.16.

Παρά το ότι οι κατηγοροί γίνονται καταγέλαστοι από την αδυναμία τους να υποστηρίξουν τα καταγγελλόμενα και οι κατηγορίες τους μία προς μία καταρρίπτονται, εν τούτοις το δικαστήριο θα κρίνει το Σωκράτη ένοχο. Τριάντα και μόνο ψήφοι αν είχαν δοθεί αντίθετα, η απόφαση θα ήταν αθωωτική. Μετά την ανακοίνωση της απόφασης, η οποία εξ άλλου ήταν και αναμενόμενη, ακολουθεί η «δευτερολογία» του Σωκράτη, με την πρότασή του για το ύψος της ποινής.⁷⁰

Απορρίπτει ο φιλόσοφος τις ποινές των ισοβίων δεσμών και της εξορίας, καθώς και την «υπό όρους» αθώωσή του, προκειμένου να σταματήσει να ασχολείται με την φιλοσοφία. Αντιπροτείνει εκείνος ως δίκαιη και αντάξια αμοιβή για ένα φτωχό ευεργέτη της πόλης, τη σίτισή του στο πρυτανείο και δηλώνει ότι αν είχε χρήματα θα μπορούσε ίσως να πληρώσει κάποιο πρόστιμο, αλλά λόγω του ότι βρίσκεται σε πάρα πολύ μεγάλη φτώχεια, εξαιτίας της αφοσίωσής του στο θεό, προτείνει ως πρόστιμο - βάσει των δυνατοτήτων του - μία μνα, που με παρέμβαση των παρισταμένων φίλων του, αυξήθηκε σε τριάντα μνας.⁷¹

Ακολούθησε μια δεύτερη ψηφοφορία, όπου με πολύ περισσότερες ψήφους καταδικάστηκε σε θάνατο. Μέχρι να ολοκληρωθούν οι διάφορες διαδικασίες και να τον οδηγήσουν στην φυλακή, ο Σωκράτης μιλάει και πάλι σε όσους εξακολουθούσαν να βρίσκονται εκεί. Τους εξηγεί γιατί δεν φοβάται το θάνατο και τους αποχαιρετάει με τα συγκλονιστικά λόγια:

«Αλλά τώρα πια είναι ώρα να φύγουμε, εγώ για να πεθάνω, και εσείς για να ζήσετε. Ποιοι από μας πηγαίνουν σε καλύτερο μέρος, κανείς δεν ξέρει παρά μόνο ο θεός».⁷²

Ο Σωκράτης δεν θα ικετεύσει τους δικαστές του να τον αθώωσουν, γιατί θίγονται η αξιοπρέπεια του ίδιου και το γόητρο της πόλης τους. Οι ικεσίες των κατηγορουμένων παρασύρουν τους δικαστές στη επιορκία, έργο άδικο και ανόσιο και για

⁷⁰ Πρβλ. Αρχαία Ελληνική γραμματεία «οι Έλληνες», (1992), σ.17.

⁷¹ Πρβλ. Αρχαία Ελληνική γραμματεία «οι Έλληνες», (1992), σ.17.

⁷² Βλ. Αρχαία Ελληνική γραμματεία «οι Έλληνες», (1992), σ.17-18.

τις δυο πλευρές. Ο ίδιος δηλώνει ότι πιστεύει στους θεούς και εμπιστεύεται τον εαυτό του στην κρίση των δικαστών του και του θεού.⁷³

Στον «Κρίτωνα», το μοτίβο της οικογένειας εμφανίζεται αρχικά στο επιχείρημα που εκφράζει ο Κρίτων για να πείσει το Σωκράτη να αποδράσει με το σκεπτικό ότι εάν πέθαινε θα πρόδιδε τα ίδια του τα παιδιά. Θα παραιτούνταν ο ίδιος από τις ευθύνες του απέναντί τους, επειδή δεν θα μπορούσε πλέον να διασφαλίσει ότι θα μεγάλωναν ορθά:

«Ο αγαθός και γενναίος άνδρας πρέπει να συνεχίσει να κάνει εκείνο που επέλεξε αρχικά, ιδιαίτερα μάλιστα όταν ισχυρίζεται ότι σε όλη του τη ζωή φροντίζει για την αρετή».

Ο Σωκράτης, στη μακροσκελή απάντησή του προς τον Κρίτωνα δείχνει τελικά ότι ο δίκαιος θάνατός του είναι καλύτερος για τα παιδιά του από την άτιμη επιβίωσή του. Επιπλέον, ένας από τους βασικούς λόγους που αρνείται να αποδράσει, είναι ότι στην περίφημη προσωποποίηση των νόμων της πόλης που επιχειρεί, υποστηρίζει ότι τους οφείλει ακόμη μεγαλύτερο σεβασμό από εκείνον που οφείλει στους ίδιους του τους γονείς. Οι νόμοι φρόντισαν γι αυτόν ακόμη περισσότερο από όσο θα μπορούσαν να φροντίσουν οι γονείς του και άρα δεν τους αξίζει η βία της παράβασης που θα συνεπαγόταν την απόδρασή του. Η πολιτεία είναι η πραγματική του οικογένεια.⁷⁴

- **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.**
- **Η έννοια της ηθικής και της ελευθερίας του εγκληματία και του εγκλεισμού.**

⁷³ Βλ. Μανουσόπουλος Π. Γεώργιος, (2009), σ.80.

⁷⁴ Βλ. Νεχαμάς Αλέξανδρος, (2001), σ.σ. 226-227.

Ελευθερία εγκλείστου.

Η ελευθερία του ανθρώπου δεν μπορεί να είναι παρά μια σχέση που συμπεκνώνει και συνθέτει ανά πάσα στιγμή, δυναμικά και ταυτόχρονα, τις σχέσεις του ανθρώπου με τον εαυτό του, με την κοινωνία του και με την Φύση. Σε καμία περίπτωση η ελευθερία δεν αποτελεί μια σταθερή και παρόμοια σε όλους τους ανθρώπους ανάγκη, ανεξάρτητη και ανεξάρτητα από τις μορφές ζωής και οργάνωσης της κάθε ιδιαίτερης κοινωνίας. Όλες οι ανθρώπινες ανάγκες παράγονται κοινωνικά, ιστορικά και πολιτισμικά.⁷⁵

Ο εγκλεισμός ενός ατόμου στη φυλακή συνεπάγεται διάφορες στερήσεις, όπως η στέρηση της ελευθερίας: Οι κινήσεις των ατόμων μέσα στη φυλακή είναι πολύ περιορισμένες. Οι επαφές με το ευρύτερο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον περιορίζονται σημαντικά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την απομόνωση του ατόμου, την απώλεια συναισθηματικών σχέσεων και τη μοναξιά. Πάνω απ' όλα όμως υπάρχει η ηθική καταδίκη του ατόμου από την κοινότητα, που εκφράζεται με τη στέρηση της ελευθερίας, ως τιμωρία για τις πράξεις του ατόμου.

Η ελευθερία του ανθρώπου είναι υλική - σωματική ή υλική - πνευματική και κοινωνική. Στην κοινωνική ελευθερία ανήκει η κύρια έκφραση της νομικής ελευθερίας με την έννοια «της μη δουλείας». Η στοιχειώδης αυτή έννοια της ελευθερίας συνδέεται με αυτήν την ίδια την αναγνώριση του ανθρώπου ως υποκειμένου δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Η ελευθερία αυτής της μορφής συνδέεται με την ισότητα, και σε ένα βαθμό με τη μη αναγνώριση τίτλων ευγενείας. Στενά με την προηγούμενη συνδέεται η σωματική, η φυσική διάσταση της προσωπικής ελευθερίας. Η βασικότερη έκφραση της σωματικής ελευθερίας είναι η ελευθερία κίνησης στο φυσικό χώρο. Ελεύθερος άνθρωπος με τη στοιχειώδη έννοια είναι εκείνος που δεν εμποδίζεται, που μπορεί να μεταβεί όπου εκείνος επιθυμεί. Στην πνευματική, τέλος, ελευθερία ανήκει η ελευθερία σκέψης, στοχασμών και ιδεών.

Η στέρηση της ελευθερίας του ατόμου – εγκλεισμός λειτουργεί διαφορετικά σε κάθε άτομο. Εξαρτάται από το είδος του περιορισμού, το είδος της ποινικής κύρωσης, τη χρονική διάρκεια αλλά κυρίως από την προσωπικότητά του. Η έλλειψη κίνησης, έκθεσης

⁷⁵ Πρβλ. Παπαρίζος Αντώνης, (2000), σ.σ. 36-37.

στον ήλιο, η μη ικανοποιητική διατροφή και οι συνθήκες διαβίωσης εντός της φυλακής, εκτός από την προσβολή της σωματικής υγείας έχουν αντίκτυπο και στην ψυχική υγεία του ατόμου. Ο απόλυτος ετεροκαθορισμός του εγκλείστου ως προς το σύνολο των δραστηριοτήτων του, η απομόνωση, η ανασφάλεια και ο φόβος που βιώνει στα πλαίσια της φυλακής και ο περιορισμός ή η πλήρης άρση των δικαιωμάτων, των οποίων η άσκηση ήταν αυτονόητη πριν τον εγκλεισμό, αποτελούν το καθοριστικό πλήγμα γι τον κρατούμενο.⁷⁶

Εγκλεισμός.

Με την είσοδο στο κατάστημα κράτησης ξεκινά για το άτομο μια νέα φάση κοινωνικοποίησης, διαφορετική από εκείνη που βιώνει στην ελεύθερη κοινωνία. Αρχικά υφίσταται μια ταπεινωτική διαδικασία. Ο αποχωρισμός των προσωπικών του αντικειμένων και η αδυναμία διαμόρφωσης του χώρου κράτησης και γενικότερα η απώλεια όλων εκείνων των μέσων που θα του επέτρεπαν να πραγματοποιήσει τις συνήθειες και τις απαιτήσεις του, εντάσσονται στην διαδικασία αυτή.⁷⁷

Η διαδικασία του εγκλεισμού είναι μια περίπλοκη και τραυματική εμπειρία για τον μελλοντικό κρατούμενο. Συνεπάγεται τη βίαιη αποκοπή του ατόμου από το οικείο του οικογενειακό και κοινωνικό του περιβάλλον και την εξίσου βίαιη ένταξή του σε ένα άγνωστο ή ένα αναπαριστώμενο αρνητικά περιβάλλον, με πολύ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά για παράδειγμα η δομή της φυλακής στηρίζεται στην απομόνωση και στο διαχωρισμό. Ακόμα συνεπάγεται τη διατάραξη των οικογενειακών σχέσεων του κρατούμενου, την επαγγελματική και οικονομική κατάρρευση, που συνδέεται με την απώλεια της εργασίας και την έλλειψη προοπτικής για κοινωνική ή επαγγελματική αποκατάσταση ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια της φυλάκισης και όταν έχει επιβληθεί μια μεγάλη ποινή. Τέλος, και ίσως και το πιο σημαντικό, ο εγκλεισμός συνεπάγεται το στιγματισμό του κρατούμενου και την πρόσληψή του ως «κακό», «επικίνδυνο» «εγκληματία», «φυλακισμένο». Ο εγκλεισμός συνιστά μια δραματική και απότομη αλλαγή στη ζωή του ατόμου. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση τόσο υψηλής πίεσης, δηλαδή μια δημιουργία κρίσης, από ψυχολογική σκοπιά. Ως απάντηση στην υπερβολική πίεση που δέχεται ο κρατούμενος ως

⁷⁶ Βλ. Χάιδου Ανθοζωή, (2002), σ.52.

⁷⁷ Βλ. Χάιδου Ανθοζωή, (2002), σ.49.

αποτέλεσμα του εγκλεισμού του, ο οργανισμός του κινητοποιεί συγκεκριμένους μηχανισμούς άμυνας- προσαρμογής. Από την αποτελεσματική λειτουργία αυτών των μηχανισμών εξαρτάται η ψυχολογική ισορροπία του κρατούμενου μέσα στη φυλακή. Όμως η διαδικασία του εγκλεισμού είναι ένα σύνθετο φαινόμενο και η ανάπτυξη των μηχανισμών άμυνας δεν είναι πάντα εύκολη. Για παράδειγμα, ο ένας μηχανισμός που κινητοποιεί η φυλάκιση, η ανάγκη στήριξης από τους σημαντικούς άλλους, οδηγεί στην ανάγκη ανάπτυξης ενός άλλου μηχανισμού για τη διαχείριση ενός άλλου τομέα που πλήττεται, την αυτοεκτίμηση του κρατούμενου, όντας σε καθεστώς εξάρτησης από τους άλλους.⁷⁸

Ο βαθμός κοινωνικοποίησης του εγκλείστου στη ζωή της φυλακής εξαρτάται από το χρονικό διάστημα παραμονής του σε αυτή. Όσο περισσότερο μένει σε αυτή και αυξάνει ο ιδρυματισμός του, τόσο απομακρύνεται από το κοινωνικό περιβάλλον. Είναι συνηθισμένο το φαινόμενο, κατάδικοι σε μακροχρόνιες στερητικές της ελευθερίας ποινές, να ιδρυματοποιούνται τόσο πολύ στο περιβάλλον της φυλακής, ώστε όταν έρθει η ώρα της απόλυσής τους από το κατάστημα κράτησης να μην θέλουν να φύγουν, διότι το θεωρούν πλέον σπίτι τους.⁷⁹

Έγκλειστοι.

Αναπόσπαστο στοιχείο των λόγων περί φυλακής αποτελούν και οι λόγοι περί εγκληματιών ή εγκλείστων - όροι που συνήθως ταυτίζονται - ιστορικά ομάδων χωρίς εξουσία, μειονοτήτων, περιθωριακών. Μέσα από τους λόγους περί φυλακής είναι και η μοίρα αυτών των ομάδων - εγκλείστων ή υποψηφίων προς εγκλεισμό - που μυθοποιείται, τραγουδιέται, αποτελεί αντικείμενο ποικίλων αφηγήσεων, αναπαράγοντας, με την σειρά της, ετερόκλητες και αντινομικές σημασίες, από την ενσάρκωση μιας επίφοβης ετερότητας ως την αφήγηση της μοίρας των ανθρώπων, από την ηθική καταδίκη ως την κατανόηση και συμπάθεια, από τον «εκ φύσεως» εγκληματία ως τον «εκ θέσεως» εξεγερμένο.

⁷⁸ Πρβλ. Χάιδου Ανθοζωή, (2002), σ.σ.47-64.

⁷⁹ Βλ. Χάιδου Ανθοζωή, (2002), σ.53.

Ο λόγος των κρατουμένων κατέχει σχεδόν πάντα μια περιθωριακή θέση αφού αντιμετωπίζεται ως προκατειλημμένος άρα και εξ' ορισμού αναξιόπιστος (απονομιμοποίηση). Ειδικότερα η αποσαφήνιση (μέσω της ποινικής διαδικασίας) και η εμπέδωση (μέσω του εγκλεισμού) της ταυτότητας του εγκληματία περιστέλλει ή καταπιέζει άλλες εκδοχές της ταυτότητας του κρατούμενου, οι οποίες εντάσσοντας τον σε ένα συμβατικό ηθικό σύμπαν, θα παρείχαν εγκυρότητα και αξιοπιστία στο λόγο του. Ακόμα η ενσωμάτωση του λόγου του κρατουμένου στον επίσημο «μεταρρυθμιστικό» λόγο, όταν το κράτος εμφανίζεται να συνδιαλέγεται με τους κρατούμενους στη βάση του κοινού στόχου για μια «καλύτερη φυλακή» ορίζει ως πιο ισχυρός φορέας λόγου, την ημερήσια διάταξη και τους άξονες του «σωφρονιστικού προβλήματος». Ωστόσο εάν μεταξύ απονομιμοποίησης και ουδετεροποίησης, εστιάσει κανείς την ανάλυση εκεί όπου διασταυρώνονται, και όχι πάντα ως αιχμηρά ξίφη, οι λόγοι, τότε μπορεί να επισημάνει κάποια σημεία «σύγκλησης» ανάμεσα στον επίσημο μεταρρυθμιστικό λόγο και τον λόγο του κρατουμένου για μια «καλύτερη φυλακή», ενώ μέσα στις ζοφερές εικόνες του εγκλεισμού, συχνά υπολανθάνει η δυναμική του θεσμού να λειτουργήσει διευκολύνοντας την κοινωνική επανένταξη.⁸⁰

Η σχέση του κρατουμένου με την γραφή είναι μια σχέση μοναδική. Σύμφωνα με τον Φουκώ:

«Ο φυλακισμένος δεν έχει επάγγελμα. Γι αυτό συχνά γράφει πολύ: στη μάνα του, στον πρόεδρο της Δημοκρατίας, στους υπουργούς, στους βουλευτές, στον ιερέα, στους φίλους του, στον ίδιο του τον εαυτό. Με τη γραφή προσπαθεί να ξεφορτωθεί την αδικία και τη μοναξιά του. Σε ύφος άλλοτε πικρόχολο και σαρκαστικό, άλλοτε απελπισμένο, πάντοτε όμως ειλικρινές ακόμα και όταν επιχειρεί να εξωραϊσει την αλήθεια.»⁸¹

Ο όρος «συνειδητοποιημένος παράνομος» δεν αναφέρεται στη συνήθη αναπαράσταση «υιοθέτησης του ρόλου» ως αποτέλεσμα του ποινικού στιγματισμού και της συνακόλουθης κοινωνικής απόρριψης και περιθωριοποίησης. Αντίθετα η παράνομη

⁸⁰ Πρβλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.σ. 340-342.

⁸¹ Βλ Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.343.

δραστηριότητα εμφανίζεται να αποτελεί συνειδητή επιλογή, όπως οποιαδήποτε άλλη επιλογή ζωής. Ο συνειδητοποιημένος παράνομος οφείλει να διατηρεί μια ισορροπία μεταξύ της απόλαυσης από την πράξη του και του αρχικά επιδιωκόμενου αποτελέσματός της, αν θέλει να μείνει ζωντανός ή να μην σαπίσει στη φυλακή. Πράγμα που σημαίνει ότι μπορεί να είναι συνειδητοποιημένος αλλά να μην καταφέρνει να κρατά πάντα αυτή την ισορροπία του μέτρου.⁸²

• ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

• Η ποινή και η θανατική ποινή για τον Φουκώ, Μπεκαρία.

Η ποινή είναι μια ιστορία αίματος και πόνου. Αρνητική ενέργεια που εκλύεται στο αρνητικό πεδίο του κοινωνικού χώρου, εκεί όπου η εχθρότητα υπερνικά τη φιλότιητα στον αέναο διαλεκτικό ανταγωνισμό τους. Η φυλακή ως η σύγχρονη κύρια έκφραση της ποινής, όπως διαμορφώθηκε ιστορικά από τον 19^ο αιώνα, αποτελεί και αυτή, μια ιστορία αίματος και πόνου.

Η ποινή για τον Μπεκαρία

Ο Μπεκαρία (1738-1794) προάσπιζε την ιδέα της ελευθερίας και της ισότητας ως αναφαίρετα δικαιώματα του ανθρώπου. Επίσης ήταν ενάντιος σε κάθε τυραννική ποινή εφόσον το πνεύμα του είχε «διαποτιστεί» από το πνεύμα του διαφωτισμού. Αντιλαμβανόταν τον κόσμο ως μια πολιτεία εντός της οποίας η δικαιοσύνη, η ελευθερία και η ισότητα μεταξύ των ανθρώπων εξασφαλίζονται χωρίς τη θεϊκή επέμβαση και συνδρομή. Επομένως η πολιτεία είναι ένας οργανισμός, ο οποίος για να είναι υγιής πρέπει να εξασφαλίζεται η ισορροπία των συστατικών του. Ενώ, όταν υπάρχει η μονομέρεια, η κυριαρχία ενός συστατικού του «σώματος» της πολιτείας, τότε υπάρχει η μοναρχία και η ασθένεια :

⁸² Πρβλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.σ.353-354.

«Υγεία είναι η ισονομία των συστατικών δυνάμεων του σώματος ενώ η μοναρχία η μονομερής δηλαδή κυριαρχία μιας απ' αυτές, σημαίνει αρρώστια».⁸³

Η ασθένεια θεραπεύεται μόνον όταν αποκατασταθεί η δημοκρατία εντός του σώματος της πολιτείας, αλλά και εντός του ανθρωπίνου σώματος, όταν εξασφαλισθεί η ισορροπία και αποκατασταθεί η υγεία. Οι νόμοι αποτελούν το φάρμακο έναντι της αδικίας και τους προασπιστές της δικαιοσύνης εντός της πολιτείας και ο δικαστής είναι ο ιατρός. Δεν υποτάσσεται πλέον η ανθρώπινη ύπαρξη στο δεσπότη, στον τύραννο και στην αυθεντία της θρησκείας, αλλά υπακούει στους νόμους.

«Δεν έχουμε πλέον να υποτασώμεθα εις τυράννους, αλλά εις νόμους νομοθετημένους και κυρωμένους απ' όλον το γένος. Εις τα κριτήριά μας μέλλει του λοιπού να μας απολύη ή να μας καταδικάζη, όχι άνθρωπος, αλλ' αυτή του νόμου η απροσωπόληπτος φωνή».⁸⁴

Στο έργο του «Περί ποινών και αδικημάτων» το 1764, αναφέρεται στους νόμους, λέγοντας πως είναι συνθήκες, δια τις οποίες άνθρωποι ελεύθεροι και χωρισμένοι ο ένας από τον άλλον, ενώθηκαν σε μια πολιτική κοινωνία, μην υποφέροντας πια να ζουν σε ακατάπαυστο πόλεμο, ούτε να έχουν ελευθερία, από την οποία καμία ωφέλεια δεν πρόσμεναν, επειδή δεν ήταν βέβαιοι να την φυλλάξουν.

Κατά τον Μπεκαρία, το άτομο είναι φυσικά ανεξάρτητο. Η κοινωνία υπάρχει ως προϊόν ενός «κοινωνικού συμβολαίου» μεταξύ ατόμων. Στο «συμβόλαιο» αυτό προβλέπεται η μεταβίβαση δύναμης σε μια εξουσία – το μονάρχη ή το κράτος – υπεύθυνη στο να προστατεύει τα δικαιώματα και να παρέχει ασφάλεια στο άτομο και στην ιδιοκτησία.

«Νόμοι είναι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες οι άνθρωποι, φυσικά ανεξάρτητοι ενώνονται σε κοινωνία. Κουρασμένοι από τα ζουν σε μια συνεχή κατάσταση πολέμου και απολαμβάνοντας μια ελευθερία με μικρή αξία λόγω της αβεβαιότητας της

⁸³Βλ. Βέικου Θεόφιλου, (1991), σ. 158

⁸⁴ Βλ. Κοραή Αδαμάντιου, (1995), σ. 66

διάρκειάς της, θυσίασαν ένα μέρος της για να απολαμβάνουν το υπόλοιπο σε ειρήνη και ασφάλεια. Το σύνολο αυτό των μεριδίων ελευθερίας του κάθε ατόμου συνέθεσε την υπέρτατη αρχή ενός έθνους και κατατέθηκε στα χέρια της υπέρτατης εξουσίας, ως νόμιμου διαχειριστή.»⁸⁵

Το έγκλημα νοείται ως ορθολογική επιλογή του ατόμου, με τον όρο ορθολογική να ταυτίζεται περίπου με το συμφεροντολογική. Το άτομο ζυγίζει τα πιθανά οφέλη και τα πιθανά κόστη, και αν εκτιμήσει ότι τα πρώτα υπερέχουν, προχωρά στη διάπραξη εγκλήματος. Οι νόμοι είναι αναγκαίοι για να θέτουν όρια στην επιδίωξη του ιδιωτικού συμφέροντος από κάποιους σε βάρος των υπολοίπων. Επίσης ήταν αναγκαίο να τύχει υπεράσπισης από το σφετερισμό της από το κάθε άτομο που πάντα θα προσπαθεί όχι μόνο να υφαρπάξει από τη μάζα το δικό του μερίδιο, αλλά να καταπατήσει και αυτά των άλλων. Για να προστατευθεί η «κατάθεση» των ατόμων στον «κοινό λογαριασμό», ορθολογική απάντηση της κοινωνίας είναι να μειώνει τα οφέλη και να αυξάνει τα κόστη ώστε η διάπραξη εγκλημάτων να καθίσταται ασύμφορη και τα άτομα να αποτρέπονται. Ο Μπεκαρία τονίζει ότι ούτε η δύναμη της πειθούς ούτε η δύναμη των βαθύτατων αληθειών είναι ικανές να περιορίσουν τα ιδιωτικά πάθη ώστε να μην στραφούν σε εγκληματικές δράσεις. Για τον λόγο αυτόν, η εξουσία πρέπει να θεσμοθετήσει τιμωρίες και μάλιστα τιμωρίες που να χτυπάνε ευθέως στα αισθήματα.⁸⁶

Η ανθρωπιστική διάσταση στο έργο του Μπεκαρία είναι ορατή και ενεργή και στοχεύει στη δημιουργία ενός ποινικού συστήματος που να δημιουργεί την πεποίθηση ότι είναι πανταχού παρόν και είναι πιο αποδοτικό σε σύγκριση με τις υπάρχουσες κρατικές στρατηγικές ελέγχου. Η δημόσια θανάτωση, ο στιγματισμός και το μαστίγωμα δημιουργούσαν μεν ισχυρή εντύπωση στο κοινό αλλά, στα αστικά κέντρα με τις εκατοντάδες χιλιάδες και τα εκατομμύρια του πληθυσμού δεν ήταν σε θέση να περιλάβουν την απειλή ότι είναι αξιοποιήσιμα σε μαζική κλίμακα. Γι αυτό και ο Μπεκαρία επιμένει ότι η παλιά ποινική δικαιοσύνη έχει χαμηλή αποδοτικότητα στην αντιμετώπιση του εγκλήματος. Επιπλέον, ο Μπεκαρία ενδιαφέρθηκε για την δημιουργία μιας

⁸⁵ Βλ. Λάζος Γρηγόρης, (2007), σ.12.

⁸⁶ Πρβλ. Λάζος Γρηγόρης, (2007), σ.σ.12-13.

αποδοτικότερης δοσολογίας στην απονομή των ποινών. Η επιβολή τιμωρίας με ποινές που στερούν την ελευθερία σε μονάδες χρόνου ζωής είναι ένα σαφώς πιο αποδοτικό σύστημα, ικανό να αποδώσει πολλές διαφορετικές δοσολογίες αποτίμησης και τιμωρία. Συγχρόνως, είναι ένα σύστημα συγγενικό με την αστική λογική και λογιστική όπως και τις αρχές της αγοράς.⁸⁷

Ο Μπεκαρία ήταν επικριτικός για τον βαρβαρισμό, την αταξία και την περιπτωσιακή απονομή του δικαίου που επικρατούσε κατά την περίοδο της φεουδαρχίας και της απόλυτης μοναρχίας στη Δυτική Ευρώπη. Πρότεινε τη δημιουργία μιας κοινωνικής τάξης που βασίζεται στο νόμο παρά στη θρησκεία, τα έθιμα, τις προλήψεις, τα προνόμια και την αυθαιρεσία με το έγκλημα να αντικαθιστά την αμαρτία. Επίσης, στο σχέδιό του περιλαμβανόταν η δημιουργία ενός μηχανισμού απονομής του δικαίου με βάση διαδικασίες που προβλέπονταν από το νόμο, με τις ποινές να αντιστοιχούν στο έγκλημα, και την τιμωρία να είναι γρήγορη και βέβαιη. Ο Μπεκαρία θεωρήθηκε ο ιδρυτής της κλασσικής σχολής της εγκληματολογίας αν και ο ίδιος δεν χρησιμοποίησε τον όρο.⁸⁸

Η κατανόηση της ελευθερίας σε όρους κυρίως ελεύθερου ανταγωνισμού, της λογικής σε όρους συμφέροντος, δημιούργησαν πολλαπλά θεωρητικά και πρακτικά αδιέξοδα στον κλασικισμό. Ο Μπεκαρία εντοπίζει το πρόβλημα όταν επιχειρεί να αποσαφηνίσει το ποια θα ήταν η κατάλληλη τιμωρία για τη ληστεία:

«Αυτός που προσπαθεί να πλουτίσει με την ιδιοκτησία κάποιου άλλου, πρέπει αν αποστερείται από ένα μέρος της δικής του. Αλλά αυτό το έγκλημα δυστυχώς είναι πολύ συχνά το αποτέλεσμα της εξαθλίωσης και της απόγνωσης. Το έγκλημα αυτού του μη ευτυχισμένου μέρους της ανθρωπότητας για το οποίο το δικαίωμα ατομικής ιδιοκτησίας, άφησε σε κατάσταση μιας μόλις επιβίωσης.»⁸⁹

Μάλιστα ο Μπεκαρία αποδίδει στην ιδιοκτησία το δικαίωμα που φέρει τον τρόπο ως ιδιότητα και αναρωτιέται ακόμα και για το εάν η ατομική ιδιοκτησία αποτελεί

⁸⁷ Βλ. Λάζος Γρηγόρης, (2007), σ.13.

⁸⁸ Πρβλ. Λάζος Γρηγόρης, (2007), σ.σ.13-14.

⁸⁹ Βλ. Λάζος Γρηγόρης, (2007), σ.σ. 20-21.

αναγκαίο δικαίωμα για την οργάνωση της κοινωνίας. Μόνο που δεν συνεχίζει την ανάλυσή του, αφού το ενδιαφέρον του δεν ήταν στραμμένο στη θεωρητική συνοχή αλλά τη νομική διευκόλυνση. Επίσης, θίγει το ζήτημα ότι η μεν πλούσιοι έχουν τη δυνατότητα να πληρώνουν σε χρήμα για τα εγκλήματά τους ενώ οι φτωχοί μη έχοντας αυτή τη δυνατότητα, αναγκάζονται να φυλακίζονται, δηλαδή να πληρώνουν σε χρόνο στέρησης της ελευθερίας τους σε φυλακές. Όμως, η φυλάκιση και ο συνακόλουθος στιγματισμός του φτωχού δεν είναι ισοδύναμα με το οικονομικό πρόστιμο του πλούσιου. Φυλάκιση και στιγματισμός αποτελούν ποιοτικά βαρύτερες τιμωρίες και δεν είναι τυχαίο ότι το δίκαιο επιφυλάσσει τη στέρηση ελευθερίας κυρίως για τα εγκλήματα που διαπράττονται συχνότερα από τους φτωχούς ή αδύναμους. Οι πλούσιοι ή ισχυροί περιορίζονται στην καταβολή προστίμων για τα εγκλήματα που δομικά μόνον αυτοί μπορούν να διαπράξουν, όπως επιχειρηματικά εγκλήματα και πληρώνουν σε χρόνο άλλων που έχουν συσσωρεύσει, ενώ οι φτωχοί πληρώνουν σε δικό τους χρόνο.⁹⁰

Στο όνομα της δικαιοσύνης και της θεότητας, αλλά και λόγω της προσωποληψίας της δικαστικής εξουσίας πραγματώθηκαν βασανιστήρια πέραν του λογικού και της ανθρωπιάς. Η φιλοσοφία διαφώτισε την ανθρωπότητα και την οδήγησε στην πραγμάτωση ποινών πέραν του παραδειγματισμού και εγγύτερα του σωφρονισμού και της ανθρωπιάς. Το δικαστήριο είναι δυνατό να θεωρήσει την ποινή ως προάσπιση της ελευθερίας και της ειρήνης εντός της ανθρώπινης κοινωνίας. Η ποινή ως θεσμός στόχο έχει τη μείωση του εγκλήματος και την ηθική δικαίωση του θύματος. Ο θύτης στερείται ό,τι πολυτιμότερο έχει, την ελευθερία του, γεγονός πολύ δυσάρεστο για εκείνον. Ωστόσο είναι αδύνατο να υπάρξει ατιμωρησία εντός της κοινωνίας :

«Ο φυσικός βίος, ο οποίος χαρακτηρίζεται από την έλλειψη περιορισμού της ελευθερίας, από την αυθαιρεσία και επομένως από την ατιμωρησία είναι βίος τυραννικός, δεν αρμόζει στους ανθρώπους»⁹¹

Ωστόσο η ποινή και ο εγκλεισμός δεν εξαναγκάζουν την ανθρώπινη ύπαρξη σε μεταμέλεια και αλλαγή συμπεριφοράς, αν η ίδια η ύπαρξη δεν αντιληφθεί την ευθύνη της

⁹⁰ Πρβλ. Λάζος Γρηγόρης, (2007), σ.σ.20-21.

⁹¹ Βλ. Γκιούλη Μ. Βιργινίας, (2003), σ.18.

έναντι των άλλων ανθρώπων εντός του κοινωνικού συνόλου, αλλά και αν δεν αντιληφθεί και η ίδια η κοινότητα την ευθύνη της για το σχεδιασμό των θεσμών. Διότι για την ανθρώπινη ύπαρξη η ανάληψη της ευθύνης και ακλόνητη πίστη στους νόμους και στις δημοκρατικές αξίες αποτελούν ύψιστες αρετές.

Αν, ωστόσο, θεωρηθεί η ποινή ως πειθαρχική μέθοδος πειθούς, με σκοπό την εξόντωση του θύτη και τον ηθικό στιγματισμό του ως δείγμα της ανθρώπινης ισχύος και εξουσίας παρά ως «θεραπεία» του πολιτικού σώματος, κάτι τέτοιο βεβαίως είναι καταδικαστέο. Διότι η ζημία του θύτη δεν απαλείφει την αδικία που έχει διαπραχθεί εντός της ανθρώπινης κοινωνίας, η οποία έχει ως στόχο την ηθική τελείωση της ύπαρξης, το σεβασμό της ανθρώπινης ζωής και των αξιών, τη συνεργασία και την επικοινωνία των μελών της.

«Εγίνοντο κατήγοροι και επρόσφεραν εις τον Θεόν της ευσπλαχνίας άλλους κρεουργούντες με βασανιστήρια θηριώδη, άλλους εξορίζοντες της πατρίδος και άλλων δημεύοντες τα υπάρχοντα»⁹²

Το κάθε μέλος της ανθρώπινης κοινότητας διαφέρει από κάθε έμβιο ον, εφόσον διαθέτει το λογικόν και την αγάπη προς το συνάνθρωπό του, σύμφωνα με την οποία σέβεται τον άλλο ως αυθύπαρκτη προσωπικότητα και όταν διαπράξει κάποιο έγκλημα. Ολόκληρη η πολιτεία συμπάσχει τότε και αισθάνεται το άλγος σε ολόκληρο το σώμα της. Ο νομοθέτης είναι ο «ιατρός» της πολιτείας, εκείνος που θα θεσμοθετήσει την ισονομία αλλά και θα προασπίσει το κοινωνικό σύνολο έναντι της φιλαυτίας του κάθε μέλους της και έναντι της ανισότητας, που ελλοχεύουν.

«Ορθώς εθίζοντος του νομοθέτου τους πολίτας, ώσπερ ενός μέλη σώματος, συναισθάνεσθαι και συναλγείν αλλήλοις»⁹³

Σκοπός της ύπαρξης του κοινωνικού συνόλου είναι η ωφέλεια του κάθε μέλους της ξεχωριστά και η ελεύθερη υπακοή στους νόμους της πολιτείας και στους κυβερνώντες.

⁹² Βλ. Κοραή Αδαμάντιου, (1995), σ. 69

⁹³ Βλ. Κοραή Αδαμάντιου, (1995), σ. 105.

Εντός της πολιτείας η εκμετάλλευση της κοινωνίας από το άτομο δεν είναι δυνατό να νοηθεί ως έκφραση της ελευθερίας του. Επίσης η ποινή δεν αποτελεί την ανταπόδοση του προηγθέντος εγκλήματος, διότι ο συνάνθρωπος δεν είναι ο αντίπαλος τον οποίο εκμηδενίζει ο άλλος άνθρωπος, ανταποδίδοντας την κακή συμπεριφορά του με μια άλλη κακή συμπεριφορά. Ο Διαφωτισμός προβάλλει την ανθρώπινη αξία και ένα ανώτερο ήθος, που απαρνείται την κηδεμονία των στερεοτύπων της θρησκείας, του δικαίου, του δεσποτισμού αλλά και που προασπίζει και την κοινωνία, η οποία ζημιώθηκε από τις ενέργειες του εγκληματία :

Ο Μπεκαρία αναφερόμενος στους κλέφτες λέει : «Η προσωρινή υποδούλωση θέτει την εργασία και το πρόσωπο του ενόχου στην υπηρεσία της κοινωνίας, ώστε αυτή η θέση πλήρους εξάρτησης να την αποζημιώσει για τον άδικο δεσποτισμό που άσκησε το πρόσωπο αυτό παραβιάζοντας το κοινωνικό συμβόλαιο»⁹⁴

Ο Μπεκαρία ίσταται εναντίον των βασανιστηρίων και του θεσμού του εγκλεισμού ως λύση για τον περιορισμό των ατόμων, που καταπατούν την ελευθερία και την αξιοπρέπεια των συνανθρώπων τους, διότι δεν αποτρέπει, αυτό το σύστημα σωφρονισμού, την διάπραξη της εγκληματικής ενέργειας. Ο άνθρωπος που διαπράττει το έγκλημα δέχεται την τιμωρία από την κοινωνία και βιώνει τον τρόμο, χωρίς να μπορεί να διακρίνει την τιμωρία από την εκδίκηση λόγω της ρήξης του κοινωνικού συμφώνου.

«Αρκετοί δικηγόροι και δικαστές καθώς και η αναπτυσσόμενη κοινή γνώμη της εποχής του Μπεκαρία, άρχισαν να συνειδητοποιούν ότι το βίαιο αλλά μη κανονικοποιημένο σωφρονιστικό σύστημα το οποίο βασιζόταν στην τιμωρία ως παραδειγματική και υπερβολική ανταπόδοση δεν ήταν απλώς απάνθρωπο, αλλά δεν έπαιξε καν έναν αποτελεσματικό αποτρεπτικό ρόλο κατά του εγκλήματος»⁹⁵

Επομένως διαφαίνεται η βαθιά ανθρωπιά της θεωρίας του Μπεκαρία, ο οποίος απορρίπτει την ποινή ως παντελή αφαίρεση της ασφάλειας, της ελευθερίας της ανθρώπινης υπάρξεως και αντιμετώπισή της ως μοναδική, η οποία χρήζει ανθρωπίντερης

⁹⁴ Βλ. Φουκώ Μισέλ, (1999), σ.80

⁹⁵ Βλ. Merquior J.G., (2002), σ.151

μεταχείρισης και όχι χρήση βίας και αντιμετώπισης του άλλου ανθρώπου ως ασθενούς μέλους της κοινωνίας, η οποία οφείλει να τον δια φωτίσει και να τον κάνει γνώστη των αξιών της. Αυτό βέβαια δεν πραγματώνεται μέσω του φόβου, αλλά με βοήθ το λόγο και όχι με την απομόνωση του εγκληματία, αλλά με την επανένταξή του εντός της κοινωνίας.

«Εις την φυλακήν εις τα δεσμά, εις αυτήν την αγχόνην ο εγκαλούμενος πρέπει να έχει πάντοτε την ασφάλειαν, ότι είναι ελευθέρας πολιτείας πολίτης ελευθέρος»⁹⁶

Ο βασανισμός του σώματος του εγκληματία αποτελεί μια ζοφερή τιμωρητική κατάσταση, που εκθέτει την ανθρώπινη ύπαρξη, αφού η τιμωρία αποτελεί ένα θέαμα με ανείπωτη φρίκη, που εκτελείται χωρίς οίκτο. Ο σωματικός πόνος, αλλά πολλές φορές και ο ψυχικός πόνος καταλύουν την ανθρώπινη ζωή και την «ακρωτηριάζουν»

«Το βασανισμένο κορμί, το διαμελισμένο... η φυλάκιση, η κάθειρξη, τα καταναγκαστικά έργα, το κάτεργο, η απαγόρευση διαμονής, η εκτόπιση, που όλα τους κατέχουν τόσο σημαντική θέση στα σύγχρονα ποινικά συστήματα είναι σωματικές ποινές»⁹⁷

Αυτός ο βασανισμός του ανθρώπου από τον άνθρωπο δεν αποτελεί την πρόληψη του εγκλήματος και ο Διαφωτισμός καταδικάζει τα βασανιστήρια για τη φρικαλεότητά τους. Διότι μέσω των βασανιστηρίων δεν αποκαλύπτεται η αλήθεια του εγκλήματος και δε γίνεται ο διαχωρισμός μεταξύ του εγκλήματος που πρέπει να τιμωρηθεί και της ποινής που επιβάλλεται από την κρατική εξουσία. Μέσω του εγκλεισμού πραγματώνεται, επομένως, μια μοναξιά επιτηρούμενη⁹⁸ όπου δεν υπάρχει πλέον το φως και η υπόδειξη του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και η τροποποίηση των συνθηκών που δημιούργησαν το έγκλημα αλλά η μόνωση του ανθρώπου προς τον έξω κόσμο με σκοπό τη διάκριση των κρατουμένων από τους νομοταγείς πολίτες. Η ανθρώπινη ύπαρξη συνεπώς βιώνει την ενοχή και τον πόνο, τη διχοτόμηση του καλού και του κακού, τη σχέση εξουσίας και γνώσεως. Ο Μπεκαρία δεν είχε σκοπό του την αντικατάσταση των

⁹⁶ Βλ. Κοραή Αδαμάντιου, (1995), σ. 78.

⁹⁷ Βλ. Φουκώ Μισέλ, (2004), σ.σ. 17-20.

⁹⁸ Βλ. Φουκώ Μισέλ, (2004), σ.σ. 17-20.

βασανιστηρίων με τη φυλακή, αλλά πρότεινε έναν νόμο, που ίσχυε για όλους τους πολίτες, παρακάμπτοντας τον ηγεμόνα.⁹⁹ Τότε η δικαιοσύνη δεν πραγματώνεται εις βάρος των αρχομένων και η ποινή αποκαθιστά την ισορροπία εντός της κοινωνίας.

«Η ποινή θέτει έναν επιπλέον περιορισμό και αποκαθιστά την ισορροπία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που το έγκλημα έχει πλήξει»¹⁰⁰

Διότι η ανθρώπινη ύπαρξη συχνότατα είναι ευάλωτη στην πραγμάτωση της ευτυχίας εντός του κοινωνικού συνόλου και η ποινή δεν είναι αυτοσκοπός αλλά το μέσο για την προστασία της ανθρώπινης κοινωνίας. Οι Διαφωτιστές το γνώριζαν αυτό και θέλησαν να συνδέσουν την ποινή με το έγκλημα κατά τρόπο αυτοματοποιημένο στη σκέψη των ανθρώπων. Διότι η ποινή πρέπει να παρεμποδίζει το δράστη από τη διάπραξη νέων εγκλημάτων και να διορθώνει τη συμπεριφορά του. Σκοπός επομένως της ποινής είναι η ανταποδοτική δικαιοσύνη. Ο Μπεκαρία επηρεάστηκε βεβαίως και από τον Montesquieu για την απονομή της δικαιοσύνης με δικαιότερο και μετριοπαθέστερο τρόπο. Ισχυριζόταν δε ο Μπεκαρία ότι η ποινή πρέπει να είναι φιλόνηρη και να επιδιώκεται ταχύτατα η απονομή της.

«Γενικά η νομοθεσία πρέπει να είναι ήμερη και φιλόνηρη, να προσδιορίζεται με σαφήνεια από το νόμο εκ των προτέρων και κατά τρόπο γενικό... η ποινή πρέπει επίσης να επιδιώκεται ταχύτατα στην απονομή της»¹⁰¹

Κατά τον Μπεκαρία απορρίπτεται η ποινή του θανάτου και τα βασανιστήρια ανάλογα της εποχής της Ιεράς Εξετάσεως και η απονομή της δικαιοσύνης πραγματώνεται χωρίς καμιά προκατάληψη θρησκευτική ή ταξική.

- **Η ποινή για τον Φουκό.**

⁹⁹ Βλ. Φουκό Μισέλ, (1999), σ.92.

¹⁰⁰ Βλ. Γκιούλη Μ. Βιργινία, (2003), σ.43.

¹⁰¹ Βλ. Κουράκη Νέστωρος, (2005), σ.138.

Ο Φουκώ, (1929-1984) ο γάλλος φιλόσοφος του εικοστού αιώνας, γνωρίζοντας τους παλαιότερους τρόπους τιμωρίας του εγκληματία, με θανάτωση ή σωματική ποινή, στοχάζεται γύρω από το πρόβλημα της ποινής και το θεσμό του εγκλεισμού. Ο εγκλεισμός, η φυλακή είναι ο σύγχρονος τρόπος τιμωρίας. Στο έργο του «Επιτήρηση και τιμωρία», αναλύεται ο ρόλος της ποινής και του εγκλεισμού με φιλελεύθερη ευαισθητοποίηση για την ανθρώπινη ύπαρξη, όπως είχε υποδείξει και το πνεύμα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Βέβαια ο Φουκώ καταδεικνύει την έλλειψη ισορροπίας και μέτρου συγκρίσεως μεταξύ του ηγεμόνος και του εγκληματία. Έχει ασκήσει σημαντική επίδραση ο στοχασμός του γάλλου φιλοσόφου στην Ελλάδα, εφόσον ο ίδιος παρουσιάζει την επίδραση της ποινής στις ημέρες μας, καθώς και την επίδραση των άλλων πειθαρχικών κυρώσεων που επιβάλλονται σε εκπαιδευτικά ιδρύματα, στο στρατό, σε μοναστήρια και αλλού, με σκοπό την απομόνωση ατόμων που αποκλίνουν από την ενδεδειγμένη συμπεριφορά.

«Η επίδραση του έργου του είναι εμφανής και στην Ελλάδα για την ευρύτητα των προβληματισμών του, τη διεπιστημονική συνθετικότητα στην ανάλυση αλλά και την τόλμη του Φουκώ στην επεξεργασία ευαίσθητων για τις σύγχρονες κοινωνίες θεμάτων όπως τα άσυλα φρενοβλαβών και οι φυλακές»¹⁰²

Σύμφωνα με τη θεωρία του Φουκώ για τη δομή της πολιτικής εξουσίας, η οποία βρίσκει έρεισμα σε κάθε ιστορική περίοδο, οι τρόποι και τα μέσα αντίδρασης κατά του εγκληματία είναι αλληλένδετα με τη δομή της πολιτικής εξουσίας. Η αντίδραση στο έγκλημα και οι μέθοδοι μεταχείρισης του εγκληματία είναι συνυφασμένες με όλους τους άλλους τρόπους συμπεριφοράς που εμφανίζονται σε μια κοινωνία σε συγκεκριμένη περίοδο.¹⁰³

Ο φιλόσοφος αναφέρεται στους εγκληματίες και στους ασθενείς, οι οποίοι απομονώνονται από το κοινωνικό σύνολο με στόχο την ομαλοποίησή τους και την επανένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Διερευνά τους λόγους – θεσμοθέτησης - ίδρυσης της φυλακής και της κλινικής και αντιμετώπισης της ανθρώπινης ύπαρξης ως αντικειμένου προς διερεύνηση, από έναν άλλο άνθρωπο που θεωρείται υπεύθυνος για τον εγκλεισμό του

¹⁰² Βλ. Φουκώ Μισέλ, (2004), σ.413.

¹⁰³ Βλ. Χάιδου Ανθοζωή, (2002), σ.18.

συνανθρώπου του. Διότι ο άνθρωπος βιώνει τον πόνο και την ενοχή λόγω της ασθένειάς του ή του εγκλήματος, που έχει διαπράξει και επιπλέον πρέπει να αποδεχθεί τον εγκλεισμό του στην κλινική ή στη φυλακή, όπου οι επαΐοντες, εκείνοι που κατέχουν τη γνώση και την εξουσία, θα αποφανθούν για εκείνον.

Η ανθρώπινη ύπαρξη δεν αποτελεί πλέον αξία και ο βίος είναι τυραννικός και απάνθρωπος. Εντούτοις η αντικοινωνική συμπεριφορά θα πρέπει να αντιμετωπισθεί με τη δέουσα ανθρωπιά, διότι ίσως να οφείλεται σε κάποιο ψυχοπαθολογικό στοιχείο της προσωπικότητας του εγκληματία και ο στόχος της παρέμβασης θα πρέπει να είναι η θεραπεία. Και η ποινή οφείλει να μην αποτελεί ένα μέσο τρομοκρατίας, βίας και αυθαιρεσίας, αλλά να ενδυναμώνει τις δημοκρατικές αξίες εντός του κοινωνικού συνόλου. Το κοινωνικό σύνολο κατά τον Μπεκαρία και τον Φουκώ στηρίζονται στις αξίες της ελευθερίας, της ασφάλειας, της νομιμότητας και της αποφυγής της υπερβολής στην επιβολή των ποινών. Το φως της επιστήμης αποτελεί το «φάρμακο» αντιμετώπισης κάθε ανθρώπινου πάθους το οποίο αντιμετωπίζεται με γαλήνη και όχι με άλλο πάθος. Και ο άνθρωπος χωρίς την ύπαρξη των νόμων και της δικαιοσύνης γίνεται ο χειρότερος μεταξύ των έμβιων όντων. Ο Ελληνικός κόσμος της εποχής του Διαφωτισμού αλλά και ο σύγχρονος χρειάζεται τις ξεχωριστές προσωπικότητες, οι οποίες ίστανται έναντι του μεσαιωνικού στοχασμού και αποτελούν σοφούς ανθρώπους και φίλους της ανθρωπότητας.¹⁰⁴

Ο Φουκώ πραγματεύεται την γέννηση της Φυλακής, με την μορφή που έχει έως σήμερα και αναφέρεται στην κατάργηση των βασανιστηρίων, την αλλαγή στην φιλοσοφία της ποινής μέσα από το πνευματικό κίνημα του Διαφωτισμού, την διάκριση των οικονομικών και πολιτικών μεγεθών της αστικής τάξης και του απλού λαού, την εφαρμογή των νέων ποινικών και σωφρονιστικών θεωρημάτων στα πλαίσια της τιμωρητικής πολιτικής του κοινωνικού συνόλου έναντι των εγκληματιών, την αναγέννηση, μέσω κανονιστικών συστημάτων, των πειθαρχικών μηχανισμών και την αξιοποίηση παλαιών για νέους σκοπούς, την συμπόρευση των εξουσιαστικών μηχανισμών με τις γνωστικές

¹⁰⁴ Βλ. Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ), (2006), «Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα.».

επιστήμες και την πρόσδεση των τελευταίων στο άρμα της πειθαρχικής πολιτικής με κέρδος την εξέλιξη και διαμόρφωση των βασικών θεμελιακών τους δομών, την επικράτηση τέλος των εν γένει πειθαρχικών δομών μέσα στο ίδιο το κοινωνικό σύνολο, σε μια προσπάθεια επιτήρησης αυτού και αναδιάταξης των ρόλων που έχουν οι θεσμοί μέσα σ' αυτό. Η κατάληψη των νομικών και δικαστικών θεσμών από τους πειθαρχικούς μηχανισμούς και η εξουσία του κολασμού που αναγνωρίζεται ως γενικό δικαίωμα στην κοινωνία μέσω των ποινικών νόμων, αυτές είναι οι γενεσιουργές συνθήκες της Φυλακής. Η Φυλακή στερεί από τον κατάδικο, σαν αντάλλαγμα απέναντι στην κοινωνία, το «Χρόνο» της ποινής του. Αυτή η λογική σε συνδυασμό με το «ανθρωπιστικό» σύστημα αναμόρφωσης των καταδικασμένων ψυχών, που διατείνεται ότι επιδιώκει, αυτό «... το διπλό έρεισμα – νομικό – οικονομικό από τη μια μεριά και τεχνικό – πειθαρχικό από την άλλη, εμφανίζει την Φυλακή ως την πιο πολιτισμένη και πιο άμεση από όλες τις ποινές.»¹⁰⁵ Και συνεχίζει τονίζοντας την μεταρρυθμιστική προσπάθεια που άρχισε για την Φυλακή από την στιγμή ακριβώς της γέννησής της. Είναι πράγματι αξιοσημείωτο πως οι συζητήσεις, θέσεις και ενέργειες των μεταρρυθμιστών για την βελτίωσή της εμφανίζονται την ίδια ακριβώς στιγμή με την επικράτησή της στην ποινική δικαιοσύνη στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα. Η μέχρι τότε πορεία της δεν είχε καμία σχέση με την νέα της λειτουργία, ούτε έδειχνε την εντελώς διαφορετική δομή που θα παρουσίαζε στον 19ο και 20ο αιώνα. Τα διάφορα σωφρονιστικά συστήματα που εμφανίστηκαν τότε αποδεικνύουν του λόγου το αληθές.

Ο Φουκώ στο κεφάλαιο : «Η λαμπρότητα των βασανιστηρίων» παραθέτει την όλη «ιεροεξεταστική» συλλογιστική, της απόδειξης - ενδείξεις, ημι-αποδείξεις, πλήρεις αποδείξεις - ως ένα αυστηρά καθοριζόμενο σύνολο αποδεικτικών κανόνων κλιμακούμενο προς την υποχρέωση ανάδειξης της ενοχής του κατηγορουμένου. Η όλη ανακριτική διαδικασία διεξαγόταν χωρίς την γνώση από μέρους του κατηγορουμένου της κατηγορίας και χωρίς ο τελευταίος να γνωρίζει τίποτα από όσα του καταμαρτυρούσαν (επιβαρυντικά στοιχεία, καταθέσεις, αποδείξεις). Αυτή η μυστική και γραπτή διαδικασία, που παρέμενε μυστική ως το τέλος, ο κατάδικος πληροφορούνταν μόνο την καταδίκη ή την αθώωσή του,

¹⁰⁵ Βλ. Φουκώ Μισέλ, (1989) σ.σ. 305-306

θεωρούνταν δικονομικό προνόμιο των δικαστών, και ήταν συγχρόνως μια προσπάθεια αποτροπής τυχόν βιαιοτήτων από μέρος του λαού. Δικαίωμα του βασιλιά και, κατ' επέκταση, των εκπροσώπων του, ήταν να αποδίδουν δικαιοσύνη στο όνομα της απόλυτης εξουσίας του πρώτου και της δικαιοσύνης των τελευταίων. Κανείς δεν μπορούσε να αμφισβητήσει ούτε το ένα ούτε το άλλο. Η καταδίκη δεν στηρίζονταν πια σε εξωτερικά σημεία (θεοδικία, θεοκρισία, όπως στην περίοδο έως και την αναγέννηση), αλλά στην προσπάθεια απόσπασης της ομολογίας του κατηγορούμενου με μια σχολαστική αύξηση της σωματικής βίας σε τέσσερα στάδια (τροχός, κοχλίας, κλίμακα κλπ.). Και πάλι όμως, η απόσπαση της ομολογίας από τον κατηγορούμενο με βασανιστήρια, έφερνε τον δικαστή σε κίνδυνο. Η τυχόν «αντοχή» του κατηγορουμένου σε αυτά, έβαζε σε κίνδυνο τις έως τότε συγκεντρωμένες αποδείξεις. Αν άντεχε και δεν ομολογούσε, ο δικαστής ήταν υποχρεωμένος να εγκαταλείψει την κατηγορία. Γι' αυτό και επιβάλλονταν τα βασανιστήρια με την επιφύλαξη των αποδείξεων. Αν άντεχε, δεν αθωνόταν βέβαια, γλίτωνε όμως την θανατική καταδίκη.

Με την επιβολή του βασανιστηρίου καταδεικνύεται όχι τόσο η διασάλευση της τάξης από το έγκλημα όσο «...η δυσσυμμετρία μεταξύ της εξουσίας του μονάρχη και του δράστη που τόλμησε να της αντιταχθεί...»¹⁰⁶. Το έγκλημα πλήττει τον ανώτατο άρχοντα. Ο δημόσιος χαρακτήρας του βασανιστηρίου αποσκοπεί σε αυτό ακριβώς, την προβολή στον υπήκοο λαό της σύνθλιψης του σώματος του καταδίκου κάτω από το βάρος της εξουσίας αυτής, καθιστώντας την όλη διαδικασία, μια εκδήλωση δύναμης. Το σώμα του καταδίκου αντιπαραβάλλεται με το διπλό σώμα του βασιλιά. Από τη μια το φυσικό, φθαρτό και βιολογικό σώμα. Από την άλλη το λεγόμενο «...aevum: το ιερό, μυστικιστικό, αιώνιο σώμα, μια αθάνατη αιωνιότητα μέσω της οποίας η αξιοπρέπεια της βασιλικής ιδιότητας επιβίωνε κάθε ανθρώπινης αδυναμίας της οποίας μπορεί να έπεφε θύμα ο μονάρχης...»¹⁰⁷ Αυτό το «aevum» προσβάλλονταν από τον κατάδικο και την πράξη του. Η παραβίαση αυτού του «βασιλικού σώματος» ήταν η αιτία της καταδίκης και συντριβής του αντιστοίχου φθαρτού σώματος του καταδίκου.

¹⁰⁶ Βλ. Νέστωρ Κουράκης, (1997) σ. 92.

¹⁰⁷ Βλ. J.G.Merquior, (2002). Με βάση τη θεωρία των δύο σωμάτων ο Κάρολος Α' της Αγγλίας δικάστηκε και καταδικάστηκε σε καρατόμηση από το Αγγλικό Κοινοβούλιο, «εν ονόματι του βασιλέως»!

Στις τελετές των βασανιστηρίων κύρια πρόσωπα είναι ο κατάδικος, ο δήμιος και φυσικά ο λαός. Ο παραδειγματισμός που επιδιώκεται με την δημόσια εκτέλεση, διαπλέκεται με την θέληση του λαού να παρακολουθήσει αυτές τις εκτελέσεις, εν μέρει για μια επιβεβαίωση της απονομής της δικαιοσύνης, αλλά, από μια άλλη σκοπιά, και σαν συμμετοχος της συντριπτικής εξουσίας του μονάρχη.

Στο έργο Επιτήρηση και Τιμωρία όπου αναφέρεται ότι: «όταν αντικαταστάθηκε το ικρίωμα από την λαιμητόμο τα Παρισινά Χρονικά αναφέρουν πως ο λαός διαμαρτύρονταν γιατί δεν έβλεπε τίποτα, τραγουδώντας: «Δώστε μας πίσω τις αγχόνες μας»¹⁰⁸, καταλήγει κάποιος στο συμπέρασμα πως για εκείνη την εποχή ήταν ένα σύνηθες θέαμα των απλών ανθρώπων, οι οποίοι είχαν, σχεδόν, εξοικειωθεί με την θέαση τέτοιων φρικαλεοτήτων. Αυτή η «συμμετοχή» του πλήθους, σαν τους θεατές αρχαίας τραγωδίας, που εξέφραζε συμπάθεια προς τον κατάδικο, μίσος απέναντι στον δήμιο - που η σκληρότητα του απέναντι στο κατάδικο έβαζε σε κίνδυνο τη ζωή του! - αλλά πάνω απ' όλα αισθανόταν μια κοινή μοίρα να το συνδέει, έστω και ασυνείδητα, μεταμόρφωνε την εκτέλεση σε μια παγανιστική ιεροτελεστία, όπου οι κανόνες αντιστρέφονται, η εξουσία γελοιοποιείται και οι εγκληματίες μεταμορφώνονται σε ήρωες. Φυλλάδια που κυκλοφορούσαν μετά την εκτέλεση περιέγραφαν την ζωή του εκτελεσθέντος με τα πιο μελανά χρώματα προσπαθώντας να προπαγανδίσουν και να διαπαιδαγωγήσουν ηθικά τις μάζες. Πράγμα που δεν πετύχαιναν διόλου λόγω της «ηρωικής» ανάμνησης που αυτά αναζωπύρωναν στον απλό λαό.

Εν κατακλείδι, όπως ισχυρίζεται ο Φουκώ, η λογική της βασανιστικής μεθοδολογίας τόσο στις εκτελέσεις όσο και στις πιο μικρές τιμωρίες (κλοιός, μαστίγωμα, κολάρο, στιγματισμός) κατευθύνονταν απάνω στα σώματα των καταδίκων, τα μοναδικά «σημεία» επιβολής της απολυταρχικής εξουσίας πριν την κλασική εποχή.

¹⁰⁸ Βλ. Μισέλ Φουκώ, (1989) σ.78 (σημ.46).

- **Η έννοια της θανατικής ποινής.**

«Η παρουσία του ανθρώπου στη γη συνυπάρχει με τη παρουσία του κακού στους ανθρώπους, εντός του κόσμου.. «Πριν κι από τον πρώτο θάνατο ανθρώπου ήρθε ο φόνος του Άβελ», σύμφωνα με τον R.M.Rilke. Από τότε το έγκλημα συνοδεύει τον άνθρωπο σε όλη την πορεία της ιστορίας του και σε όλες τις βαθμίδες του πολιτισμού του. Αλλά το έγκλημα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την τιμωρία, γιατί μόνο έτσι ικανοποιείται το αίσθημα του δικαίου στο κοινωνικό σύνολο. Το πρόβλημα προκύπτει από τον καθορισμό της τιμωρίας και από το μέγεθος της ποινής. Οι αντιλήψεις ωστόσο διχάζονται αφού η μία πλευρά ακολουθεί το δίκαιο της «ανταπόδοσης»: «μάχαιραν αντί μαχαίρας και οφθαλμόν αντί οφθαλμού», ενώ η άλλη πλευρά ισχυρίζεται πως η ζωή είναι το πρώτιστο και μέγιστο αγαθό, η πρώτιστη αξία και αυταξία, τότε το αν ο άνθρωπος είναι καλός ή κακός, αυτό είναι δευτερεύον.»¹⁰⁹

Ωστόσο τα κράτη, ως οργανωμένες κοινωνίες με στόχο πρωταρχικό την αυστηρή προστασία των πολιτών, και για τη διατήρηση της έννομης τάξης και ασφάλειας είναι λίαν επιφυλακτικά ιδιαίτερα στην κατάργηση της θανατικής ποινής για τα αξιόποινα κακουργήματα όσο και αν διακεκριμένοι νομικοί, εγκληματολόγοι, ποινικολόγοι επιστήμονες ή διανοούμενοι, συνηγορούν για την κατάργησή της. Έτσι, η θανατική ποινή εξακολουθεί και σήμερα να υπάρχει σε εκατόν είκοσι έξι χώρες, δηλαδή στα εννέα δέκατα της ανθρωπότητας.¹¹⁰

Οι ΗΠΑ είναι η μόνη σχεδόν δυτική χώρα όπου εφαρμόζεται ακόμα η θανατική ποινή. Στην πραγματικότητα η ποινή του θανάτου καταργήθηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο το 1972 αλλά επαναφέρθηκε το 1976. Οι εκτελέσεις επαναλήφθηκαν σε ένα σημαντικό αριθμό Πολιτειών. Ο αριθμός των ανθρώπων που καταδικάζονται σε θάνατο αυξάνει κάθε χρόνο, μέχρι στιγμής όμως οι εφέσεις και άλλοι παράγοντες έχουν μειώσει το ποσοστό εκείνων που τελικά εκτελούνται. Σε άλλες χώρες υπάρχει πίεση του κοινού για την επαναφορά της θανατικής ποινής, τουλάχιστον για ορισμένες μορφές εγκλημάτων. Πολλοί πιστεύουν ότι η απειλή της εκτέλεσης αποτρέπει ενδεχόμενους δολοφόνους, ενώ

¹⁰⁹ Πρβλ. Ιάσων Ευαγγέλου, (1999), σ.9.

¹¹⁰ Πρβλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.10.

όμως τα σχετικά επιχειρήματα εξακολουθούν να προβάλλονται, δεν υπάρχουν επαρκείς ή και καθόλου ενδείξεις που να τα υποστηρίζουν. Οι χώρες που κατάργησαν την ποινή του θανάτου δεν παρουσιάζουν σημαντικά περισσότερα ποσοστά ανθρωποκτονιών από ότι πριν από την κατάργησή της. Παρ' όλο ότι οι ΗΠΑ διατηρούν την ποινή του θανάτου, τα αμερικάνικα ποσοστά ανθρωποκτονιών είναι ευκρινέστατα τα υψηλότερα στον βιομηχανικό κόσμο.¹¹¹

Πριν από διακόσια τριάντα πέντε χρόνια ο Αδαμάντιος Κοραής μετέφρασε το βιβλίο του μεγάλου ιταλού ποινικολόγου Μπεκαρία «Περί αδικημάτων και ποινών» :

«Είναι προς τούτοις βλαβερά η ποινή του θανάτου, διότι δίδει παράδειγμα σκληρότητας και απηνείας εις τους ανθρώπους. Αν τα πάθη ή του πολέμου η ανάγκη edίδαξαν την χύσιν του ανθρωπίνου αίματος, δεν έπρεπε καν οι νόμοι (των οποίων σκοπός είναι να κυβερνώσι την διαγωγή των ανθρώπων) να πολυπλασιάζωσι τοιαύτα θηριώδη παραδείγματα και παρ' αυτούς τους φόνους ολεθριωτέρα, καθόσον ο νομικός θάνατος γίνεται με παρασκευήν και διατυπώσεις νομικάς. Επειδή οι νόμοι είναι δήλωσις της κοινής θελήσεως επειδή αποστρέφονται και κολάζουν τον φόνον, άτοπον με φαίνεται να φονεύσωσιν αυτοί δημοσίως δια να εμποδίσωσι τους κατά μέρος πολίτας από τον φόνον».¹¹²

Όσοι υποστηρίζουν τη διατήρηση της θανατικής ποινής προβάλλουν κυρίως ως επιχειρήματα την εκφοβιστική και προληπτική δύναμη της θανατικής ποινής, την ικανοποίηση του περί δικαίου συναισθήματος του λαού, την άσκοπη οικονομική δαπάνη του κράτους για την αναμόρφωση των ανεπιδέκτων βελτιώσεων εγκληματιών και την ασφάλεια που δικαιούται να απολαμβάνει ο πολίτης στην κοινωνία. Όσοι υποστηρίζουν την κατάργηση της θανατικής ποινής, προβάλλουν κυρίως ως επιχειρήματα τον σεβασμό της ζωής ως πρωταρχικής αυταξίας του ανθρώπου, που με τη θανάτωσή του δέχεται την έσχατη προσβολή του προσώπου του, το αδύνατο της επανόρθωσης της ποινής όταν εκ

¹¹¹ Βλ. Giddens Anthony, (2002), σ.σ. 272-273.

¹¹² Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.σ. 10-11.

των υστέρων αποδειχτεί δικαστική πλάνη, την απουσία δικαιώματος του φόνου από την οργανωμένη πολιτεία και την κοινωνική συνυπευθυνότητα.¹¹³

Η Πολιτεία χρησιμοποιεί το νόμο - ο οποίος είναι η καθολική βούληση των πολιτών - για να επιβάλλει την ποινή - που είναι το κακό της ανταπόδοσης - για να εξαναγκάσει αυτόν που αδικοπραγεί, να υποταχθεί στους νόμους της. Οι ποινές κλιμακώνονται ανάλογα με την βαρύτητα της αξιόποινης πράξης: στο πταίσμα – κράτηση, στο πλημμέλημα – φυλάκιση, και το κακούργημα – κάθειρξη ή θάνατος.¹¹⁴

Ο αρχαίος ποινικός κώδικας του βασιλιά της Βαβυλώνας Hammurabi (4.000 π.Χ.) τιμωρεί τα περισσότερα αδικήματα με την ποινή του θανάτου, όπως και η νομοθεσία του Μωυσή. Στην αρχαία Ελλάδα οι πρώτες νομοθεσίες του Ζάλευκου, του Δράκοντα και του Σόλωνα επιβάλλουν την ποινή του θανάτου και στα ελαφρότερα αδικήματα. Η εκτέλεση γινόταν με ξίφος, βρόχο και κώνειο, ποτέ δημοσίως, όπως στη Ρώμη. Το περισσότερο χρησιμοποιούμενο μέσο υπήρξε το κώνειο που έφερνε ταχύ θάνατο στον κατάδικο μέσα στο δεσμοτήριο. Ο τρόπος αυτός επισήμαινε και αισθήματα φιλανθρωπίας. Τα συνηθέστερα αδικήματα που τιμωρούνταν με θάνατο στην Ελλάδα ήταν: ο φόνος, ασέβεια προς τους θεούς, ιεροσυλία, κλοπή, πειρατεία, προδοσία της πατρίδος, ηθική διαφθορά, λωποδυσία, εμπρησμός, λιποταξία. Το Δίκαιο των Αθηνών είχε ως αρχή: «Ουδείς άκριτος και αναπολόγητος τιμωρείται.» και «Άπαντες είναι ίσοι ενώπιον Νόμου». Λειτουργούσε και Αναθεωρητικό Δικαστήριο. Ωστόσο, οι Αθηναίοι τιμωρούσαν αυστηρά την πολιτική ή θρησκευτική παρανομία με εξορία ή θάνατο. Συχνά οι ποινές αυτές επεκτείνονταν και στα μέλη της οικογενείας αλλά και στους νεκρούς της! Οι Αλκμεονίδες καταδικάστηκαν δύο φορές να φύγουν απ την Αθήνα και τις δυο φορές άδειασαν του τάφους τους. Επίσης οι Αθηναίοι το 476 π.Χ. σκότωσαν με λιθοβολισμό τον προδότη Λυκίδα μαζί με τη γυναίκα του και τα παιδιά του.¹¹⁵

Μέχρι τον 18^ο αιώνα η ποινή του θανάτου που ήταν ευρύτατα διαδεδομένη συνοδευόταν και με βασανιστήρια ποικίλων αποχρώσεων. Η απλή αφαίρεση της ζωής,

¹¹³ Πρβλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.σ.11-12.

¹¹⁴ Πρβλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.15.

¹¹⁵ Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.16.

χωρίς βασανιστήρια καθιερώθηκε με τη Γαλλική Επανάσταση το 1789. Κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα κάτω από την επίδραση του Διαφωτισμού εμφανίζεται η κίνηση για την κατάργηση της θανατικής ποινής και το Ποινικό Δίκαιο αρχίζει να «εξανθρωπίζεται».

116

Ωστόσο πολλοί διαφωτιστές (Montesquieu, Rousseau, Diderot, Puffendorf, κ. α.) αναγνώριζαν την ποινή του θανάτου για ορισμένα βαριά κακούργηματα. Μόνον ο Voltaire και ο Μπεκαρία υπήρξαν σθεναρά εναντίον.¹¹⁷ Ο Μπεκαρία στο έργο του «Περί αδικημάτων και ποινών» το 1764 υποστηρίζει την κατάργηση της ποινής της ισόβιας κάθειρξης. Υπογραμμίζει πως σκοπός της ποινής δεν πρέπει να είναι η εκδίκηση αλλά ο σωφρονισμός του εγκληματία ώστε να πειστεί για το λάθος του και να μην ξαναεγκληματίσει και ο παραδειγματισμός των άλλων που έχουν ροπή προς το έγκλημα και επηρεάζονται από την συμπεριφορά του πρώην εγκληματία που γίνεται έντιμος.¹¹⁸

Ο Διαφωτισμός υπήρξε η ιδεολογική αφετηρία της αντίληψης ότι ο άνθρωπος γεννιέται καλός και στην πορεία του γίνεται κακός, από την επίδραση του άμεσου και έμμεσου περιβάλλοντος. Η ποινή θεωρήθηκε σε όλες τις εποχές ως απαραίτητη γιατί σωφρονίζει, αποτρέπει, προλαμβάνει και ικανοποιεί το αίτημα του δικαίου. Ο Πλάτων στον «Γοργία» γράφει:

«Σωφρονίζει γαρ και δικαιότερους ποιεί, και ιατρική πονηρίας γίνεται η δίκη».¹¹⁹

Και σχετικά με την ποινή του θανάτου, αυτή πρέπει κατά τη γνώμη του να εφαρμόζεται στους αδιόρθωτους – ανίατους - εγκληματίες.¹²⁰

Ο τρόπος εκτέλεσης της θανατικής ποινής στα διάφορα κράτη μέχρι σήμερα διαφέρει. η κυριότεροι όμως μέθοδοι είναι: τουφεκισμός, απαγχονισμός, καρατόμηση -

¹¹⁶Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.16.

¹¹⁷Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.16.

¹¹⁸Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.17.

¹¹⁹ Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.17.

¹²⁰ Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.17.

αποκεφαλισμός με λαιμητόμο, καρατόμηση με σπάθα ή πέλεκυ, ηλεκτρική καρέκλα, δηλητηρίαση - με υδροκυάνιο ή φωταέριο σε αεροστεγή θάλαμο, ενδοφλέβια έγχυση ειδικής ουσίας - ανώδυνος θάνατος.¹²¹

Μέσα στο κελί της φυλακής ένας θανατοποινίτης ξέρει, ότι μόνο αυτή τη νύχτα πρόκειται ακόμη να ζήσει. Την αυγή θα τον στήσουν μπροστά στο απόσπασμα και θα τον εκτελέσουν. Γνωρίζει ότι η καταδίκη του είναι αμετάκλητη και επειδή βεβαιώθηκε ότι αυτή είναι η τελευταία νύχτα της ζωής του, περιμένει την αυγή με αγωνία. Για να καλύψει την ταραχή του στοχάζεται:

«Τόσες ώρες μου μένουν ακόμη να ζήσω και αφού μου δόθηκε η άδεια να ζητήσω απόψε ότι επιθυμώ, ας ζήσω το λίγο χρόνο που μου υπολείπεται όσο γίνεται πιο πλούσια και πιο έντονα, τρώγοντας και πίνοντας. Την αυγή η μικρή και ασήμαντη ιστορία της ζωής μου παίρνει τέλος. Επομένως δεν έχει νόημα να στερηθώ καμία απόλαυση, μια και μου παρουσιάζεται η ευκαιρία να χαρώ ότι προλάβω».¹²²

Η «ισόβιος κάθειρξις» θεωρείται χειρότερη της ποινής του θανάτου, αφού ο ισοβίτης μεταβάλλεται σε ζωντανό νεκρό, με τελείως αλλοιωμένο τον ψυχισμό του. Είναι χαρακτηριστικό το εξής γεγονός: στις φυλακές βαρυποινιτών του Salt Lake City το 1958, σε πολλούς φονιάδες τέθηκε από τον πρόεδρο το ερώτημα «τι προτιμάς ισόβια ή θάνατο;» Και όλοι στερεότυπα απάντησαν: «θάνατο».¹²³

Τα εγκλήματα κατά της ανθρώπινης ζωής αφορούν κυρίως τρεις βασικές περιπτώσεις. Η πρώτη περίπτωση είναι τα εγκλήματα από άτομα με μόνιμη ψυχοπαθολογική προσωπικότητα. Οι ψυχασθενείς αυτοί έχουν το ελαφρυντικό της ψυχικής νόσου. Η δεύτερη περίπτωση αφορά στα εγκλήματα τιμής από άτομα που νιώθουν επιτακτικό το «χρέος» της εκδίκησης και σκοτώνουν «εν ψυχρώ» ή «εν βρασμό ψυχής» όταν βρίσκονται «εκτός εαυτού» τους. Εδώ υπάρχει ελαφρυντικό. Η Τρίτη περίπτωση αφορά στα εγκλήματα με κίνητρο τη ληστεία. Αυτά είναι τα περισσότερα και γίνονται από

¹²¹ Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.17.

¹²² Βλ. Παπανούτσου Ε. Π., (1979), σ.189.

¹²³ Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.σ.17-18.

άτομα αντικοινωνικά που επέλεξαν ως πλέον κερδοφόρο επάγγελμα - και ως τρόπο ζωής - το έγκλημα. Αυτοί είναι οι καθ' ἑξιν εγκληματίες που υποτροπιάζουν σε μεγάλο ποσοστό, και απ' αυτούς κινδυνεύει ουσιαστικά η κοινωνία, αφού η «αναμόρφωσή» τους είναι σχεδόν αδύνατη. Σε αυτή την κατηγορία προτείνεται από τους περισσότερους σήμερα ποινικολόγους και εγκληματολόγους η ποινή της ισόβιας κάθειρξης που φτάνει ως τα τριάντα χρόνια.¹²⁴

Οι υπέρ της θανατικής ποινής προβάλλουν τα εξής επιχειρήματα: Ο φόβος της ποινής του θανάτου γενικά προλαμβάνει το έγκλημα γιατί αποθαρρύνει τον επικίνδυνο εγκληματία όταν γνωρίζει πως στο τέρμα της δράσης του τον περιμένει το εκτελεστικό απόσπασμα. Ο εγκληματίας είναι γεννημένος και αδιόρθωτος. Όλες οι χώρες που καταργήσανε απ' τους ποινικούς κώδικες την ποινή του θανάτου την διατήρησαν στους Στρατιωτικούς Ποινικούς Κώδικες. Γι' αυτό και σε καιρούς που κηρύσσεται στρατιωτικός νόμος ο δείκτης της βαριάς εγκληματικότητας πέφτει κατακόρυφα. Εξάλλου όλες οι οργανώσεις των εγκληματιών - Μαφία, Καμόρα, Καρτέλ ηρωίνης, κ. α. - στους κανονισμούς τους έχουν ως πρωταρχικό φόβητρο την θανάτωση των μελών εκείνων που κρίνονται παραβάτες και επίορκοι των εντολών της οργάνωσης.¹²⁵

Οι στατιστικές ορισμένων χωρών (Νέα Ζηλανδία, κ. α.) έδειξαν ότι μετά την κατάργηση της θανατικής ποινής, αυξήθηκαν τα βαριά εγκλήματα. Αλλά και μερικές χώρες που κατήργησαν τη θανατική ποινή, υποχρεώθηκαν να την διατηρήσουν για ορισμένα βαριά αδικήματα (Αγγλία, Ρωσία). Η πολιτεία πρέπει να μεριμνά υπέρ του θύμα (κι όλη την οικογένεια που εξαρτάται από αυτό) και όχι τον θύτη ο οποίος είναι άξιος της τύχης του. Ο θάνατος του θύτη είναι σύμβολο ασφάλειας για τους πολίτες.¹²⁶

Οι κατά της θανατικής ποινής προβάλλουν τα εξής επιχειρήματα: ο επίδοξος εγκληματίας δεν πτοείται από την απειλή της ποινής του θανάτου, αλλά και ούτε επηρεάζεται από τη θέα της θανατικής εκτέλεσης. Ιδιαίτερα όταν είναι άτομο έκφυλο και καθ' ἑξιν εγκληματίας. Το μόνο που τον ενδιαφέρει και στο οποίο επικεντρώνει την

¹²⁴ Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.19.

¹²⁵ Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.22.

¹²⁶ Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.σ.22-23.

προσοχή του είναι η κατάστροψη και εκτέλεση ενός σχεδίου με τέτοιες πρακτικές δυνατότητες ώστε να αποφύγει την άμεση σύλληψη. Και να συλληφθεί το άτομο ελπίζει πάντα να αποφύγει την ποινή του θανάτου, δεδομένου ότι σήμερα σπάνια εκτελούνται οι θανατικές ποινές. Οι «ψυχροί» εγκληματίες δράστες όπως και οι φανατισμένοι δράστες πολιτικών εγκλημάτων, δεν υπολογίζουν καθόλου την ποινή, δεδομένου ότι πολλοί από αυτούς για να σκοτώσουν κάποιο πρόσωπο μεθοδεύουν μια επιχείρηση αυτοκτονίας, σαν τους Ιάπωνες «καμικάζι» που αυτοκτονούσαν «για τον αυτοκράτορα». ¹²⁷

Ακόμα ο κίνδυνος υποτροπής είναι πολύ μικρότερος στους φονιάδες παρά στους ληστές, διαρρήκτες, κλέφτες και απατεώνες για τους οποίους δεν υπάρχει θέμα θανατικής ποινής. Οι στατιστικές πολλών χωρών - Σουηδία, Νορβηγία, Δανία, Ολλανδία, Βέλγιο, Ελβετία, Αυστρία, Ιταλία - έδειξαν ότι μετά την κατάργηση της θανατικής ποινής δεν αυξήθηκαν τα κακουργήματα, τα μη υπαγόμενα στην δικαιοδοσία των Στρατιωτικών Δικαστηρίων. Σε ειρηνικές περιόδους και σε ομαλές συνθήκες η θανατική ποινή καμιά εκφοβιστική επίδραση δεν ασκεί. Σε πολεμικές όμως περιόδους επιδρά εκφοβιστικά και χρησιμοποιείται θετικά για την κρατική ασφάλεια και τάξη. ¹²⁸

Οι υπέρ του δικαιώματος του κράτους να αφαιρεί την ζωή του πολίτη που εγκλημάτησε για να τον αχρηστεύσει, θεωρούν ότι η πολιτεία έχει το δικαίωμα της αυτοπροστασίας της από τους εγκληματίες. Ο Rousseau στο «Κοινωνικό Συμβόλαιο» γράφει:

«Το να κατοικείς μέσα στα όρια του κράτους σημαίνει πως υποτάσσεσαι στην κυριαρχία του». ¹²⁹

Σκοπός του κοινωνικού συμβολαίου είναι η συντήρηση των συμβαλλομένων. Εκείνος που θέλει το σκοπό, θέλει επίσης και τα μέσα, τα οποία είναι αζεχώριστα από μερικούς κινδύνους, ακόμα και από κάποιες ζημιές. Εκείνος που θέλει να διατηρήσει τη ζωή του σε βάρος των άλλων, πρέπει όμοια και να την προσφέρει για αυτούς αν χρειαστεί.

¹²⁷ Πρβλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.23.

¹²⁸ Πρβλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.14.

¹²⁹ Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.34.

Η θανατική τιμωρία είναι η νόμιμη άμυνα του Κράτους που προστατεύει το δίκαιο των πολιτών, εξουδετερώνοντας και αχρηστεύοντας τελείως και οριστικώς τους φονείς. Έτσι και ο κίνδυνος της φονικής επανάληψης - μετά την έξοδό του από την φυλακή - αποσοβείται.¹³⁰

Οι κατά του δικαιώματος του κράτους να αφαιρεί την ζωή του πολίτη που εγκλημάτησε για να τον αχρηστεύσει, θεωρούν ότι η ανθρώπινη ζωή είναι αγαθό απαραβίαστο. Η κρατική εξουσία δεν έχει το δικαίωμα να αφαιρεί την ανθρώπινη ζωή. Δεν μπορεί η πολιτεία να μεριμνά πρώτα για την αυτοπροστασία της και μετά για την προστασία των πολιτών. Ο εγκληματίας με ένα όπλο κάνει ένα φόνο συνήθως «εν θερμώ». Το κράτος με ένα νόμο επίσης κάνει ένα φόνο κατά κανόνα «εν ψυχρώ». Οι δύο αυτοί φόννοι δεν έχουν την ίδια δομή και μορφή επομένως δεν είναι ισοδύναμοι. Ο φόνος του κράτους είναι χειρότερος, γιατί επιπλέον είναι μια «εν ψυχρώ» αντιανθρωπιστική πράξη.¹³¹

Στο έργο «Ποινική Καταστολή» αναφέρεται:

«Η προσβολή της ανθρώπινης ζωής που πραγματώνει ο δράστης του εγκλήματος και που υποτίθεται ότι δικαιολογεί την αφαίρεση της δικής του ζωής, ανάγεται απλώς σε μια ηθικά ανάξια πράξη ενός μεμονωμένου ατόμου, του δολοφόνου. Αντίθετα στην περίπτωση της προσβολής της ζωής του δράστη από την πλευρά της πολιτείας (θανατική ποινή), η ηθική αναξιότητα είναι πολύ μεγαλύτερη και ποσοτικά και ποιοτικά: έρχεται πλέον εδώ η Πολιτεία, κατά παραγνώριση της ηθικοποιητικής της αποστολής και των ενδεχομένων ευθυνών της στη δημιουργία εγκληματιών, να δολοφονήσει εν ψυχρώ έναν άνθρωπο και να τον χρησιμοποιήσει ως μέσο παραδειγματισμού των άλλων στο όνομα κάποιας θολής ιδέας για κοινωνική άμυνα και για προστασία αυτών ακριβώς των πολιτών που από την άλλη μεριά πρέπει να παραδειγματιστούν. Η προσβολή της ανθρώπινης ζωής δεν έχει λοιπόν την ίδια βαρύτητα στις δύο περιπτώσεις, ούτε μπορεί να μιλήσει κανείς απλώς για διαφορετικές «σκοπιές» εξετάσεως του ζητήματος. Η οργανωμένη θανατική εκτέλεση από την πλευρά της Πολιτείας, όσο βαρύ και αν είναι το

¹³⁰ Πρβλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.σ. 34-36.

¹³¹ Πρβλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.36.

έγκλημα για το οποίο αυτή επιβάλλεται, δεν μπορεί παρά να προκαλέσει τον αποτροπιασμό των πολιτισμένων ανθρώπων». ¹³²

Η θανάτωση του εγκληματία υποβιβάζει το σεβασμό προς τη ζωή. Αυτό άλλωστε είναι και μια απόδειξη που δεν πραγματοποιούνται δημόσια οι θανατικές εκτελέσεις. Η εκδικητική ανταπόδοση της πολιτείας με την ποινή του θανάτου δεν είναι αποτελεσματικότερη από την ισόβια κάθειρξη. το αντίθετο: η πολιτεία εξομοιώνεται με το φονιά όταν φονεύει ανταποδοτικά και κάποτε αυθαίρετα. Ο θάνατος είναι μια «ασυνήθως αυστηρή» και εξευτελιστική ποινή για μια ανθρώπινη ύπαρξη που δεν συντονίστηκε και δεν προσαρμόστηκε με το κοινωνικό περιβάλλον της. ¹³³

Πρώτος ο Πλάτων συνεδύασε την έννοια της κοινωνικής ασφάλειας με την ευγονία, ως αιτιολογία για την θανατική ποινή, θεωρώντας τον φονιά «ανιάτως έχοντα», διότι παρά την αγωγή και την παιδεία «ουκ απέσχετο των μεγίστων κακών». Έτσι, ο θάνατός του αποβαίνει ένα μέσον εξυγίανσης της κοινωνίας. Και στον Πρωταγόρα υποστηρίζει ότι αυτόν τον εγκληματία «ως ανιάτως όντα, εκβάλλειν εκ των πόλεων ή αποκτείνειν». Επίσης στην «Πολιτεία» κηρύσσεται κατά των νοσοτροφικών ασύλων των ανιάτων. ¹³⁴

Ο Καμύ στο βιβλίο του «Reflexions sur la peine capitale» αναφέρεται στην κατάργηση της ποινής του θανάτου. Σύμφωνα με τον ίδιο,

«η κατάργηση της θανατικής ποινής θα έπρεπε να είναι το αίτημα των συνειδητών μελών της κοινωνίας για λόγους λογικής και ρεαλισμού. Το να οριστεί ότι ένας άνθρωπος πρέπει αν πλήττεται με την οριστική τιμωρία είναι σαν να αποφασίζουμε ότι αυτός ο άνθρωπος δεν έχει καμία ευκαιρία πλέον να επανορθώσει. Κανείς όμως δεν μπορεί να αποφασίσει γιατί όλοι είμαστε δικαστές και διάδικοι. Από εδώ πηγάζει η αβεβαιότητά μας για το δικαίωμα που έχουμε να σκοτώνουμε και η αδυναμία στην οποία βρισκόμαστε για να πείσουμε ο ένας τον άλλον. Χωρίς απόλυτη αθωότητα δεν υπάρχει

¹³² Βλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.37.

¹³³ Πρβλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.37.

¹³⁴ Πρβλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.σ.39-40.

διόλου ανώτατη κρίση. Όλοι όμως έχουμε διαπράξει το κακό στη ζωή μας, ακόμη και αν αυτό το κακό, χωρίς να εμπίπτει στη δικαιοδοσία του νόμου, έφτανε ως το άγνωστο έγκλημα. Δεν υπάρχουν δίκαιοι, αλλά μόνον καρδιές λιγότερο ή περισσότερο φτωχές σε δικαιοσύνη. Το να ζούμε μας επιτρέπει τουλάχιστον να το γνωρίζουμε και να προσθέτουμε στο σύνολο των ενεργειών μας λίγο καλό που θα αντισταθμίσει εν μέρει το κακό που έχουμε ρίξει στο κόσμο. Αυτό το δικαίωμα στη ζωή, που συμπίπτει με την ευκαιρία επανόρθωσης, είναι το φυσικό δικαίωμα κάθε ανθρώπου, ακόμη και του χειρότερου. Ο τελευταίος των εγκληματιών και ο πιο ακέραιος δικαστής ξαναβρίσκονται εδώ, πλάι πλάι, εξίσου δύστυχοι και αλληλέγγυοι. Χωρίς αυτό το δικαίωμα η ηθική ζωή είναι απολύτως αδύνατη. Κανείς από μας ιδιαίτερα δεν έχει το δικαίωμα να χάνει τις ελπίδες του για ένα μόνο άνθρωπο, παρά μόνο μετά το θάνατό του, που μετατρέπει τη ζωή του σε πεπρωμένο και επιτρέπει τότε την οριστική κρίση. Αλλά το να διατυπώνουμε την οριστική κρίση πριν από το θάνατο, το να διατάσσουμε το κλείσιμο των λογαριασμών όταν ο πιστωτής είναι ακόμη ζωντανός αυτό δεν ανήκει στη δικαιοδοσία καθενός ανθρώπου. Σε αυτό το όριο, τουλάχιστον, όποιος κρίνει απόλυτα καταδικάζεται απόλυτα. Οι φωτισμένοι αιώνες, όπως τους αποκαλούν, θέλησαν να καταργήσουν την ποινή του θανάτου με το αιτιολογικό ότι ο άνθρωπος ήταν καλός στο βάθος. Φυσικά ο άνθρωπος δεν είναι καλός (είναι χειρότερος ή καλύτερος). Αλλά ακριβώς επειδή δεν είναι καλός, κανείς από μας δεν μπορεί να αναγορευτεί σε απόλυτο κριτή και να αποφανθεί για την οριστική εξάλειψη του χειρότερου των ενόχων, αφού κανείς από μας δεν μπορεί να διεκδικήσει την απόλυτη αθωότητα. Η εσχάτη των ποινών διαρρηγνύει τη μόνη αδιαμφισβήτητη ανθρώπινη αλληλεγγύη, την αλληλεγγύη ενάντια στο θάνατο, και δεν μπορεί να νομιμοποιηθεί παρά μόνο από μια αλήθεια ή μια αρχή που τοποθετείται πάνω από τους ανθρώπους.»¹³⁵

Μια ομόφωνη συγκατάθεση των πολιτών για την κατάργηση ή τη διατήρηση της θανατικής ποινής, είναι αδύνατη. Σύμφωνα με τον Alphonse Karr: « Δεν θα έχω αντίρρηση να ταχθώ υπέρ της κατάργησης της θανατικής ποινής, αρκεί μόνο οι δολοφόνοι να την καταργήσουν πρώτοι αυτοί.» Ωστόσο σε κάθε σκέψη, απόφαση και πράξη, πρέπει

¹³⁵ Πρβλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.σ.61-63.

να λησμονείται η επισήμανση του Συντάγματος, ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας». ¹³⁶

• ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

• Φυλακή. Η λειτουργία της και λύσεις.

Η φυλακή ως θεσμός προσπαθεί να συνδυάσει δύο αντιφατικούς στόχους που αδυνατούν να συγκλίνουν. Στοχεύει στην απομάκρυνση των κακών και επικίνδυνων από το κοινωνικό σύνολο και επιδιώκει την επάνοδό τους σε αυτό μέσω του σωφρονισμού που επιτελεί. Αποτελεί έναν πειθαρχικό μηχανισμό κάθε πολιτισμένης κοινωνίας, ο οποίος μεταμορφώνει τα άτομα σε ευπειθή και χρήσιμα και χαρακτηρίζεται από αλληλοσυγκρουόμενους στόχους, οι οποίοι εκτείνονται από την τήρηση της τάξης και της ασφάλειας, που νομιμοποιούν και την τιμωρία των εγκλείστων, μέχρι την αναμόρφωσή τους. Ο θεσμός της φυλακής επιτελεί ορισμένες λειτουργίες, όπως της κάθαρσης της κοινωνίας από τα επιλήψιμα άτομα, της αποστράγγισης ισχύος δηλαδή την αποδυνάμωση των εγκλείστων με τη μη παραγωγική, ουδέτερη συμμετοχή τους στο κοινωνικό σύστημα, της εκτροπής αφού εκτρέπεται η προσοχή του κοινωνικού συνόλου από την παράνομη συμπεριφορά των ισχυρών και επικεντρώνεται στους κοινωνικά αδύναμους και μια συμβολική, με το στιγματισμό μόνο εκείνων που εντοπίζονται από τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο και κλείνονται στη φυλακή, σε αντίθεση με τους «εκτός τειχών» οι οποίοι ουσιαστικά μπορεί να μη διαφέρουν σε τίποτα από τα έγκλειστα άτομα. ¹³⁷

Η φυλακή εμφανίστηκε ως ο κατεξοχήν ανθρωπιστικός και ορθολογικός τρόπος τιμωρίας καθώς επέτρεπε τον ακριβοδίκαιο υπολογισμό της ποινής ανάλογα με την βαρύτητα του αδικήματος και δεν αχρήστευε την υλική υπόσταση του παραβάτη των κανόνων πλήττοντας το σώμα του: αντικείμενο του ποινικού μηχανισμού καθίσταται η ψυχή, το πνεύμα του εγκληματία. Σύμφωνα με τον Φουκώ:

«Η υιοθέτηση της ποινής του εγκλεισμού δεν είναι απλώς πρόσφατη, είναι και αιγιματική. Την ίδια στιγμή που σχεδιαζόταν η εφαρμογή της, αποτελούσε αντικείμενο

¹³⁶ Πρβλ. Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), σ.80.

¹³⁷ Βλ. Χάιδου Ανθοζωή, (2002), σ.σ.47-48.

της πιο βίαιης κριτικής. μιας κριτικής που στηριζόταν σε θεμελιώδης αρχές, γινόταν όμως επίσης με βάση τις δυσλειτουργίες που ήταν δυνατόν να επιφέρει ο εγκλεισμός στο ποινικό σύστημα και γενικότερα στην κοινωνία». ¹³⁸

Παρόλα αυτά, και πέρα από τις προθέσεις των εμπνευστών της, που δεν εισηγήθηκαν τον εγκλεισμό ως γενικευμένη ή μείζονα ποινή, η φυλακή απέκτησε ηγεμονικό ρόλο στο χώρο των τιμωρητικών πρακτικών, όπως αποδεικνύει και το γεγονός ότι στο καθημερινό ιδίωμα οι όροι «φυλακή» και «ποινή» χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι. Έστω και με περιστασιακές κρίσεις νομιμοποίησης, η φυλακή επιδεικνύει εξαιρετική αντοχή στο χρόνο, επιβιώνοντας μέσα από επιδερμικές μεταρρυθμίσεις, έτσι ώστε κατά τις τελευταίες δεκαετίες να πραγματώνεται μια ακόμα περίοδος εγκλεισμού, καθώς καταγράφονται σε παγκόσμιο επίπεδο δραματικά ανοδικοί δείκτες φυλάκισης.

Σκοπός της φυλακής είναι η βελτίωση του εγκληματία. Η κοινωνική επανένταξη, η επανακοινωνικοποίηση του εγκληματία είναι το πρακτικό αποτέλεσμα της βελτίωσης στην οποία επικεντρώνεται η σωφρονιστική προσπάθεια. Ο σκοπός της βελτίωσης τοποθετείται στο πεδίο της ηθικής αξιολόγησης, προϋποθέτει κάποιον ο οποίος ηθικά υπολείπεται. Η καταδίκη, λοιπόν, επέγγεται ηθικό στιγματισμό που επεκτείνεται με τον εγκλεισμό στη φυλακή, αλλοιώνει την κοινωνική ταυτότητα και την ηθική ποιότητα του ατόμου και το ακολουθεί και μετά την έξοδό του από την φυλακή. Μια πρώτη, λοιπόν, έμφαση αυτής της ιδεολογίας είναι να διακρίνει τα άτομα σε «καλούς» που τηρούν το νόμο και σε «κακούς» που τον παραβιάζουν. Η βασική αυτή ιδέα διέπει απ' άκρου σ' άκρο τη μεταχείριση στην οποία υποβάλλεται ο κρατούμενος στη φυλακή και χαρακτηρίζει τους επιμέρους σωφρονιστικούς θεσμούς. ¹³⁹

Οι τεχνικές μεταχείρισης και τα δικαιώματα του εγκλείστου είναι ιδιαίτερα σημαντικά αιτήματα για την φυλακή. Οι τεχνικές μεταχείρισης παραπέμπουν σε μια αντίληψη περί ιδιαιτερότητας της προσωπικότητας του εγκληματία, ο οποίος υπολείπεται ηθικά, ως εκ τούτου θα πρέπει να υποβληθεί στην κατάλληλη σωφρονιστική μεταχείριση. Προσδίδεται κατά συνέπεια στη φυλακή μια αναμορφωτική λειτουργία. Έτσι και το στοιχείο του χρόνου συνιστά δομικό στοιχείο όχι μόνο της ποινής-ανταπόδοσης αλλά και της ποινής-αναμόρφωσης: ο ρόλος της διάρκειας είναι να ενσωματωθεί ο χρόνος στη

¹³⁸ Βλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.13.

¹³⁹ Βλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.σ. 337-338.

λειτουργία της ποινής για να επιτρέψει την αποτελεσματικότητα όχι μόνο της τιμωρίας αλλά και της μεταμόρφωσης του κρατούμενου σε «ενάρετο άνθρωπο». Αν η ποινή του εγκλεισμού συνεπάγεται μόνο τη στέρηση της ελευθερίας κίνησης στο χώρο, η πραγματικότητα του εγκλεισμού συνεπάγεται την απογύμνωση του κρατουμένου από οτιδήποτε συγκροτεί την προσωπικότητα και την κοινωνική του ταυτότητα.¹⁴⁰

Η φυλακή είναι κατά κύριο λόγο ο τόπος της αθέλητης κράτησης, της στέρησης της ελευθερίας, της αναγκαστικής παραμονής ως συνέπειας μιας καταδίκης, μιας αιχμαλωσίας, μιας τιμωρίας, μιας εγκληματικής ή μη αρεστής πράξης, για την οποία ο κατηγορούμενος απομονώνεται από το σώμα της κοινωνίας, για να μην ενεργήσει ξανά εις βάρος της, να μην μεταδώσει τον επικίνδυνο ιό ανεπίτρεπτων ιδεών και αντιλήψεων. Είναι ο τόπος της ψυχικής και σωματικής εξαθλίωσης, της ταπείνωσης, το δοκιμαστήριο της αντοχής, το σκηνικό της κρίσης σε όλα τα επίπεδα. Η συνάντηση με ομοϊδεάτες και συνάδελφους εν παρανομία μπορεί να έχει και το άκρως αντίθετο αποτέλεσμα, δηλαδή στο να μην οδηγεί στη συνειδητοποίηση, στην περισυλλογή, στη μεταμέλεια και την αποκήρυξη του πρότερου βίου, αλλά στη συσπείρωση, σε σχεδιασμό νέας δράσης, ανταλλαγή εμπειριών, ακόμα και στη μύηση, σε άλλες πτυχές της εγκληματικής δράσης, οπότε ο τόπος της αναγκαστικής απομόνωσης γίνεται από αναμορφωτήριο στις κοινωνικές αξίες, νέο σχολείο της βίας ή της αντίστασης.¹⁴¹

Οι ντοστογεφσκικοί ήρωες καθίστανται φορείς και εκφραστές μιας δραματικής μετάβασης από μια διονυσιακή σε μια ηθική μορφή ελευθερίας. Ο Ντοστογιέφσκυ με το ξεδίπλωμα της ψυχολογίας των προσώπων καταδεικνύει ότι η διονυσιακή ελευθερία οδηγεί αναπόφευκτα όχι μόνο στο έγκλημα, αλλά στην καταστροφή της προσωπικότητας και συνεπώς στην καταστροφή της οφθαλμαπάτης αυτής της μορφής της ελευθερίας. Αυτή η διονυσιακή ελευθερία καταστρέφεται από την ίδια την ανάπτυξή της. Θα ήταν δυνατό να λεχθεί ότι ο Ντοστογιέφσκυ αποδεικνύει έτσι κατά βάθος την κλασική θεωρία της ελευθερίας, που βεβαιώνει ότι η «αυθαίρετη ελευθερία» οδηγεί στο αχαλίνωτο και στη δουλεία των παθών.¹⁴²

¹⁴⁰ Βλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.σ. 357-358.

¹⁴¹ Βλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.σ. 111-112.

¹⁴² Πρβλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (1999), σ.210.

Η φυλακή ως εμπειρία και θεσμός αποτελεί διαχρονικό θέμα, όπως άλλωστε και τα συναφή θέματα της εξουσίας και της αντίστασης, της τάξης και της ελευθερίας. Αποκτά εντούτοις, διαφορετικές σημασίες ανάλογα με την κειμενική της χρήση και την επικρατούσα σε κάθε εποχή ιδεολογία. Άλλωστε η φυλακή ως θέμα δεν αναφέρεται αποκλειστικά σε χώρους εγκλεισμού (κάτεργα, σωφρονιστήρια, μοναστήρια, στρατώνες, κτλ.) αλλά παραπέμπει συνήθως στη βαθύτερη δυτική αντίληψη για την καλλιτεχνική δημιουργία ως πράξη απελευθέρωσης από κάθε είδους καταναγκασμό. Απ αυτή την άποψη το θέμα της φυλακής χρησιμοποιείται ευρύτερα, με μεταφορική σημασία, προκειμένου να αποδώσει κάθε μορφής περιορισμό της ανθρώπινης έκφρασης (σωματικό, ψυχικό, διανοητικό) ή ακόμη καθολικότερα την ίδια την υπαρξιακή κατάσταση μέσα στη (μετα)νεωτερική συνθήκη.¹⁴³

Ο Φουκώ βλέπει τη σύγχρονη φιλελεύθερη δημοκρατία ως μια κοινωνία της πειθαρχίας, της επιτήρησης και της καταγραφής. Ένας αποφασιστικής σημασίας άξονας για την συντήρηση και αναπαραγωγή αυτού του, για τα κατώτερα στρώματα, φιλελεύθερου ολοκληρωτισμού, είναι και ο άξονας του εγκλεισμού. Η σύγχρονη κοινωνία αποτελεί και μια κοινωνία του εγκλεισμού με τις φυλακές και τα ψυχιατρεία να έχουν τον πρώτο λόγο ως τόποι εγκλεισμού.¹⁴⁴

Η φυλάκιση είναι ένας τρόπος κολασμού των παρανομούντων και προφύλαξης των πολιτών από αυτούς. Η αρχή όμως πάνω στην οποία στηρίζεται το σύστημα της φυλακής είναι η βελτίωση του ατόμου, ώστε να διαδραματίσει ένα σωστό και αρμόζοντα ρόλο στη κοινωνία. Οι υπάρχουσες ενδείξεις όμως, δείχνουν πως το σύστημα δεν επιφέρει το αποτέλεσμα αυτό σε όσους εγκλείονται στις φυλακές για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Οι φυλακισμένοι δεν υπόκεινται στην φυσική κακομεταχείριση που υφίσταντο κατά κανόνα στο παρελθόν, αν και τα φαινόμενα άσκησης φυσικής βίας δεν είναι άγνωστα. Οι φυλακισμένοι υφίστανται όμως άλλες μορφές στέρησης. Δεν στερούνται μόνο την ελευθερία τους, αλλά και ένα κανονικό εισόδημα, τη συντροφιά των οικογενειών τους και των παλιών τους φίλων, τον ρουχισμό τους και άλλα προσωπικά τους αντικείμενα. Συχνά

¹⁴³ Βλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ. 151.

¹⁴⁴ Πρβλ. Λάζος Γρηγόρης, (2007), σ.280.

ζουν σε συνθήκες συνωστισμού και είναι υποχρεωμένοι να δεχτούν αυστηρές πειθαρχικές διαδικασίες και την αυστηρή οργάνωση της καθημερινής ζωής τους. Η ζωή κάτω από τέτοιες συνθήκες τείνει να βάζει ένα φραγμό μεταξύ των κρατουμένων και της κοινωνίας απ' έξω, αντί να προσαρμόζουν τη συμπεριφορά τους στους κανόνες της κοινωνίας αυτής. Οι κρατούμενοι είναι αναγκασμένοι να προσαρμοστούν σε ένα περιβάλλον εντελώς διαφορετικό από το «απ' έξω» και οι συνήθειες που μαθαίνουν στη φυλακή είναι πολύ συχνά ακριβώς οι αντίθετες από εκείνες που υποτίθεται ότι πρέπει να αποκτήσουν. Για παράδειγμα, μπορεί να αναπτύξουν μια εχθρότητα προς τους απλούς πολίτες, να μάθουν να δέχονται τη βία ως φυσικό γεγονός, να αποκτήσουν δεσμούς με σκληρούς εγκληματίες τους οποίους διατηρούν και όταν αποφυλακιστούν, και να αποκτήσουν εγκληματικές δεξιότητες τις οποίες προηγούμενα αγνοούσαν. Δεν είναι επομένως παράξενο που ο βαθμός της υποτροπής – επανάληψη της τέλεσης αξιόποινων πράξεων από εκείνους που εξέτισαν ήδη ποινή φυλάκισης – είναι υψηλός. Πάνω από εξήντα τις εκατό όλων των ανδρών που αποφυλακίζονται στο Ηνωμένο Βασίλειο, έχοντας εκτίσει ποινές φυλάκισης, ξανασυλλαμβάνονται μέσα σε μια τετραετία από την πρώτη τους εγκληματική πράξη. Το πραγματικό ποσοστό της επανάληψης παραβάσεων είναι ενδεχομένως υψηλότερο, αφού δεν υπάρχει αμφιβολία ότι μερικοί από εκείνους που επιστρέφουν στην εγκληματική δραστηριότητα δεν συλλαμβάνονται.¹⁴⁵

Παρ' όλον ότι οι φυλακές δεν φαίνεται να επιτυγχάνουν στην αποκατάσταση των κρατουμένων, ενδέχεται όμως να αποτρέπουν άτομα από την τέλεση εγκλημάτων. Ενώ εκείνοι που είναι ήδη φυλακισμένοι δεν αποτρέπονται, οι δυσάρεστες συνθήκες της έγκλειστης ζωής μπορεί να αποτρέπουν άλλους. Δημιουργείται έτσι ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα για τους μεταρρυθμιστές των φυλακών. Με το να καθίστανται οι φυλακές ολότελα δυσάρεστες, μπορεί να συμβάλλει στην αποτροπή των ενδεχόμενων παραβατών από το έγκλημα, καθιστά όμως εξαιρετικά δύσκολο να επιτευχθούν οι σκοποί της αποκατάστασης των κρατουμένων. Όσο όμως λιγότερο σκληρές γίνονται οι συνθήκες της φυλακής, τόσο η φυλακή χάνει το αποτρεπτικό της αποτέλεσμα.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Βλ. Giddens Anthony, (2002), σ.σ.269-270.

¹⁴⁶ Πρβλ. Giddens Anthony, (2002), σ. 270.

Η λειτουργία των φυλακών απαιτεί μεγάλες οικονομικές δαπάνες που έχουν αντίκτυπο στον φορολογούμενο πολίτη. Το γεγονός αυτό έχει μεγάλη απήχηση στις λαϊκές τάξεις. Η λειτουργία των φυλακών είναι βέβαια ζημιογόνος για το κράτος αλλά είναι «αναγκαίο κακό». Η ποσοστιαία όμως αναλογία των καταδίκων που βαρύνονται με διάφορα εγκλήματα - κατά της τιμής, των ηθών, της περιουσίας, της δημόσιας ασφάλειας, κ. α. - είναι ασύγκριτα μεγαλύτερη από τα εγκλήματα της ανθρωποκτονίας. Ωστόσο, αυτός ο οικονομικός ωφελμισμός ως υλική αξία της ζωής δεν μπορεί να μετράει περισσότερο από την αξία της ίδιας της ανθρώπινης ζωής.¹⁴⁷

Οι φυλακές σε πολλές βιομηχανικές χώρες είναι υπερπλήρεις. Δεδομένου ότι η φυλάκιση τις περισσότερες φορές δεν αποκαθιστά και δεν αποτρέπει, υπάρχουν κάποιες εναλλακτικές λύσεις. Μία από αυτές είναι η επιτήρηση μέσα στη κοινότητα, συμπεριλαμβανομένων της δικαστικής επιτήρησης, της απόλυσης υπό όρους και της επιτήρησης με εγγύηση. Ήδη στο Ηνωμένο Βασίλειο, σε κάθε δεδομένη στιγμή, ο αριθμός των καταδικασμένων για εγκληματικές πράξεις που βρίσκονται σε δικαστική επιτήρηση ή απόλυση υπό όρους είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό των κρατουμένων. Η δικαστική επιτήρηση χρησιμοποιείται ευρύτατα προκειμένου για σχετικά ήσσονος σημασίας εγκλήματα. Αυτό σημαίνει ότι το άτομο πρέπει να επιδεικνύει καλή συμπεριφορά για μια ορισμένη περίοδο και να παρουσιάζεται κατά κανονικά διαστήματα στις αρχές. Στο τέλος της περιόδου η υπόθεση κλείνει. Η απόλυση υπό όρους είναι ο περιορισμός του χρόνου της ποινής, που παρέχεται ως επιβράβευση της καλής συμπεριφοράς του ατόμου στη φυλακή. Η επιτήρηση με εγγύηση, που χρησιμοποιείται συχνά στις ΗΠΑ, επιτρέπει να παραμείνουν τα άτομα εκτός φυλακής υπό υπεύθυνη παρακολούθηση στο διάστημα που περιμένουν να εκδικαστεί η υπόθεσή τους, πριν κριθεί δικαστικά η αθώοτητα ή η ενοχή τους. Μια άλλη εναλλακτική λύση είναι η παράκαμψη, η οποία αναφέρεται σε προγράμματα με τα οποία παρακάμπτεται εντελώς η δικαστική αντιμετώπιση του ατόμου. Τα περισσότερα σχετικά προγράμματα που χρησιμοποιούνται και αυτά εκτεταμένα σε διάφορες χώρες, αφορούν πρόσωπα που παραπέμπονται για πρώτη φορά για αδικήματα ήσσονος σημασίας. Με τη βοήθεια ενός αρμόδιου λειτουργού, ο παραβάτης αρχίζει με την αποδοχή της ευθύνης του για την συγκεκριμένη πράξη και προχωρεί στην εξέταση του

¹⁴⁷ Βλ. Ιάσων Ευαγγέλου, (1999), σ. 41.

τρόπου που μπορεί να ανταποκριθεί στην ανάγκη επανόρθωσης. Η βασική σκέψη εδώ είναι να μειωθεί η ενοχή και να σχεδιαστεί θετικά η αποκατάσταση του δράστη.¹⁴⁸

Υπάρχουν πολλές ακόμα δυνατότητες, συμπεριλαμβανομένων της προσφοράς κοινωνικής υπηρεσίας, της αντικατάστασης ποινών με πρόστιμα που πρέπει να αποπληρωθούν με εργασία, καταβολή αποζημίωσης του παραβάτη στο θύμα, σε χρήμα ή σε υπηρεσίες, προγράμματα συνδιαλλαγής θύματος και παραβάτη, θεραπευτικές κοινότητες και προσωρινές άδειες απουσίας που επιτρέπουν στον κρατούμενο να παραμείνει κάποιο χρόνο εκτός φυλακής. Μερικοί υποστήριζαν ότι οι φυλακές θα πρέπει να καταργηθούν τελείως. Από ιστορική άποψη, όπως ήδη αναφέρθηκε, πρόκειται για ένα σχετικά πρόσφατο θεσμό που δεν έδειξε ότι απέδωσε ικανοποιητικά σε σχέση με τους σκοπούς που επεδίωκε. Προς το παρόν, οι περισσότερες χώρες θα διατηρήσουν την φυλάκιση αλλά θα την συνδυάσουν με διάφορες άλλες επιλογές.¹⁴⁹

Προκειμένου να μη δημιουργηθεί μια κοινωνία διαρκούς επιτήρησης απαιτείται η προληπτική οργάνωση σε συνοικίες, κοινότητες και δήμους. Είναι απαραίτητη η δημιουργία δικτύων επιτήρησης καθώς και η προληπτική οργάνωση σε συνοικίες, κοινότητες και δήμους. Είναι αναγκαία λοιπόν η δημιουργία δικτύων επιτήρησης και συντονισμένης δράσης σε επίπεδο σχολείων, επαγγελματικών οργανώσεων και κοινωνικών υπηρεσιών. Προτείνεται μια πυραμιδική οργάνωση η οποία θα κατευθύνεται από μια Γενική Διεύθυνση πρόληψης του εγκλήματος με διεπιστημονική σύνθεση. Η προτεινόμενη κρατική υπηρεσία θα έχει κυρίως συντονιστικό ρόλο στο τομέα της συλλογής στοιχείων και στατιστικών, θα ερευνά τα αίτια και θα προτείνει διάφορα μέτρα. Είναι σημαντική η δημιουργία και ενίσχυση εθελοντικών οργανώσεων οι οποίες έχουν στόχους που άπτονται της πρόληψης. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η πολύ έγκυρη Βορειοαμερικανική οργάνωση «United Way» η οποία με τα χρήματα που συλλέγει από τον ετήσιο έρανό της χρηματοδοτεί διάφορες οργανώσεις κοινής ωφέλειας.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Πρβλ. Giddens Anthony, (2002), σ. 270-272.

¹⁴⁹ Πρβλ. Giddens Anthony, (2002), σ. 272.

¹⁵⁰ Βλ. Μαγγανάς Δ. Αντώνης, (2004), σ.12.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, θεωρείτο πως πρέπει να αποφευχθεί η φυλακή πάση θυσία και να περιοριστεί στο ελάχιστο η τιμωρητική επέμβαση του ποινικού συστήματος. Αλλά όταν πρέπει να επέμβει αυτό, πρέπει να γίνεται μέσα στο πλαίσιο σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων με στόχο μεταξύ άλλων την επανένταξη στην κοινωνία. Ο στόχος του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων δεν πρέπει αν θεωρείται πως αντιστρατεύεται εκείνο της κοινωνικής επανένταξης του παραβάτη.¹⁵¹

• ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η φυλακή παρουσιάζει μια σταθερή, αμετάβλητη και αδιατάρακτη εικόνα, ταυτόσημη στην κοινότητα και τον ίδιο τον έγκλειστο ως ένα υποκείμενο θλιμμένο, σωματικά και ψυχικά εκφυλισμένο, πέραν και μέσα σε μια φυλακή απόκοσμη, σιδερένια, σημαίνουσα τον τάφο και τον θάνατο.¹⁵² Ο λόγος για την φυλακή είναι ο λόγος για την ιστορία και τη θέση των υποκειμένων στην αλλαγή, από υποκείμενα όμως που έχουν συνείδηση της μερικότητας των αξιών και των τρόπων ζωής που αντιπροσωπεύουν. Έτσι, καθώς οι προηγούμενες, παγωμένες στο χρόνο, εικόνες της φυλακής δεν αποδίδουν την κίνηση της αλλαγής, καθίστανται αντικείμενο νέων επεξεργασιών ιστορικοποιούνται και οδηγούν σε νέες δημιουργίες. Είναι απαραίτητη η δικαιοσύνη και η λιγότερη αδικία, η ανθρωπιά και η λιγότερη απανθρωπιά, ο πολιτισμός και η λιγότερη βαρβαρότητα. Η κοινωνική επανένταξη είναι ένας στόχος ο οποίος θα πρέπει να επιδιώκεται όχι διαμέσου της φυλακής, αλλά παρά την ύπαρξή της. Από τη σκοπιά της κοινωνικής επανένταξης του κρατουμένου, αναμφίβολα η καλύτερη φυλακή είναι η φυλακή που δεν υπάρχει. Καμία φυλακή δεν είναι χρήσιμη ενόψει αυτού του στόχου, αλλά υπάρχουν φυλακές χειρότερες από άλλες.

Ο εγκλεισμός αποκαθίσταται στις αιτιότητές του, αποτυπώνεται ως συνεπαγωγή συγκεκριμένων κοινωνικών δραστηριοτήτων και όχι των οντολογικών ιδιοτήτων ενός ήρωα. Υπονομεύονται όμως ταυτόχρονα οι ηγεμονικοί δηλαδή οι ιστορικοί

¹⁵¹ Πρβλ. Μαγγανάς Δ. Αντώνης, (2004), σ.σ.322-323.

¹⁵² Βλ. Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), σ.413.

προσδιορισμοί του νοήματος τόσο της πράξης όσο και των συνεπαγωγών της, επιστρατεύεται ο ειρωνικός λόγος για να αποδώσει όχι τις οικείες εικόνες της φυλακής και του θανάτου της παραδοσιακής κοινωνίας αλλά την οικειοποίηση ενός ανοίκειου κόσμου, όπου το επέκεινα της παλιάς φυλακής εγκαθίσταται στο εδώ της σύγχρονης καθημερινότητας. Η φυλακή σε αυτό τον κόσμο δεν συνιστά πλέον το έκτακτο αλλά το καθημερινό δράμα.

Η ένταση των συναισθημάτων της ανθρώπινης ύπαρξης έναντι του θέματος της θανατικής ποινής μπορεί να αντανakλά στάσεις απέναντι στον κολασμό μάλλον παρά την αντίληψη ότι η θανατική ποινή αποτελεί έναν αποτρεπτικό παράγοντα. Ο ευτελισμός της ανθρώπινης ύπαρξης μέσω του εγκλήματος και μέσω της θανατικής ποινής αποτελεί γεγονός ηθικά απαράδεκτο.

Είναι αλήθεια ότι παρ' όλο που το έγκλημα αποτελεί μια υποκατηγορία της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς στο σύνολό της, καλύπτει μια τέτοια ποικιλία δραστηριοτήτων από την απλή αφαίρεση μιας πλάκας σοκολάτας από ένα κατάστημα μέχρι τους μαζικούς φόνους. Έτσι, είναι αδύνατον να δημιουργηθεί μια ενιαία θεωρία που θα ερμήνευε όλες τις μορφές της εγκληματικής συμπεριφοράς.

Οι πιο αδύναμες συνειδήσεις δεν μπορούν να ενισχυθούν παρά να ενδυναμωθούν στη συλλογική συνείδηση, γεγονός που συνεπάγεται αναπόδραστα την αναγωγή ορισμένων απλών ηθικών παρεκτροπών σε εγκληματικές πράξεις.

Η κοινωνία έχει σήμερα όλα τα χαρακτηριστικά μιας μεταβατικής κατάστασης που φαίνεται ότι τελικά θα καταλήξει στην υιοθέτηση νέων αξιών, νέων μοντέλων ανθρώπινης δράσης και επικοινωνίας. Το καλύτερο ή το χειρότερο αφήνεται στην αβίαστη κρίση του καθενός.

• ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βάγκενμπαχ Κλάους, (1968), Φραντς Κάφκα Η ζωή και το έργο του, μτφ. Νίκου Ματσούκα, Εκδόσεις Εγνατία, Θεσσαλονίκη.
- Βέικου Θεόφιλου, (1991), Φύση και Κοινωνία, από το Θαλή ως το Σωκράτη, εκδ. Σμίλη, Αθήνα.
- Γκιούλη Μ. Βιργινίας, (2003), Φιλοσοφία της ποινής, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.
- Ευαγγέλου Ιάσων, (1999), Το πρόβλημα της θανατικής ποινής, εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα.
- Θεοδορακόπουλος Ιωάννης, (1964), Εισαγωγή στον Πλάτωνα. Χρονολόγηση Πλατωνικών έργων, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Αθήνα.
- Καμυ Αλμπέρ, (1998), Ο ξένος, μετάφραση Νίκη Καρακίτσου – Ντουζέ Μαρία Κασαμπάλολου – Ρομπλέν, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.
- Κάφκα Φραντς, (2006), Η δίκη , μτφ. Βαλούρδος Γιάννης, εκδόσεις γράμματα , Αθήνα.

- Κοραή Αδαμάντιου, (1995), Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς, Τόμος Δ', Αθήνα.
- Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (1999), Εικόνες εγκλήματος, εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα.
- Κουκουτσάκη Αφροδίτη, (2006), Εικόνες Φυλακής, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- Κουνενάκη Πέγκυ, «Ψυχανάλυση και Λογοτεχνία», Καθημερινή Κυριακής 12/3/95.
- Κουράκης Νέστωρ, (1997), Ποινική Καταστολή, εκδόσεις Α.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα.
- Λάζος Γρηγόρης, (2007), Κριτική εγκληματολογία, εκδόσεις νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Μαγγανάς Δ. Αντώνης, (2004), Θέματα εγκληματολογικά και ποινικού δικαίου, εκδόσεις νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Μαγκλίνης Ηλίας, (Τετάρτη 29 Μαΐου 2013), «Το πολύπλοκο φαινόμενο Φραντς Κάφκα», εφημερίδα: Η καθημερινή.
- Μανουσόπουλος Π. Γεώργιος, (2009), Πλάτωνος Απολογία Σωκράτους, Επιστημονική επιμέλεια Γεωργία Ξανθάκη-Καραμάνου, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Νεχαμάς Αλέξανδρος, (2001), Η τέχνη του βίου. Σωκρατικοί στοχασμοί: από τον Πλάτωνα στον Φουκώ, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα.
- Νίτσε Φρειδερίκος, (1990), Η γενεολογία της ηθικής, μτφ. Α. Δικταίος, Γκοβόστης, Αθήνα.
- Ντοστογιέφσκυ Αιμέ, (1971), Η ζωή του πατέρα μου, μτφ. Στ. Ζερβού, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα.
- Ντοστογιέφσκι Φιοντόρ, (2006), «Έγκλημα και τιμωρία», τόμος Α', εκδόσεις Ελευθεροτυπία.
- Παπανούτσου Ε. Π., (1979), Πρακτική φιλοσοφία, δεύτερη έκδοση, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα.

- Παπαρίζος Αντώνης, (2000), Η ελευθερία ενώπιον του θανάτου, εκδόσεις ελληνικά γράμματα, Αθήνα.
- Πλάτων, (1992), Απολογία Σωκράτους. Η δίκη του Σωκράτη, μτφ. Ανδρεάδη Ηλέκτρα, εκδόσεις κάκτος, Αθήνα.
- Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ), (2007), Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα. Τόμος Α', επιμέλεια Κωνσταντίνος Α. Δημάδης, εκδόσεις ελληνικά γράμματα, Αθήνα.
- Πρινς Αλόις, (2005), Η ζωή του Έσσε, Κάθε αρχή και μια μαγεία, μτφ. Γρηγόρης Αθανασίου, επιμ. Ελεάννα Λαμπάκη, Εκδόσεις Καστανιώτη, (1η έκδοση στα γερμανικά 2000), Αθήνα.
- Σολωμού-Ξανθάκη Β., (20/1/02), «Ένας Πλάτων στη μετασοβιετική Ρωσία», εφημερίδα: Καθημερινή Κυριακής.
- Φουκώ Μισέλ, (1999), Ο μεγάλος εγκλεισμός, μτφ. Παντελάκη Σ. εκδόσεις Μαύρη Λίστα, Αθήνα.
- Φουκώ Μισέλ, (2004), Επιτήρηση και τιμωρία, η γέννηση της φυλακής, μτφ. Χατζηδήμου Κ. Ράλλη Ι., εκδ. Κέδρος, Αθήνα.
- Χάιδου Ανθοζωή, (2002), Το σωφρονιστικό σύστημα ζητήματα θεωρίας και πρακτικής, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

• ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Giddens Anthony, (2002), Κοινωνιολογία, μτφ. Δ. Γ. Τσαούσης, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.
- Girard René, (1991), Το εξιλαστήριο θύμα –Η βία και το ιερό, μτφ. Κ. Παπαγιώργης, Εξάντας, Αθήνα.

- Merquior J.G., (2002), Foucault, μτφ. Μέλλου Δ., εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- Murray Nicholas, (2005), Kafka, μτφ. Ξενοφών Κομνηνός – Αλέξανδρος Κυπριώτης, εκδόσεις Ίνδικτος, Αθήνα.
- Stone I. F., Η δίκη του Σωκράτη, μτφ. Ταμβάκη Σάσα, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα.